



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Έλιας Παπασταμάτη
Α.Μ.: 7340112303018

**«Ζητήματα που ανακύπτουν αναφορικά
με τα έργα εκτός εμπορίου»**

Επιβλέποντες:

Όνοματεπώνυμα επιβλεπόντων

- α) Καθ. Χριστοδούλου Κωνσταντίνος
β) Καθ. Δακορώνια Ευγενία
γ) Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Εριφυλλίδης Ιωάννης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2024

Copyright © [Παπασταμάτη Γλία, Σεπτέμβριος 2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	3
ΜΕΡΟΣ Α'	3
I. Η σημασία της ρύθμισης	3
II. Η Εξέταση Βασικών Εννοιών	5
1. Τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς	5
2. Η Συλλογική Διαχείριση	7
3. Η Προαιρετική Συλλογική Διαχείριση	9
III. Ιστορική Αναδρομή	11
1. Το εγχείρημα του Google Books και της Europeana	11
2. Το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011	14
3. Η Οδηγία για τα Ορφανά Έργα	17
4. Η Γαλλική νομοθεσία και η υπόθεση Soulier and Doke του ΔΕΕ	21
ΜΕΡΟΣ Β'	25
I. Η νέα ρύθμιση	25
1. Τα άρθρα 8-11 της Οδηγίας 2019/790	25
2. Η Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο	26
II. Τα κατ' ίδιαν στοιχεία της ρύθμισης	26
1. Η έννοια του μη διαθέσιμου στο εμπόριο έργου	26
2. Νομιμότητα και μονιμότητα της κατοχής των έργων από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς	29
3. Χορήγηση Άδειας από Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης	30
5. Το δικαίωμα εναντίωσης (opt-out)	34
6. Δημοσιότητα	37
7. Διασυννοριακότητα	38
8. Διάλογος με τα ενδιαφερόμενα μέρη	41
III. Ειδικότερα ζητήματα που τίθενται σχετικά με τα έργα εκτός εμπορίου	43
1. Έργα εκτός Εμπορίου και Διευρυμένη Συλλογική Διαχείριση	43
2. Έργα εκτός Εμπορίου και Ορφανά Έργα	48
3. Υπερνικώντας την απόφαση Soulier and Doke	51
Γ. Αντί επιλόγου: μια κριτική επισκόπηση της ρύθμισης	56
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	59

Εισαγωγή

Η σημασία της διατήρησης και της προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί παγκοσμίως έναν από τους βασικότερους στόχους της κοινωνίας μας. Από την βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας και το Λούβρο μέχρι τις μικρές βιβλιοθήκες και τα μουσεία στα απομακρυσμένα νησιά και χωριά ο στόχος και η σημασία της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς παραμένουν αναλλοίωτοι. Ένας σημαντικός όμως όγκος έργων πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν συνήθως έργα εκτός εμπορίου, έργα δηλαδή όπως βιβλία, τραγούδια και ταινίες, τα οποία δεν είναι πλέον διαθέσιμα στο εμπόριο και μπορεί να τα βρει κανείς αποκλειστικά στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς που τα έχουν στην κατοχή τους.

Ας αναλογιστούμε το κάτωθι παράδειγμα: το τοπικό μουσείο μιας μικρής περιφερειακής πόλης επιθυμεί να οργανώσει μια έκθεση με τα έργα της συλλογής του, πολλά εκ των οποίων αποτελούν μοναδικά κομμάτια που δεν είναι γνωστά στο ευρύ κοινό, καθώς έχουν δημιουργηθεί προ πολλών ετών και δεν κυκλοφορούν πλέον στο εμπόριο, ώστε μέσω των εσόδων να υλοποιηθεί η συντήρηση των ως άνω έργων. Προς προώθηση της εν λόγω έκθεσης αποφασίζεται η δημιουργία μιας προωθητικής αφίσας προκειμένου αυτή να αναρτηθεί στον διαδικτυακό ιστότοπο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης του μουσείου και στην οποία επιλέγεται να τοποθετηθεί ένα εκ των σπάνιων έργων που αποτελούν κομμάτι της έκθεσης. Όταν κάποιος από το προσωπικό του μουσείου εγείρει το ερώτημα για την παροχή άδειας από τον δικαιούχο του έργου που τοποθετήθηκε στην αφίσα, προκειμένου η χρήση της να μην αντίκειται στον νόμο περί προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας, δημιουργείται έντονος προβληματισμός σχετικά με τις δυνατότητες χρήσης της.

Επί των εν λόγω έργων εξακολουθούν να υφίστανται όλα τα δικαιώματα των δημιουργών τους ή των κληρονόμων τους ή και δευτερογενών δικαιούχων, ήτοι εκδοτών και παραγωγών, συνεπώς αυτά προστατεύονται από τους κανόνες περί πνευματικής ιδιοκτησίας.¹ Λόγω όμως διαφόρων παραγόντων, όπως ενδεικτικά της περιορισμένης εμπορικής σημασίας του έργου ή της παλαιότητάς του, οι δικαιούχοι τους απέχουν από την περαιτέρω εκμετάλλευσή τους. Συνεπώς αφενός το κοινό που επιθυμεί να δει ή να μελετήσει το έργο θα πρέπει να προσέλθει στο ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς και αφετέρου τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς αδυνατούν να προμηθευτούν νέα αντίγραφα του έργου αλλά και να ψηφιοποιήσουν τα ήδη υπάρχοντα στις συλλογές τους, λόγω του περιορισμού τους από τα πνευματικά δικαιώματα των δικαιούχων. Σε περίπτωση που τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς επιθυμούν πέραν από την συντήρηση των έργων που διαθέτουν στην συλλογή τους να καταστήσουν αυτά διαθέσιμα στο κοινό, τα πνευματικά δικαιώματα μπορεί να αποτελέσουν σημαντικό εμπόδιο, ιδίως σε περιπτώσεις ιδιαίτερα παλιών έργων όπου δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί ο δικαιούχος ή δεν γνωρίζουν το πρόσωπό του.²

Η μεγαλύτερη δε ανάγκη που ανακύπτει αναφορικά με τα έργα εκτός εμπορίου είναι η μαζική ψηφιοποίηση τους προκειμένου να μπορέσουν αυτά αφενός να διατηρηθούν κατά την πάροδο του χρόνου και αφετέρου να δημοσιοποιηθούν και να καταστούν διαθέσιμα στο ευρύ κοινό, ιδίως

¹ Γ. Παραμυθιώτης, Πρόσφατες εξελίξεις στο δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας, Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 20/2020, σελ. 35

² P. Torremans, «The protection of cultural heritage by copyright and related rights» σε I. Stamatoudi, Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage, Edward Elgar Publishing, σελ. 43

μέσω των νέων δυνατοτήτων που προσφέρονται από την τεχνολογία. Όπως ήδη αναφέρθηκε οι ως άνω πράξεις εκμετάλλευσης των έργων εκτός εμπορίου υπόκεινται σε περιορισμούς από τα πνευματικά δικαιώματα των δημιουργών τους και συνεπώς θα πρέπει να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός προκειμένου να συγκεραστούν τα αντιτιθέμενα συμφέροντα, ώστε να προστατευτεί από την μία το δημόσιο συμφέρον και η πολιτιστική κληρονομιά και από την άλλη τα συμφέροντα των δικαιούχων. Απαιτείται συνεπώς η δημιουργία ενός ειδικού συστήματος αδειοδότησης των σχετικών χρήσεων εκ μέρους των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των μερών αλλά και των ίδιων των έργων.³

Η λύση παρέχεται από την νέα Οδηγία 2019/790 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Απριλίου 2019 για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/EK και 2001/29/EK. Συγκεκριμένα, στα άρθρα 8-11 αυτής εισάγεται ένας νέος καινοτόμος μηχανισμός με τον οποίο τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορούν να λαμβάνουν την απαιτούμενη άδεια για την χρήση των έργων που κατέχουν μόνιμα στις συλλογές τους και τα οποία χαρακτηρίζονται ως έργα εκτός εμπορίου. Η ως άνω δυνατότητα θα τους παρέχεται είτε μέσω χορήγησης άδειας με διευρυμένη ισχύ από τον αντιπροσωπευτικό της σχετικής κατηγορίας δικαιούχων ΟΣΔ ή επικουρικά δυνάμει εφαρμογής μιας νέας προβλεπόμενης εξαίρεσης από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας των δικαιούχων. Προς εξασφάλιση δε των δικαιωμάτων των δικαιούχων προβλέπονται μια σειρά από εξασφαλίσεις, όπως η υποχρέωση δημοσιότητας για τον επικείμενο χαρακτηρισμό του έργου ως εκτός εμπορίου και η παροχή στους δικαιούχους του δικαιώματος εναντίωσης στην χρήση των έργων τους εκ μέρους του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε περαιτέρω την ως άνω ρύθμιση για τα έργα εκτός εμπορίου. Συγκεκριμένα, σε ένα αρχικό στάδιο θα εξεταστεί εν συντομία η σημασία της ρύθμισης για το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, ακολουθούμενη από τις ιστορικές εξελίξεις σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο και τις προηγούμενες προσπάθειες ρύθμισης των προβλημάτων που σχετίζονται με τα έργα εκτός εμπορίου και τον συγγενή θεσμό των ορφανών έργων, ενώ αναφορά θα γίνει και στην απόφαση σταθμό του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα μη διαθέσιμα στο εμπόριο έργα και τον θεσμό της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης, που εκδόθηκε επί της υπόθεσης *Soulier and Doke*. Εν συνεχεία θα εξεταστεί η νέα ρύθμιση που εισήχθη με το άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790 και τα κατ' ίδιαν στοιχεία αυτής, αλλά και οι ρυθμίσεις των άρθρων 9-11 της Οδηγίας, που συμπληρώνουν το νέο καθεστώς για τα έργα εκτός εμπορίου, όπως αυτές ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο με το άρθρο 13 του ν. 4996/2022. Τέλος, θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε ορισμένες ειδικότερες προβληματικές που ανακύπτουν από τον θεσμό των έργων εκτός εμπορίου σε συνδυασμό με συγγενείς έννοιες, όπως αυτή της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης και των ορφανών έργων, αλλά και την ιδιαίτερη σχέση του μηχανισμού που θεσπίστηκε για τα έργα εκτός εμπορίου με την απόφαση *Soulier and Doke*, εξετάζοντάς τον υπό το πρίσμα των πορισμάτων του ΔΕΕ στην ως άνω απόφαση.

³ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Memorandum of Understanding (MoU) on Key Principles on the Digitisation and Making Available of Out-of-Commerce Works – Frequently Asked Questions, 2017, Διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_619, αρ. 7

ΜΕΡΟΣ Α'

Ι. Η σημασία της ρύθμισης

Η διατήρηση και η προώθηση της εθνικής αλλά και της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς οφείλει να αποτελεί βασικό στόχο των κρατικών φορέων. Κρίσιμο ρόλο στην προσπάθεια αυτή παίζουν τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω των οποίων διασώζεται και διαδίδεται σημαντικό μέρος του πολιτισμού μας. Με την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας που έχει επέλθει τις τελευταίες δεκαετίες εμφανίζονται νέες ευκαιρίες για να διασωθούν, να αποκατασταθούν και να καταστούν προσιτά στο ευρύ κοινό κομμάτια της πολιτιστικής μας ταυτότητας, τα οποία μέχρι πρότινος βρίσκονταν εκτός κυκλοφορίας. Παράλληλα όμως δημιουργούνται και νέες δυσκολίες, αφού η ως άνω διαδικασία απαιτεί μεγάλες επενδύσεις για να καλυφθούν τα έξοδα της ψηφιοποίησης, της συντήρησης, της αρχειοθέτησης, της καταγραφής και της δημοσιοποίησης των εν λόγω έργων. Το όλο εγχείρημα γίνεται ακόμα πιο αμφίβολο ενόψει της πιθανής αδυναμίας των πολιτιστικών ιδρυμάτων να καταστήσουν τα έργα διαθέσιμα προς το κοινό λόγω της προστασίας τους με τις διατάξεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας σε συνδυασμό με την δυσκολία ή και την αδυναμία εξεύρεσης του δικαιούχου.

Ειδικότερα, η πιθανή απώλεια μέρους των πολιτιστικών έργων είναι ιδιαίτερος πιο έντονη ως προς τα μη διαθέσιμα έργα, είτε πρόκειται για έργα εκτός εμπορίου είτε για ορφανά έργα, δηλαδή έργα στα οποία δεν μπορεί να εντοπιστεί ο δικαιούχος. Σύμφωνα μάλιστα με πρόσφατη μελέτη το 39% των ταινιών σε Ευρωπαϊκές συλλογές βρίσκεται εκτός εμπορίου,⁴ ενώ το έτος 2013 δύο εκατομμύρια βιβλία υπολογίζεται από την Γερμανική Εθνική Βιβλιοθήκη ότι ήταν εκτός εμπορίου.⁵ Το μεγαλύτερο πρόβλημα παρουσιάζεται για τα έργα του 20^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα για τα έργα που δημιουργήθηκαν ή δημοσιεύθηκαν το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με έρευνες της Europeana από το 1950 και έπειτα ο όγκος του υλικού που είναι προσβάσιμο διαδικτυακά είναι σημαντικά μειωμένος εν συγκρίσει με το προγενέστερο και το μεταγενέστερο υλικό. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ το 35% του υλικού από το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα μπορεί να βρεθεί στο διαδίκτυο, για το δεύτερο μισό του αιώνα μόλις το 11% είναι διαθέσιμο ψηφιακά, με τα εν λόγω ποσοστά να αυξάνονται εν συνεχεία σημαντικά για τον 21^ο αιώνα.⁶

Η μεγάλη διάσταση του ως άνω προβλήματος εμφανίζεται και από την χρήση⁷ του όρου «μαύρη τρύπα του 20ου αιώνα» προκειμένου να τονιστεί η έλλειψη διαθέσιμων έργων από τον 20ο αιώνα στις ψηφιοποιημένες συλλογές των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη, σε αντίθεση με άλλες χρονικές περιόδους κατά τις οποίες ο βαθμός ψηφιοποίησης είναι ιδιαίτερος πιο αυξημένος. Μεγάλο κομμάτι των έργων αυτών αντικατοπτρίζει την εθνική ιστορία και τον πολιτισμό πληθυσμιακών ομάδων και αποτελεί κομμάτι της κουλτούρας και του πολιτισμού τους, με αποτέλεσμα σε περίπτωση απώλειάς του να οδηγηθούμε σε αποκλεισμό συγκεκριμένων εθνικών και φυλετικών ομάδων. Παράλληλα, μέσω της ψηφιοποίησης τέτοιων αρχείων θα

⁴ G. Fontaine/P. Simone, *The Access to Film Works in the Collections of Film Heritage Institutions in the Context of Education and Research*, Strasbourg, France: European Audiovisual Observatory, 2017, σελ.16.

⁵ C. Geiger/G. Frosio/O. Bulayenko, *Facilitating Access to Out-ofCommerce Works in the Digital Single Market – How to Make Pico della Mirandola’s Dream a Reality in the European Union*, JIPITEC, 2018(3)/240, σελ. 240, με περαιτέρω παραπομπές

⁶ The missing decades: the 20th century black hole in Europeana, Europeana pro, <<https://pro.europeana.eu/post/the-missing-decades-the-20th-century-black-hole-in-europeana>>

⁷ Europeana Foundation, *Europeana copyright policy mandate* (Dec 2016), Europeana, 2016.

ενισχυθεί τόσο η ακαδημαϊκή έρευνα αλλά και ο εκδημοκρατισμός στην Ένωση μέσω της ευχερέστερης και πληρέστερης πρόσβασης στην γνώση και εν τέλει μέσω της δημιουργίας ενός κοινού ευρωπαϊκού ιδεώδους, μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Ευθύς εξ αρχής πρέπει να καταστεί σαφές ότι στην προκειμένη περίπτωση των έργων εκτός εμπορίου, παρότι αυτά δεν είναι διαθέσιμα στο εμπόριο, εξακολουθούν να προστατεύονται από τις διατάξεις για την πνευματική ιδιοκτησία. Συνεπώς, η μη διάθεση των έργων στο εμπόριο δεν συνεπάγεται ότι αυτά υπαισέρχονται στο λεγόμενο «Public Domain», στο οποίο ένα έργο ανήκει μόνο εφόσον παρέλθει η διάρκεια της προστασίας του κατ' άρθρο 29 παρ. 1 του ν. 2121/1993, οπότε έκτοτε δεν έχει κανείς αποκλειστικότητα στην εκμετάλλευσή του⁸. Η απόλαυσή του δε καθίσταται προσιτή στο σύνολο του κοινού, με την επιφύλαξη των διατάξεων περί πολιτιστικής κληρονομιάς.⁹ Σε αντίθεση λοιπόν με την περίπτωση των έργων που ανήκουν στο Public Domain, τα έργα εκτός εμπορίου εξακολουθούν να προστατεύονται με βάση τις διατάξεις για την πνευματική ιδιοκτησία και επομένως η άσκηση των δικαιωμάτων της αναπαραγωγής και της διανομής τους στο κοινό από τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς που τα έχουν στην κατοχή τους περιορίζεται από τον ν. 2121/1993.¹⁰ Στην έννοια δε της αναπαραγωγής περιλαμβάνεται και η ψηφιοποίηση του έργου, ανεξαρτήτως μάλιστα του σκοπού που αυτή επιτελεί, ανεξαρτήτως δηλαδή εάν θα πραγματοποιηθεί αποκλειστικά για σκοπούς διατήρησης του έργου ή και για άλλους σκοπούς, όπως επί παραδείγματι για σκοπούς ηλεκτρονικού δανεισμού του έργου, οπότε στην περίπτωση αυτή θα υπάρχει και διάθεση του έργου στο κοινό.¹¹

Ενόψει των ανωτέρω, προκειμένου ένα ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς να μπορέσει να αξιοποιήσει με οποιονδήποτε τρόπο τα έργα εκτός εμπορίου που διαθέτει στην συλλογή του, ακόμα και εάν επιθυμεί την απλή ψηφιοποίησή τους προς τον σκοπό της διατήρησής τους, θα πρέπει προηγουμένως να λάβει άδεια προς τούτο από τον εκάστοτε δικαιούχο. Ειδικά όμως για τα έργα εκτός εμπορίου η δυνατότητα να λάβει το ίδρυμα μια τέτοια άδεια παρουσιάζεται ιδιαίτερα δυσχερής και δαπανηρή σε σχέση με τα λοιπά έργα στις συλλογές του, εξαιτίας μιας σειράς παραγόντων όπως η ηλικία του έργου εκτός εμπορίου, η περιορισμένη εμπορική αξία του, αλλά και το ενδεχόμενο να μην προοριζόταν εξ αρχής το έργο για εμπορική εκμετάλλευση.¹² Περαιτέρω πρέπει να προστεθεί στους ως άνω λόγους και η πιθανή δυσκολία ταυτοποίησης ή εντοπισμού του δικαιούχου προκειμένου αυτός να παρέχει στο ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς την απαιτούμενη άδεια για την χρήση του έργου του, ενώ πολλές φορές μπορεί να μην υπάρχουν καν πλέον οι αρχικοί δικαιούχοι των έργων προκειμένου να πραγματοποιηθεί η απαιτούμενη εκκαθάριση των δικαιωμάτων, οπότε και το ίδρυμα θα πρέπει να υπεισέλθει σε μια διαδικασία ταυτοποίησης και εν συνεχεία εντοπισμού των πιθανών κληρονόμων ή λοιπών δικαιούχων.¹³

Ελλείψει ειδικής ρύθμισης που να παρέχει στα ιδρύματα πολιτισμικής κληρονομιάς την δυνατότητα να καταστήσουν στο κοινό διαθέσιμα τα εν λόγω έργα χωρίς να ανακύψουν πιθανά

⁸ K. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 580

⁹ *idem*, σελ. 565

¹⁰ P. Torremans, ο.π., σελ. 43

¹¹ R. Tryggvadóttir, European Libraries and the Internet: Copyright and Extended Collective Licences, Intersentia, 2018, σελ. 51

¹² E. Rosati, Copyright and the Court of Justice of the European Union, Second Edition, Oxford University Press, 2023 σελ. 366.

¹³ P. Torremans, ο.π., σελ. 43.

ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας από τους δικαιούχους αυτών, αυξάνεται σημαντικά ο κίνδυνος να χαθεί σημαντικό μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Το ως άνω ζήτημα μπορεί να συνοψιστεί και να καταστεί σαφέστερο υπό το κάτωθι δίπτυχο: αφενός η εκκαθάριση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και η ίδια η διαδικασία της ψηφιοποίησης των έργων εκτός εμπορίου παρουσιάζει σημαντικά κόστη για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, αφετέρου τα εν λόγω έργα έχουν μικρή εμπορική αξία και δεν αποφέρουν σημαντικά κέρδη για τα ιδρύματα που επιθυμούν να τα αξιοποιήσουν.¹⁴ Οδηγούμαστε συνεπώς σε μια κατάσταση όπου μεγάλο μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς μένει αναξιοποίητο και κινδυνεύει να χαθεί, εξαιτίας της αποσπασματικής και μη ικανοποιητικής ρύθμισης του ζητήματος. Παρουσιάζεται λοιπόν η ανάγκη δημιουργίας μιας ενδεδειγμένης και πανευρωπαϊκής ρύθμισης, η οποία θα παρέχει ασφάλεια δικαίου τόσο στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και στους χρήστες, αλλά και επαρκές κίνητρο στα πρώτα προκειμένου να προβούν στις απαιτούμενες επενδύσεις προς την διάσωση και την ψηφιοποίηση σημαντικού μέρους του πολιτισμού μας.

II. Η Εξέταση Βασικών Εννοιών

Στο σημείο αυτό και προτού προβούμε στην περαιτέρω ανάλυση των ζητημάτων που ανακύπτουν από τα έργα εκτός εμπορίου, κρίνεται σκόπιμο να αναλυθούν εν συντομία ορισμένες από τις βασικές έννοιες που θα μας απασχολήσουν στην παρούσα εργασία. Οι κάτωθι εξεταζόμενες έννοιες, πέραν της σημασίας τους εν γένει για την πνευματική ιδιοκτησία, αποτελούν βασικά κομμάτια του θεσμού των έργων εκτός εμπορίου, όπως θα δούμε εν συνεχεία. Ειδικότερα, θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε τις έννοιες των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, της συλλογικής διαχείρισης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και της προαιρετικής συλλογικής διαχείρισης. Εντούτοις πρέπει να τονιστεί ότι η ανάλυση που θα ακολουθήσει δεν περιλαμβάνει μια ενδελεχή ενασχόληση με όλα τα ζητήματα που τυχόν προκύπτουν και άπτονται των εν λόγω εννοιών, αλλά θα περιοριστεί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

1. Τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς

Σε ένα αρχικό στάδιο είναι απαραίτητο να εξετάσουμε την έννοια των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς αυτά θα αποτελέσουν κεντρικό σημείο αναφοράς στα επόμενα κεφάλαια. Ήδη από τώρα αξίζει να πούμε ότι τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς είναι αυτά τα οποία μπορούν να λάβουν την μη αποκλειστική άδεια αναπαραγωγής, διανομής, παρουσίασης και διάθεσης στο κοινό για τα έργα που θα χαρακτηριστούν ως έργα εκτός εμπορίου κατ' εφαρμογήν του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790 και σύμφωνα με τις εκεί οριζόμενες προϋποθέσεις. Ο εν λόγω όρος χρησιμοποιείται και σε άλλα άρθρα της ίδιας ως άνω Οδηγίας, όπως ενδεικτικά στο άρθρο 6 αυτής, βάσει του οποίου τα κράτη μέλη θα πρέπει να προβλέψουν εξαίρεση στο εσωτερικό τους δίκαιο με την οποία θα επιτρέπεται στα ιδρύματα αυτά η δημιουργία αντιγράφων των έργων που διαθέτουν στις συλλογές τους προς τον σκοπό της διατήρησής τους και της εν γένει διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς (Άρθρο 6 της Οδηγίας 2019/790). Αντίστοιχη είναι άλλωστε και η τελεολογία του ενωσιακού νομοθέτη αναφορικά με την διάταξη του άρθρου 8 της Οδηγίας

¹⁴ E. Rosati, ο.π., σελ. 366.

2019/790 για την ψηφιοποίηση και την διάθεση στο κοινό των έργων εκτός εμπορίου, ήτοι να τα περισώσει από την «κλησμονιά» ως αντικείμενα της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.¹⁵

Τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς παίζουν κρίσιμο ρόλο στην διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της δημιουργίας, της παραγωγής, της εκμετάλλευσης, της διάδοσης και της προώθησης των πολιτιστικών αγαθών.¹⁶ Η συμβολή τους δε υπό το φως της τεχνολογικής εξέλιξης έχει διττό χαρακτήρα, αφού οι ως άνω ενέργειες πραγματοποιούνται τόσο σε ψηφιακό περιβάλλον όσο και σε συμβατικό.¹⁷ Στο πλαίσιο αυτό, είναι τα ιδρύματα αυτά τα οποία αποτελούν παρακαταθήκη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, έχοντας την ευθύνη να διατηρήσουν και να παρέχουν πρόσβαση στο κοινό σε ένα κομμάτι της ιστορίας, με τρόπο όμως που θα διαφυλάσσει παράλληλα και τα συμφέροντα και τα πνευματικά δικαιώματα των δικαιούχων στα έργα τους.¹⁸

Ο ορισμός του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς δίνεται στο ίδιο το κείμενο της Οδηγίας 2019/790 και συγκεκριμένα στο άρθρο 2 στοιχ. 3 αυτής. Στο εν λόγω άρθρο ως ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς ορίζεται η «προσιτή στο κοινό βιβλιοθήκη ή μουσείο, αρχείο ή ίδρυμα κινηματογραφικής ή ακουστικής κληρονομιάς». Σύμφωνα δε με την Αιτιολογική Σκέψη υπ' αρ. 13 της Οδηγίας 2019/790, ως ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς νοούνται «*δημόσιες βιβλιοθήκες και μουσεία, ανεξάρτητα από το είδος των έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας τα οποία διατηρούν στις μόνιμες συλλογές τους, καθώς και αρχεία, και ιδρύματα κινηματογραφικής ή ακουστικής κληρονομιάς*». Πέραν των ως άνω θα πρέπει να θεωρείται ότι εμπίπτουν στην ως άνω έννοια και «*εθνικές βιβλιοθήκες και εθνικά αρχεία και, στο μέτρο που αφορούν τα αρχεία τους και τις προσιτές στο κοινό βιβλιοθήκες τους, εκπαιδευτικά ιδρύματα, ερευνητικοί οργανισμοί και ραδιοτηλεοπτικοί οργανισμοί του δημόσιου τομέα*».¹⁹ Ο εν λόγω κατάλογος όμως πρέπει να θεωρηθεί ενδεικτικός, συνεπώς η έννοια του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να ερμηνευτεί ευρέως.²⁰

Ως εκ τούτου απαραίτητο στοιχείο που πρέπει να πληρείται προκειμένου να χαρακτηριστεί μια βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο ως ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς και να μπορούν να εφαρμοστούν οι σχετικές ρυθμίσεις της Οδηγίας για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι αυτά να είναι προσιτά στο κοινό. Το κριτήριο αυτό μπορεί να πληρούν αφενός τόσο ιδρύματα εθνικά όσο και τοπικά και περιφερειακά, και αφετέρου τόσο ιδρύματα δημόσια όσο και ιδιωτικά.²¹ Είχε υποστηριχθεί στο παρελθόν, ιδίως ως προς την εξαίρεση που εισάγεται με το άρθρο 6 της Οδηγίας 2019/790 υπέρ των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, ότι αυτή δεν τυγχάνει εφαρμογής για τα ιδιωτικά αρχεία και μουσεία.²² Μετά όμως από την ενσωμάτωση της ως άνω Οδηγίας στο εσωτερικό μας δίκαιο δεν μένει πλέον χώρος για την υποστήριξη της εν λόγω άποψης, αφού στον ελληνικό νόμο η έννοια αποδίδεται ως «προσιτά στο κοινό», καταλαμβάνοντας συνεπώς και τους

¹⁵ Κ. Χριστοδούλου, ο.π., σελ. 572

¹⁶ I. Stamatoudi, «Introduction to the Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage: Overview of the issues» σε I. Stamatoudi, Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage, Edward Elgar Publishing, 2022, σελ.3

¹⁷ idem

¹⁸ idem

¹⁹ Σκ. 13 ΠροοιμΟδ 2019/790

²⁰ Μ. Κανελλοπούλου – Μπότη σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, άρθρο 21Α, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2024, αρ. 3.

²¹ idem

²² Μ. Θ. Μαρίνος, Πνευματική Ιδιοκτησία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2004, σελ. 807

ιδιωτικούς μεν φορείς, οι οποίοι όμως είναι προσιτοί στο κοινό.²³ Άλλωστε, η άποψη αυτή συνάδει και με την τελεολογική ερμηνεία της Οδηγίας, η οποία επιθυμεί την εν γένει προώθηση της ενωσιακής και της εκάστοτε εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς των κρατών μελών, καθώς και την προώθηση των στόχων και του έργου των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς,²⁴ θεσπίζοντας νέες εξαιρέσεις υπέρ της έρευνας αλλά και νέους θεσμούς υπέρ της διατήρησης και διάθεσης στο κοινό των έργων εκτός εμπορίου.²⁵

2. Η Συλλογική Διαχείριση

Μια ακόμη έννοια που θα μας απασχολήσει στην συνέχεια της παρούσας εργασίας είναι αυτή της συλλογικής διαχείρισης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Καθώς οι Οργανισμοί Συλλογικής Διαχείρισης τοποθετούνται από τον νομοθέτη στο επίκεντρο του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790 ως οι ενδιάμεσοι ανάμεσα στους δικαιούχους και στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς για την απόκτηση της απαιτούμενης για την εκμετάλλευση των έργων εκτός εμπορίου άδειας, είναι απαραίτητο να παρουσιαστεί εν συντομία ο θεσμός της συλλογικής διαχείρισης, όπως αυτός διαμορφώθηκε τόσο από τον Έλληνα όσο και από τον ευρωπαϊκό νομοθέτη.

Η συλλογική διαχείριση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας προβλεπόταν ήδη από τον νόμο 2121/1993 με ορισμένες ενδεικτικές ρυθμίσεις 5 άρθρων στο 9^ο κεφάλαιο του εν λόγω νομοθετήματος. Με την ψήφιση όμως της Ευρωπαϊκής Οδηγίας 2014/26/ΕΕ και την ανάγκη για πληρέστερη και λεπτομερέστερη ρύθμιση των ζητημάτων που προέκυπταν από την συλλογική διαχείριση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ανέκυψε η ανάγκη δημιουργίας ενός νέου νομοθετήματος, που θα πληροί τα ως άνω χαρακτηριστικά. Απόρροια της ως άνω ανάγκης αποτελεί ο νόμος υπ' αριθ. 4481/2017, με τον οποίο ενσωματώθηκε η ως άνω ευρωπαϊκή οδηγία στην εθνική μας έννομη τάξη. Το συγκεκριμένο νομοθέτημα σκοπεί να ρυθμίσει συνολικά κάθε διαχείριση ή προστασία συλλογική αλλότριων πνευματικών ή συγγενικών δικαιωμάτων έναντι των χρηστών αυτών, καθώς και το επιχειρηματικό καθεστώς των φορέων της, δηλαδή των Οργανισμών Συλλογικής Διαχείρισης (ΟΣΔ) και των Ανεξάρτητων Οντοτήτων Διαχείρισης (ΑΟΔ).²⁶ Συνεπώς, το νέο νομοθετικό καθεστώς που θεσπίστηκε ώστε να ρυθμίσει την συλλογική διαχείριση και τους φορείς αυτής, λειτουργεί παράλληλα με τον ν. 2121/1993 ως ένα αυτόνομο και ανεξάρτητο νομικό πλαίσιο προς συμπλήρωση του βασικού νόμου για την πνευματική ιδιοκτησία.²⁷

Βασικό εργαλείο για τον προσδιορισμό της έννοια της συλλογικής διαχείρισης αποτελεί ο ίδιος ο ν. 4481/2017, στο άρθρο 3 του οποίου τίθενται βασικοί ορισμοί, συμπεριλαμβανομένου του ορισμού της έννοιας του Οργανισμού Συλλογικής Διαχείρισης (ΟΣΔ), ο οποίος δίνεται ως ακολούθως:

²³ Μ. Κανελλοπούλου – Μπότη, ο.π., αρ. 4

²⁴ I. Stamatoudi/P. Torremans, EU COPYRIGHT LAW: A commentary, Second Edition, Edward Elgar Publishing, 2021, σελ. 661

²⁵ Μ. Κανελλοπούλου – Μπότη, ο.π., αρ. 4

²⁶ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 309

²⁷ Ε. Σταματούδη/Μ. – Δ. Παπαδοπούλου, Ιστορία Συλλογικής Διαχείρισης στην Ελλάδα σε Ε. Σταματούδη Συλλογική Διαχείριση Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν 4481/2017, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σελ. 16

«Ως Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης (ΟΣΔ) νοείται κάθε οργανισμός που εξουσιοδοτείται από το νόμο ή μέσω μεταβίβασης, άδειας ή οποιασδήποτε άλλης συμβατικής συμφωνίας, για τη διαχείριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ή συγγενικών δικαιωμάτων εξ ονόματος περισσότερων του ενός δικαιούχων, για το συλλογικό όφελος αυτών, ως αποκλειστικό ή κύριο σκοπό του, και ο οποίος πληροί ένα από ή αμφότερα τα ακόλουθα κριτήρια: (Α) Ανήκει στα μέλη του (Β) Έχει οργανωθεί σε μη κερδοσκοπική βάση»

Τα βασικά στοιχεία των ΟΣΔ που τίθενται με τον ως άνω ορισμό μπορούν να εντοπιστούν στα εξής στοιχεία²⁸. Αρχικά απαιτείται ο σκοπός ενός τέτοιου οργανισμού να είναι η διαχείριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ή συγγενικών δικαιωμάτων. Επιπλέον ο νόμος θέτει ως προαπαιτούμενο την παροχή εξουσιοδότησης από τους δικαιούχους των δικαιωμάτων πνευματικών ιδιοκτησίας προς τον Οργανισμό για την εκπροσώπησή τους από αυτόν, η οποία εξουσιοδότηση μπορεί να τους παρέχεται είτε από το νόμο είτε από την σύμβαση μεταβίβασης, άδειας ή οποιασδήποτε άλλης συμβατικής συμφωνίας. Προϋπόθεση επίσης για να λάβουν τον χαρακτηρισμό του Οργανισμού Συλλογικής Διαχείρισης είναι αυτοί να ανήκουν στα μέλη τους ή να ελέγχονται από αυτά, ενώ τέλος πρέπει να είναι οργανωμένοι σε μη κερδοσκοπική βάση.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι τα δύο τελευταία χαρακτηριστικά των ΟΣΔ, δηλαδή η προϋπόθεση αυτός να ανήκει στα μέλη του ή να ελέγχεται από αυτά και η οργάνωσή του σε μη κερδοσκοπική βάση, δεν είναι απαραίτητο να συντρέχουν σωρευτικά. Η κερδοσκοπία δε αυτή του ΟΣΔ δεν μπορεί ποτέ να στρέφεται εναντίον των μελών του, ενώ θα κερδοσκοπεί πάντοτε έναντι των χρηστών, με τους οποίους προχωρεί σε διαπραγματεύσεις για την παροχή αδειών επί των έργων που διαχειρίζεται. Ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα χρηστών είναι οι ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί, οι εκδότες, τα ξενοδοχεία κλπ.

Στον αντίποδα των Οργανισμών Συλλογικής Διαχείρισης τίθενται οι Ανεξάρτητες Οντότητες Διαχείρισης, οι οποίες σε αντίθεση με τους πρώτους δεν ανήκουν σε δικαιούχους ούτε ελέγχονται από αυτούς άμεσα ή έμμεσα, εν μέρει ή εξ ολοκλήρου και είναι οργανωμένες σε κερδοσκοπική βάση. Προκύπτει συνεπώς από τα ως άνω ότι κρίσιμο κριτήριο διάκρισης ανάμεσα σε Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης και Ανεξάρτητες Οντότητες Διαχείρισης είναι η επιδίωξη κερδοσκοπικού σκοπού έναντι των δικαιούχων.²⁹

Κατόπιν της ανάλυσης που πραγματοποιήθηκε προκύπτει η ανάγκη αποσαφήνισης της έννοιας του συλλογικού σκοπού που ο ΟΣΔ οφείλει να επιτελεί. Οι ΟΣΔ ενεργούν με γνώμονα το βέλτιστο συλλογικό συμφέρον των δικαιούχων ώστε μέσω της «συνεταιριστικής» λειτουργίας τους να διασφαλίζονται με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο τα συμφέροντα των δικαιούχων. Πρέπει εν συνεχεία διαμέσου της δράσης τους να προκρίνονται τα οφέλη του συνόλου των μελών τους και όχι αυτά των μεμονωμένων δικαιούχων.³⁰ Ο τρόπος δε υλοποίησης του συλλογικού συμφέροντος είναι η καθιέρωση κοινής τιμολόγησης με κοινές ταρίφες, οι οποίες μάλιστα είναι γνωστές τόσο στους δικαιούχους όσο και στους χρήστες. Εντούτοις αξίζει να σημειωθεί ότι τα κριτήρια

²⁸ Μ.-Δ. Παπαδοπούλου σε Ε. Σταματούδη, Συλλογική Διαχείριση Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν 4481/2017, αρ. 3, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σελ. 41 επ.

²⁹ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η έκδοση, σελ. 312

³⁰ Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, ο.π., σελ. 44-45

τιμολόγησης δεν είναι πάντοτε αντικειμενικά και αναλογικά. Για τον ως άνω αναφερόμενο λόγο δεν μπορούν να αποτελέσουν φορείς συλλογικής διαχείρισης οι διάφοροι managers καλλιτεχνών, ακόμα και στις περιπτώσεις όπου διαχειρίζονται τα έργα περισσότερων δημιουργών, καθώς σε τέτοια μοντέλα διαχείρισης θα λείπει το στοιχείο του κοινού συλλογικού συμφέροντος, με την έννοια που αναλύθηκε³¹. Στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις θα πρόκειται για πολλαπλή ατομική διαχείριση.³²

Στο ως άνω πλαίσιο έννοια που χρήζει περαιτέρω εξέτασης είναι και αυτή της διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ή συγγενικών δικαιωμάτων. Όπως ήδη αναφέρθηκε η διαχείριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας βρίσκεται στην καρδιά της έννοιας της συλλογικής διαχείρισης, καθώς βασικός σκοπός των ΟΣΔ είναι η αποτελεσματική διαχείριση των δικαιωμάτων των μελών τους. Η συλλογική αυτή διαχείριση περιλαμβάνει την χορήγηση αδειών στους χρήστες, την παρακολούθηση της χρήσης των δικαιωμάτων, την είσπραξη των εσόδων από τα δικαιώματα που προκύπτουν από την εκμετάλλευση των ανατεθειμένων σε αυτούς έργων, την διανομή των ποσών που οφείλονται στους δικαιούχους, την επιβολή των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων και την εν γένει προστασία των σχετικών δικαιωμάτων.³³ Βέβαια πρέπει να αναφερθεί ότι πλέον προβλέπεται στον νόμο η δυνατότητα ενός ΟΣΔ να πραγματοποιεί και άλλες δραστηριότητες πέραν της συλλογικής διαχείρισης των πνευματικών ή συγγενικών δικαιωμάτων, εφόσον όμως η δραστηριότητα αυτή είναι συναφής με το αντικείμενό του και υπό την προϋπόθεση ότι η πραγμάτωση της συλλογικής διαχείρισης εξακολουθεί να αποτελεί τον κύριο και πρωταρχικό σκοπό του.

Έχοντας αναλύσει ορισμένες μόνο από τις πτυχές της έννοιας της συλλογικής διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας κρίνεται απαραίτητο να γίνει αναφορά στις εκάστοτε μορφές εμφάνισης της συλλογικής διαχείρισης, οι οποίες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν με τον ακόλουθο τρόπο:

1. Προαιρετική Συλλογική Διαχείριση (opt-in), η οποία αποτελεί την κλασική μορφή συλλογικής διαχείρισης και θα αναλυθεί κατωτέρω υπό Α' Π. 3,
2. Υποχρεωτική Συλλογική Διαχείριση (no-opt), η οποία εμφανίζεται εξαιρετικά και μόνο στις περιοριστικά αναφερόμενες από τον νόμο περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της υποχρεωτικής συλλογικής διαχείρισης για την είσπραξη εύλογης αμοιβής κατά την ιδιωτική αναπαραγωγή, και η οποία δεν τυγχάνει αντικείμενο της παρούσας εργασίας, και
3. Διευρυμένη Συλλογική Διαχείριση (opt-out), έναν νέο θεσμό για το Ελληνικό δίκαιο που εισήχθη στην εθνική νομοθεσία για πρώτη φορά με το άρθρο 14 του ν. 4996/2022 και θα αναλυθεί κατωτέρω υπό Β' Π. 1.

3. Η Προαιρετική Συλλογική Διαχείριση

Μια από τις βασικότερες και θεμελιώδεις εκφάνσεις της άσκησης της συλλογικής διαχείρισης από τους ΟΣΔ αποτελεί η χορήγηση αδειών στους χρήστες για τα έργα που ο εν λόγω οργανισμός

³¹ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η έκδοση, σελ. 310

³² idem

³³ Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, ο.π., σελ. 42

διαχειρίζεται. Στο σημείο αυτό θα αναλυθεί το παραδοσιακό μοντέλο της Προαιρετικής Συλλογικής Διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων, ήτοι αυτό της διαχείρισης των δικαιωμάτων από τους ΟΣΔ κατόπιν παροχής σχετικής άδειας από τους δικαιούχους. Η ανάλυση της έννοιας αυτής κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να καταστεί σαφέστερη τόσο η δομή και η λειτουργία όσο και η σημασία του νέου καθεστώτος συλλογικής διαχείρισης που εισήχθη με την Οδηγία 2019/790 και τον ν. 4996/2022, ήτοι της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης, πρακτική εφαρμογή της οποίας αποτελεί ο τρόπος χορήγησης αδειών για τα έργα εκτός εμπορίου δυνάμει της παραγράφου 2 του άρθρου 27B του ν. 2121/1993.

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το παραδοσιακό μοντέλο συλλογικής διαχείρισης, οι δικαιούχοι συνάπτουν με τους Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης συμβάσεις που χρησιμοποιούν τα νομικά εργαλεία της παραχώρησης πληρεξουσιότητας ή της καταπιστευτικής αδειοδότησης ή της μεταβίβασης ή των συμβάσεων εκμετάλλευσης και οι τελευταίοι, δυνάμει της σύμβασης ανάθεσης, παραχωρούν στους χρήστες του περιεχομένου άδειες εκμετάλλευσης, εισπράττουν τις αντίστοιχες αμοιβές, ενώ διεκδικούν δικαστικά την προστασία των δικαιωμάτων που διαχειρίζονται.³⁴ Συνεπώς, μέχρι την υιοθέτηση του νέου νόμου υπ' αριθ. 4996/2022 για την πνευματική ιδιοκτησία και πέρα από τις εξαιρετικές περιπτώσεις θέσπισης συστήματος υποχρεωτικής συλλογικής διαχείρισης, ο νόμος έθετε ως κριτήριο για να τεθεί σε λειτουργία το σύστημα της συλλογικής διαχείρισης την προγενέστερη σύμβαση ανάθεσης διαχείρισης ανάμεσα στον δικαιούχο και τον αντίστοιχο ΟΣΔ.

Η λειτουργία όμως του εν λόγω μοντέλου παρουσίαζε πληθώρα μειονεκτημάτων. Αναλυτικότερα, καθώς στην χώρα μας, όπως άλλωστε και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, λειτουργούν παράλληλα περισσότεροι Οργανισμοί Συλλογικής Διαχείρισης, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο και διαχειρίζονται τα δικαιώματα των ίδιων κατηγοριών δικαιούχων είναι αδύνατο όλοι οι δικαιούχοι να είναι μέλη ενός ΟΣΔ. Ακόμα μάλιστα και στις περιπτώσεις όπου λειτουργεί ένας ΟΣΔ για κάθε κατηγορία δικαιούχων δεν σημαίνει άνευ εταίρου ότι έχει ταυτόχρονα την εξουσία να εκπροσωπεί το σύνολο των δικαιούχων έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας στο εν λόγω κράτος, καθώς πολλοί από αυτούς μπορεί να μην έχουν συνάψει την απαιτούμενη σύμβαση ανάθεσης διαχείρισης. Βασική συνέπεια της ως άνω διαπίστωσης αποτελεί η δημιουργία σημαντικής ανασφάλειας σχετικά με την ένταξη συγκεκριμένων έργων στο ρεπερτόριο ενός ΟΣΔ και την συνακόλουθη δημιουργία εμποδίων στην ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και στην ομαλή εκμετάλλευση των έργων. Το συγκεκριμένο πρόβλημα εντείνεται ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου οι δικαιούχοι είναι πολλοί, γεωγραφικά διεσπαρμένοι και χωρίς γνωστά στοιχεία επικοινωνίας. Τα απαιτούμενα στις περιπτώσεις αυτές κόστη για τον εντοπισμό και την σύναψη επιμέρους συμβάσεων ανάμεσα σε μεμονωμένους χρήστες και δικαιούχους είναι πολλές φορές αποτρεπτικά για την εκμετάλλευση των έργων, καθιστώντας μια πιθανή εκμετάλλευση οικονομικά ασύμφορη.³⁵ Η ως άνω προβληματική συνδέεται στενά με τα έργα εκτός εμπορίου, για τα οποία όπως είδαμε είναι σύνηθες να μην είναι γνωστό το πρόσωπο του δημιουργού τους ή αυτός να έχει αποβιώσει οπότε να πρέπει να αναζητηθούν οι κληρονόμοι του, ενώ η παλαιότητα των έργων δυσχεραίνει περαιτέρω τον εντοπισμό των δικαιούχων. Συνεπώς καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής, επαχθής και πολυέξοδη η διαδικασία εντοπισμού των εκάστοτε δημιουργών,

³⁴ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 40

³⁵ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 40

προκειμένου τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς να λάβουν από αυτούς μεμονωμένες άδειες χρήσης για τα έργα εκτός εμπορίου που έχουν στις συλλογές τους.

Προς αντιμετώπιση των ζητημάτων που γεννώνται από την λειτουργία της προαιρετικής συλλογικής διαχείρισης έχουν διαμορφωθεί διάφορα εναλλακτικά μοντέλα συλλογικής διαχείρισης, με στόχο να δώσουν την ευχέρεια στον ΟΣΔ να διευρύνει την δραστηριότητά του, δημιουργώντας παράλληλα ασφάλεια στον ενδιαφερόμενο χρήστη που έρχεται σε συναλλακτική επαφή με τον βασικό παίκτη του σχετικού κλάδου, ενώ σε κάθε περίπτωση διασφαλίζεται και η προστασία και η αποζημίωση του δικαιούχου. Το βασικό μόρφωμα που έχει αναπτυχθεί για να καλύπτει τις ως άνω ανάγκες είναι η διευρυμένη συλλογική διαχείριση, την οποία θα εξετάσουμε αναλυτικότερα στα επόμενα κεφάλαια τόσο ως αυτοτελές σύστημα χορήγησης αδειών όσο και ως εργαλείο για την παροχή αδειών στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς προς αξιοποίηση των έργων εκτός εμπορίου.

III. Ιστορική Αναδρομή

Έχοντας υπ' όψιν τα ως άνω αναφερόμενα σχετικά με την σημασία της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε συνδυασμό με την δυσκολία απόκτησης των απαιτούμενων αδειών προς αξιοποίηση των έργων εκτός εμπορίου, ο Ευρωπαίος αλλά και ο εθνικός νομοθέτης προσπάθησαν πολλές φορές να δώσουν μια ικανοποιητική λύση στο ζήτημα, μέσα από ρυθμίσεις που ως κύριο σκοπό είχαν να διατηρήσουν την ισορροπία ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα των μερών. Οι ρυθμίσεις αυτές είναι σκόπιμο να εξεταστούν προκειμένου να γίνει κατανοητή η νομοθετική επιλογή που πραγματοποιήθηκε με το άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790. Αναλυτικότερα, θα εξεταστούν τα εγχειρήματα του Google Books και της Europeana, το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011 για τα έργα εκτός εμπορίου και η Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του ίδιου έτους για την ψηφιοποίηση και την επιγραμμική προσβασιμότητα πολιτιστικού υλικού και για την ψηφιακή διαφύλαξη, η Οδηγία 2012/28/ΕΕ για τα Ορφανά Έργα, καθώς και η γαλλική εθνική νομοθεσία και η επακόλουθη υπ' αρ. C-301/15 απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση Soulier and Doke.

1. Το εγχείρημα του Google Books και της Europeana

Το εναρκτήριο σημείο της όλης προβληματικής των έργων εκτός εμπορίου μπορεί ίσως να εντοπιστεί στο εγχείρημα της Google Books και εν συνεχεία και σε αυτό της Europeana, συνεπώς κρίνεται σκόπιμο να αποτελέσει η σύντομη επισκόπηση των δύο αυτών εγχειρημάτων το εναρκτήριο σημείο της παρούσας ενότητας. Άλλωστε, μέσω των κάτωθι αναλυόμενων εγχειρημάτων, το πρώτο εκ των οποίων έλαβε χώρα στην Αμερική και το δεύτερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η συζήτηση αναφορικά με την ψηφιοποίηση και την διάδοση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς εντάθηκε, ιδίως δε αναφορικά με τον ρόλο των βιβλιοθηκών στο ψηφιακό περιβάλλον. Παράλληλα εντάθηκαν και οι προσπάθειες για την αποτελεσματική ρύθμιση του ζητήματος, μέσω της υιοθέτησης κειμένων που ως στόχο είχαν τον συγκερασμό αφενός της προστασίας των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δικαιούχων για την αναπαραγωγή και την

διάθεση στο κοινό των έργων τους και αφετέρου της αξιοποίησης των έργων εκτός εμπορίου μέσω της ψηφιοποίησής τους και της διαδικτυακής πρόσβασής τους από τους πολίτες.

Αναλυτικότερα, τον Δεκέμβριο του 2004 η Αμερικανική εταιρία Google ανακοίνωσε την επικείμενη συνεργασία της με μεγάλες βιβλιοθήκες, όπως αυτές των πανεπιστημίων του Χάρβαρντ και της Οξφόρδης, προκειμένου να καταστήσει προσιτά στο κοινό μέσω του διαδικτύου βιβλία από τις συλλογές τους. Παράλληλα, η Google δεσμεύτηκε να παρέχει στις συνεργαζόμενες βιβλιοθήκες ηλεκτρονικά αντίτυπα των βιβλίων κατόπιν της ψηφιοποίησής τους. Σύμφωνα με την ίδια την εταιρία το ως άνω εγχείρημα θα είχε πλεονεκτήματα για το σύνολο των ενδιαφερομένων μερών, αφού θα παρείχε στους χρήστες την δυνατότητα να αποκτήσουν πρόσβαση σε μεγάλο αριθμό βιβλίων, συμπεριλαμβανομένων βιβλίων εκτός εμπορίου, βιβλίων δηλαδή τα οποία ήταν διαθέσιμα μόνο σε έντυπη μορφή στην αντίστοιχη βιβλιοθήκη. Αντίστοιχα, ως προς τους δικαιούχους, η εταιρία προέβαλε ως πλεονεκτήματα της δράσης της την επικείμενη αύξηση στις πωλήσεων των βιβλίων τους λόγω του εγχειρήματός της, αλλά και την παρεχόμενη σε αυτούς δυνατότητα να εντοπίσουν με ακρίβεια τον αριθμό των έργων τους που βρίσκονταν εκτός εμπορίου. Εντούτοις, δεν έγινε καμία προσπάθεια εκ μέρους της εταιρίας για να λάβει την άδεια των εκάστοτε δικαιούχων προτού προβεί στην συμφωνία με τις βιβλιοθήκες και κυρίως προτού προβεί στην ψηφιοποίηση οποιουδήποτε βιβλίου. Ενόψει όμως έντονων αντιδράσεων εισήχθη εκ μέρους της εταιρίας η δυνατότητα εναντίωσης (opt-out) των δικαιούχων στην συμπερίληψη των έργων τους στον κατάλογο των βιβλίων που επρόκειτο να ψηφιοποιηθούν.³⁶ Συνεπώς, το ακολουθούμενο από την Google μοντέλο δεν περιλάμβανε μια εκ των προτέρων παροχή άδειας από τους δικαιούχους για την εκπόνηση της διαδικασίας ψηφιοποίησης και διάθεσης στο κοινό των έργων τους, αλλά τους παρείχε μια εκ των υστέρων δυνατότητα να εναντιωθούν στην ως άνω διαδικασία.

Τον Σεπτέμβριο του 2005 συγγραφείς και εκδότες από κοινού στράφηκαν εναντίον της Google για παραβίαση των πνευματικών τους δικαιωμάτων.³⁷ Στο πλαίσιο αυτό τα μέρη επιχειρήσαν επί σειρά ετών να συμβιβάσουν την ως άνω διαφορά.³⁸ Η αρχική συμφωνία συμβιβασμού που τέθηκε ενώπιον των Αμερικανικών Δικαστηρίων απορρίφθηκε το 2011 αφού κρίθηκε ότι ενώ θα ήταν προς το συλλογικό όφελος η ψηφιοποίηση και η ψηφιακή διάθεση των σχετικών βιβλίων, με την δημιουργία μιας ενιαίας διαδικτυακής και εύκολα προσβάσιμης βιβλιοθήκης, η προτεινόμενη συμφωνία συμβιβασμού, όπως αυτή είχε τροποποιηθεί, δεν ήταν εύλογη.³⁹ Η συμφωνία τροποποιήθηκε περαιτέρω ώστε τελικά το υιοθετούμενο σύστημα για την ένταξη των βιβλίων στον κατάλογο αυτών που επρόκειτο να ψηφιοποιηθούν να είναι αυτό του opt-in, εν αντιθέσει με ένα σύστημα opt-out, όπως αυτό αναλύθηκε ανωτέρω.⁴⁰ Συνεπώς, προκρίθηκε να ακολουθηθεί ένα σύστημα που ομοιάζει στην γνωστή σε εμάς προαιρετική συλλογική διαχείριση δικαιωμάτων, λόγω της πληρέστερης και αποτελεσματικότερης προστασίας που αυτό παρέχει στους δικαιούχους, απορρίπτοντας ταυτόχρονα ένα σύστημα που ομοιάζει σε αυτό της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης. Εν τέλει η ως άνω τροποποιημένη συμφωνία συμβιβασμού έγινε δεκτή

³⁶ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 27-28

³⁷ S. Karapapa, «Digitization of cultural heritage under EU copyright: Digitizing the past to enable access and innovation for the future», σε I. Stamatoudi, Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage, Edward Elgar Publishing, 2022, σελ. 377

³⁸ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 28

³⁹ S. Karapapa, ο.π., σελ. 377

⁴⁰ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 32

από τα αμερικανικά δικαστήρια το 2013 και σε β' βαθμό το 2015, κρίνοντας ότι οι ενέργειες της Google δεν συνιστούν παραβίαση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.⁴¹

Το εγχείρημα της Google, αξίζει να σημειωθεί, ότι ενώ παρέχει την δυνατότητα αναζήτησης των ψηφιακών βιβλίων λέξη προς λέξη, παράλληλα διαφοροποιεί τον τρόπο προβολής τους ανάλογα με το καθεστώς προστασίας τους. Συνεπώς, τα βιβλία που περιλαμβάνονται στον κατάλογο του Google Books καθίστανται διαθέσιμα με διαφορετικούς τρόπους στην ψηφιακή πλατφόρμα, υπό την έννοια της παροχής διαφορετικού βαθμού πρόσβασης ανάλογα με το καθεστώς στο οποίο εντάσσονται. Έτσι, όσα βιβλία έχουν ενταχθεί στο «Public Domain» και αποτελούν ελεύθερα αγαθά διατίθενται στο σύνολό τους προς ανάγνωση, λήψη και αποθήκευση, ενώ όσα βιβλία έχουν ψηφιοποιηθεί δυνάμει σχετικής άδειας είναι προσβάσιμα αποκλειστικά στον βαθμό που επιτρέπεται από την αντίστοιχη άδεια, οπότε υπάρχουν περιπτώσεις βιβλίων τα οποία μπορεί να είναι διαθέσιμα στην πλατφόρμα μόνο υπό την μορφή αποσπασμάτων.⁴²

Η ως άνω προσπάθεια της Google να ψηφιοποιήσει και να καταστήσει διαθέσιμα στο κοινό βιβλία που μέχρι πρότινος δεν ήταν διαθέσιμα, ενίσχυσε την αντίστοιχη προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία ήδη από την αρχή του 21^{ου} αιώνα είχε θέσει ως στόχο την διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι από το 2005 η ΕΕ ξεκίνησε το Εγχείρημα της δημιουργίας μιας Ψηφιακής Βιβλιοθήκης, καταλήγοντας στην δημιουργία της Europeana, της Ευρωπαϊκής Ψηφιακής Βιβλιοθήκης, τον Νοέμβριο του 2008.⁴³ Η Europeana είναι ένας ιστότοπος ο οποίος παρέχει ψηφιακή πρόσβαση σε βιβλία, εικόνες, οπτικοακουστικό υλικό αλλά και τρισδιάστατες απεικονίσεις που αποτελούν κομμάτι της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.⁴⁴ Καλύπτει δε μια πληθώρα τομέων όπως τέχνη, αθλητισμό, αρχαιολογία και επιστήμη.⁴⁵ Μέχρι σήμερα στην πλατφόρμα της Europeana έχουν μεταφορτωθεί 32.074.106 εικόνες, 25.564.663 κείμενα, 1.204.653 ηχητικά δεδομένα, 372.832 βίντεο και 6.385 τρισδιάστατες απεικονίσεις.⁴⁶

Σε αντίθεση βέβαια με το εγχείρημα της Google, η Europeana αποτελεί μεν ένα ενιαίο σημείο πρόσβασης στα ως άνω αρχεία, αλλά δεν συγκεντρώνει το περιεχόμενο αυτών σε μια ενιαία βάση δεδομένων.⁴⁷ Το κρίσιμο περιεχόμενο που καθιστά διαθέσιμο στο κοινό ανήκει σε ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως μουσεία, βιβλιοθήκες και αρχεία από το σύνολο της Ευρώπης, αλλά δεν υπάρχει απευθείας συνεργασία της Europeana με καθένα από τα ιδρύματα αυτά, καθώς το υλικό συγκεντρώνεται από ένα δίκτυο συσσωρευτών, που συλλέγει, ελέγχει και εμπλουτίζει τις πληροφορίες και τα δεδομένα.⁴⁸ Επιπλέον, το υλικό που εν τέλει ψηφιοποιείται και καθίσταται διαθέσιμο δεν προστατεύεται από τις διατάξεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά αποτελεί είτε υλικό που βρίσκεται στο «Public Domain» είτε μεταδεδομένα των έργων που προστατεύονται από πνευματικά δικαιώματα.⁴⁹

⁴¹ S. Karapara, ο.π., σελ. 377

⁴² idem

⁴³ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 34

⁴⁴ Σχετικά με την Europeana, *Europeana* <<https://www.europeana.eu/el/about-us>>

⁴⁵ idem

⁴⁶ idem

⁴⁷ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 35

⁴⁸ Σχετικά με την Europeana, *Europeana* <<https://www.europeana.eu/el/about-us>>

⁴⁹ S. Karapara, ο.π., σελ. 379

Πρέπει στο σημείο αυτό βέβαια να τονιστεί η μεγάλη διαφορά του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η οποία οδηγεί εν τέλει στον διάφορο τρόπο μεταχείρισης και εξέλιξης των ως άνω εγχειρημάτων. Αναλυτικότερα, καθώς οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας που έχουν διαμορφωθεί στην ΕΕ μέσω της Οδηγίας Infosoc αποτυπώνονται σε έναν εξαντλητικό κατάλογο, ο οποίος δεν αφήνει διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη για την επιμέρους διαμόρφωσή τους, εγχειρήματα αντίστοιχα με το Google Books δεν μπορούσαν να βρουν πρόσφορο έδαφος εντός της Ένωσης.⁵⁰ Αντίστοιχα στενή είναι και η ερμηνεία των προβλεπόμενων εξαιρέσεων και περιορισμών από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ σύμφωνα με το ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο αυτοί πρέπει πάντοτε να τίθενται στον έλεγχο των «τριών βημάτων» προτού εφαρμοστούν.⁵¹ Ως εκ τούτων κατανοούμε ότι η μεγαλύτερη ευελιξία του αμερικανικού δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας ευνοεί εγχειρήματα ψηφιοποίησης και μαζικής διάθεσης βιβλίων και λοιπών έργων τέχνης, με τρόπο που δεν συμβαδίζει με τις μέχρι πρότινος ισχύουσες αρχές του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας στην ΕΕ. Συγκεκριμένα, μέχρι την Οδηγία 2019/790, το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011 για τα έργα εκτός εμπορίου και η Οδηγία 2012/28 για τα ορφανά έργα ήταν οι μόνες ρυθμίσεις εκ μέρους της ΕΕ οι οποίες έθεταν το ρυθμιστικό πλαίσιο για την ψηφιοποίηση και την διάθεση στο κοινό έργων προστατευόμενων από τα πνευματικά δικαιώματα μέσω της πλατφόρμας της Europeana. Κατωτέρω θα εξεταστούν οι δύο αυτές ρυθμίσεις ώστε να αναδειχθεί το κενό που αυτές αδυνατούσαν να καλύψουν και η επακόλουθη ανάγκη δημιουργίας νέων ρυθμίσεων που θα ευνοούν τέτοια εγχειρήματα και θα θέτουν την διατήρηση και την προώθηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς σε πρώτο πλαίσιο.

2. Το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011

Η σημαντικότερη ίσως προσπάθεια που έγινε στον χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέχρι την υιοθέτηση της Οδηγίας 2019/790, προκειμένου να διαφυλαχθεί η ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά και να καταστούν διαθέσιμα τα έργα εκτός εμπορίου είναι το Μνημόνιο Συμφωνίας (Memorandum of Understanding) του 2011, το οποίο ακολούθησε η Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 27ης Οκτωβρίου 2011 για την ψηφιοποίηση και την επιγραμματική προσβασιμότητα πολιτιστικού υλικού και για την ψηφιακή διαφύλαξη (2011/711/E). Με τις ως άνω ρυθμίσεις, στόχος ήταν η δημιουργία μιας «επικαιροποιημένης δέσμης μέτρων για την ψηφιοποίηση και τη μεταφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης στο διαδίκτυο και για την ψηφιακή διαφύλαξη αυτής»⁵², ενώ παράλληλα τονίστηκε ότι η ψηφιοποίηση των έργων πολιτιστικής κληρονομιάς οφείλει να γίνει με πλήρη τήρηση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας των δημιουργών και των συγγενικών δικαιωμάτων,⁵³ αφού ρητά επιφυλάσσεται υπέρ των δικαιούχων το δικαίωμά τους να ψηφιοποιήσουν πρώτοι και να καταστήσουν διαθέσιμα στο κοινό τα έργα τους που βρίσκονται εκτός εμπορίου.⁵⁴

⁵⁰ idem

⁵¹ Idem

⁵² Σκ. 5 Προοιμ. της Σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 27ης Οκτωβρίου 2011, 2011/711/E

⁵³ Σκ. 10 Προοιμ. της Σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 27ης Οκτωβρίου 2011, 2011/711/E

⁵⁴ Σκ. 6 Προοιμ. του Μνημονίου Συμφωνίας του 2011

Η υπογραφή του Μνημονίου Συμφωνίας και η Σύσταση της Επιτροπής πραγματοποιήθηκαν σε μια χρονική στιγμή κατά την οποία είχαν ήδη ξεκινήσει ενεργές προσπάθειες για την διαφύλαξη και την διάδοση της της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Καθοριστικής σημασίας ήταν το εγχείρημα της Europeana, η οποία άρχισε τη λειτουργία της λίγα χρόνια νωρίτερα, το 2008, όπως ως άνω αναλύθηκε, αφού η διεύρυνση του διαθέσιμου υλικού στους χρήστες της αποτέλεσε κινητήριο δύναμη των δυο κειμένων εν γένει και της Σύστασης της Επιτροπής συγκεκριμένα, όπως χαρακτηριστικά τονίζεται και στον προοίμιο αυτής. Παράλληλα, η αποσπασματική υιοθέτηση εθνικών ρυθμίσεων από ορισμένα μόνο κράτη-μέλη απειλούσε την επιβίωση σημαντικού μέρους των έργων πολιτισμικής κληρονομιάς και δυσχέραινε την υλοποίηση του έργου της Europeana.⁵⁵ Ενόψει των ανωτέρω υπογράφηκε το 2011 μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών, ήτοι μεταξύ οργανισμών που εκπροσωπούν βιβλιοθήκες αφενός και εκδοτών, συγγραφέων και Οργανισμών Συλλογικής Διαχείρισης που δραστηριοποιούνται στα έργα λόγου και τέχνης αφετέρου το εν λόγω Μνημόνιο Συμφωνίας,⁵⁶ ακολουθούμενο λίγους μήνες αργότερα από την Σύσταση της Επιτροπής.

Στο κείμενο του Μνημονίου περιλαμβάνεται ο ορισμός των έργων εκτός εμπορίου, τα οποία θεωρούνται ως τέτοια όταν «το σύνολο του έργου, σε όλες τις εκδοχές και τις εκφάνσεις του, δεν διατίθεται πλέον εμπορικά στους συνήθεις εμπορικούς διαύλους, ανεξαρτήτως της ύπαρξης υλικών αντιγράφων του έργου σε βιβλιοθήκες και στο κοινό (μεταξύ άλλων μέσω βιβλιοπωλείων μεταχειρισμένων βιβλίων ή παλαιοπωλείων)».⁵⁷ Το σύστημα που προτάθηκε στα κράτη-μέλη με το Μνημόνιο Συμφωνίας βασίστηκε στο μοντέλο των εκτεταμένων συλλογικών αδειών, με την δημιουργία ενός τεκμήριου εκπροσώπησης⁵⁸, παρόμοιου με αυτού που υπάρχει στις Σκανδιναβικές χώρες. Μέσω του συστήματος αυτού θα δινόταν στους σχετικούς Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης η δυνατότητα να παρέχουν άδειες τόσο για τους δημιουργούς που εκπροσωπούν όσο και για αυτούς που δεν τους έχουν αναθέσει την εκπροσώπησή τους.⁵⁹ Αναλυτικότερα, στο άνω κείμενο ετίθεντο οι βάσεις για να συμφωνηθεί ανάμεσα σε εθνικούς ΟΣΔ και εθνικά ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς η ψηφιοποίηση μεγάλης κλίμακας και η διασυνοριακή πρόσβαση σε έργα που δεν βρίσκονται πλέον στο εμπόριο και δη βιβλίων, περιοδικών, εφημερίδων κ.ο.κ. τα οποία πρωτοδημοσιεύθηκαν στην χώρα στην οποία πραγματοποιείται η συμφωνία⁶⁰.

Περαιτέρω, με το Μνημόνιο Συμφωνίας τίθεται μια σειρά από βασικές αρχές που πρέπει να τηρούνται από τα κράτη-μέλη ως προς την παροχή αδειών για την αξιοποίηση των έργων εκτός εμπορίου και οι οποίες θα αναλυθούν στην συνέχεια. Αρχικά, με το Μνημόνιο τονίζεται η σημασία τόσο της ελευθερίας στην διαπραγμάτευση και στην σύναψη των αδειών όσο και της συλλογικής συμμετοχής στα επιμέρους στάδια της διαδικασίας αδειοδότησης αλλά και στην τελική συμφωνία όλων των ενδιαφερόμενων μερών, συμπεριλαμβανομένων των εκδοτών και των συγγραφέων.⁶¹ Κρίσιμο είναι παράλληλα να καθορίζεται στην συμφωνία με ακρίβεια και σαφήνεια ποια έργα θα

⁵⁵ Σκ. 16 Προοιμ. της Σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 27ης Οκτωβρίου 2011, 2011/711/E

⁵⁶ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 246

⁵⁷ Αρ. 2 του Μνημονίου Συμφωνίας του 2011

⁵⁸ A. Matas, The out-of-commerce works system: a promise to unlock our heritage digitally, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(1), 2024/44, σελ. 46 διαθέσιμο σε: <https://doi.org/10.3311/celistr.3713>

⁵⁹ idem

⁶⁰ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 247

⁶¹ Αρ. 1 και 2 του Μνημονίου Συμφωνίας του 2011

καταλαμβάνει αυτή, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα γίνει η χρήση τους. Οι εν λόγω άδειες θα μπορούν δε να χορηγούνται μόνο από Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης, οι οποίοι εκπροσωπούν έναν σημαντικό αριθμό συγγραφέων και εκδοτών, δίνοντας όμως παράλληλα στους δημιουργούς το δικαίωμα να αποκλείσουν στους ΟΣΔ την δυνατότητα χορήγησης των εν λόγω αδειών για τα έργα τους.⁶²

Μέσω της δεύτερης αρχής καθιερώνεται ένα σύστημα τεκμηρίου όσον αφορά τους δικαιούχους που δεν έχουν μεταβιβάσει τη διαχείριση των δικαιωμάτων τους σε ΟΣΔ, καθώς τεκμαίρεται ότι ο αντιπροσωπευτικός ΟΣΔ διαχειρίζεται τα σχετικά δικαιώματα όσον αφορά τη συγκεκριμένη συμφωνία αδειοδότησης, εφόσον έχει αυτός προηγουμένως πραγματοποιήσει εύλογες προσπάθειες να ειδοποιήσει τους ενδιαφερόμενους δικαιούχους. Τονίζεται εντούτοις στο Μνημόνιο ότι το σύστημα της τεκμαιρόμενης εκπροσώπησης από τους ΟΣΔ θα εφαρμόζεται μόνο εφόσον υπάρχει αντίστοιχη νομοθεσία σε εθνικό επίπεδο, που να επιτρέπει την επέκταση της συμφωνίας και στους μη εκπροσωπούμενους δικαιούχους. Τέλος, η τρίτη αρχή του Μνημονίου Συμφωνίας αφορά την διασυνοριακότητα των αδειών και στα λοιπά κράτη-μέρη, παρέχοντας όμως πάντοτε στους Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης την ευχέρεια να περιορίσουν την έκταση της άδειας⁶³, όπως επί παραδείγματι να συμφωνηθεί ανάμεσα στον ΟΣΔ και στο ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς ότι η άδεια που θα δοθεί θα καταλαμβάνει μόνο τους δημιουργούς που εκπροσωπεί ο ΟΣΔ, αποκλειόμενης τυχόν εκπροσώπησης εξωτικών.⁶⁴

Έχοντας αναλύσει τα βασικά σημεία του Μνημονίου Συμφωνίας μπορούμε να κατανοήσουμε την σημασία του για την διευθέτηση ζητημάτων συνδεδεμένων με τα έργα εκτός εμπορίου, αφού για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε στους ΟΣΔ η δυνατότητα να ενεργούν και για εξωτικούς δημιουργούς προς τον σκοπό της προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι προβλέψεις του Μνημονίου αλλά και η φύση του προσφέρουν την δυνατότητα να δημιουργηθούν ευέλικτες συμφωνίες, οι οποίες θα διαμορφώνονται ανάλογα με το εκάστοτε έργο που θα αποτελεί αντικείμενο της συμφωνίας αδειοδότησης, διατηρώντας όμως πάντοτε έναν κοινό βασικό άξονα, κορμό της συμφωνίας, ο οποίος θα διασφαλίζει την προστασία τόσο των δημιουργών όσο και των έργων πολιτιστικής κληρονομιάς⁶⁵.

Από την άλλη, μπορούμε να παρατηρήσουμε και σοβαρές αδυναμίες που ενυπάρχουν στο επιλεγέν σύστημα. Ήδη από την νομική φύση του κειμένου, ήτοι αυτής του Μνημονίου Συμφωνίας, ανακύπτει το ζήτημα της δεσμευτικότητας και της συνακόλουθης αποτελεσματικότητάς του.⁶⁶ Συνεπώς, προκειμένου να μπορέσει να εφαρμοστεί πρέπει να υιοθετηθεί από το εκάστοτε κράτος μέλος με την μεταφορά του στην εθνική έννομη τάξη. Στο ίδιο πλαίσιο, το ίδιο το Μνημόνιο τονίζει ότι η εφαρμογή του θα χωρεί υπό τον όρο της ύπαρξης σχετικών εθνικών νομοθετικών ρυθμίσεων που θα παρέχουν στους Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης την δυνατότητα να παρέχουν άδειες με διευρυμένη ισχύ και να εκπροσωπούν και εξωτικούς δημιουργούς.⁶⁷ Τέλος, το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του Μνημονίου είναι εξίσου περιορισμένο, αφού καλύπτει μόνο περιοριστικά αναφερόμενες κατηγορίες έργων και συγκεκριμένα καλύπτει μόνο βιβλία και

⁶² Αρ. 2 του Μνημονίου Συμφωνίας του 2011

⁶³ Αρ. 3 του Μνημονίου Συμφωνίας του 2011

⁶⁴ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 248

⁶⁵ idem, σελ. 249

⁶⁶ A. Matas, ο.π., σελ. 246

⁶⁷ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 249

περιοδικά, αποκλείοντας ακόμα και συγγενικά έργα όπως εφημερίδες. Λόγω δε του περιορισμένου προστατευτικού πεδίου περιορίζεται η αποτελεσματικότητα και η σημασία του για τις βιβλιοθήκες, καθώς δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής για ένα μέρος του αρχείου τους που θα μπορούσε να ψηφιοποιηθεί και να προστατευθεί με την εφαρμογή του, όπως επί παραδείγματι για εφημερίδες και μη δημοσιευμένα έργα⁶⁸.

3. Η Οδηγία για τα Ορφανά Έργα

Συμπληρωματικά με το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011 και την Σύσταση της Επιτροπής, που αναλύθηκαν ανωτέρω, και σε συνέχεια της ενωσιακής προσπάθειας για την προώθηση της ελεύθερης κυκλοφορίας της γνώσης και της καινοτομίας στην εσωτερική αγορά⁶⁹, υιοθετήθηκε από την ΕΕ η Οδηγία 2012/28/ΕΕ «σχετικά με ορισμένες επιτρεπόμενες χρήσεις ορφανών έργων», η οποία ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με τον νόμο υπ' αρ. 4212/2013. Κρίσιμο είναι στο σημείο αυτό να εξεταστεί περαιτέρω το ως άνω νομοθετικό κείμενο ως αναγκαίο συμπλήρωμα στις ρυθμίσεις περί των έργων εκτός εμπορίου που προηγήθηκαν αλλά και που ακολούθησαν.

Απαραίτητο είναι στο σημείο αυτό να ορίσουμε την έννοια του ορφανού έργου, ώστε να μπορούμε να τα διακρίνουμε από τα έργα εκτός εμπορίου. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στη Οδηγία 2012/28 «ένα έργο ή ένα φωνογράφημα θεωρείται ορφανό εάν κανένας από τους κατόχους δικαιωμάτων του εν λόγω έργου ή του φωνογραφήματος δεν ταυτοποιηθεί ή, ακόμα και αν ένας ή περισσότεροι εξ αυτών έχουν ταυτοποιηθεί, κανείς δεν εντοπιστεί παρά τη διενέργεια επιμελούς αναζήτησης των κατόχων των δικαιωμάτων που έχουν καταγραφεί»⁷⁰. Παρατηρούμε λοιπόν, αναλογιζόμενοι και τον ορισμό που δόθηκε ανωτέρω για τα έργα εκτός εμπορίου, ότι πολλά ορφανά έργα εμπίπτουν στην κατηγορία των έργων εκτός εμπορίου, όμως τα έργα εκτός εμπορίου δεν εμπίπτουν στο σύνολό τους στην έννοια των ορφανών έργων.⁷¹ Συνεπώς, μπορούμε να συμπεράνουμε τον βαθμό αλληλεξάρτησης που υπάρχει ανάμεσα στα δύο ρυθμιστικά κείμενα, αλλά και την ενότητα των θεσμών, καθιστώντας έτσι αναγκαία την από κοινού εξέτασή τους προκειμένου να αναλυθούν ενδελεχέστερα τα ανακύπτοντα ζητήματα από τις δύο αυτές εξαιρέσεις στο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Μέσω της Οδηγίας 2012/28 επιτρέπεται σε ειδικώς καθορισμένους φορείς χρήσης, ήτοι σε προσιτές στο κοινό βιβλιοθήκες, εκπαιδευτικά ιδρύματα και μουσεία, αρχεία, ιδρύματα κινηματογραφικής ή ακουστικής κληρονομιάς καθώς και σε δημόσιους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς εγκατεστημένους σε κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να προβαίνουν σε περιοριστικά αναφερόμενες επιτρεπόμενες χρήσεις (Άρθρο 1 παρ. 1 της Οδηγίας 2012/28/ΕΕ). Επιτρέπεται συγκεκριμένα η αναπαραγωγή των ορφανών έργων για σκοπούς ψηφιοποίησης, διάθεσης στο κοινό, ευρετηρίασης, καθαρογράφησης, συντήρησης ή αποκατάστασης (Άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας 2012/28/ΕΕ). Ακόμη καθορίζονται ως έργα που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο της Οδηγίας τα έργα λόγου, τα κινηματογραφικά ή οπτικοακουστικά έργα και τα φωνογραφήματα, που δημοσιεύθηκαν ή μεταδόθηκαν ή τέθηκαν στην διάθεση του κοινού για πρώτη φορά στην επικράτεια κράτους μέλους κατόπιν συναίνεσης των κατόχων των δικαιωμάτων

⁶⁸ idem

⁶⁹ Σκ. 2 ΠροοιμΟδ 2012/28/ΕΕ

⁷⁰ Άρθρο 2 της Οδηγίας 2012/28/ΕΕ

⁷¹ R. *Tyggnvadóttir*, ο.π., σελ. 247

(Άρθρο 1 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας 2012/28/ΕΕ). Παραμένουν, συνεπώς, εκτός του ρυθμιστικού πλαισίου της Οδηγίας τα μη δημοσιευμένα έργα, όπως και τα έργα των οποίων η πρώτη δημοσίευση πραγματοποιήθηκε σε τρίτη χώρα, εκτός δηλαδή της Ένωσης. Εξαιρούνται ομοίως από την εφαρμογή της Οδηγίας και οι φωτογραφίες ή άλλες εικόνες, που συχνά εντοπίζονται στις συλλογές ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς ως ορφανά έργα.⁷² Τέλος, χαρακτηριστική καινοτομία της ρύθμισης αποτελεί η πρόβλεψη καταληκτικής ημερομηνίας για τον χαρακτηρισμό των κινηματογραφικών ή οπτικοακουστικών έργων και των φωνογραφημάτων που έχουν παραχθεί από δημόσιους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς ως ορφανών, ρύθμιση η οποία συναντάται και στο άρθρο 27B του ν. 4996/2022 προκειμένου να χαρακτηριστεί ένα έργο ως εκτός εμπορίου. Έτσι για τα συγκεκριμένα έργα ορίζεται ότι μόνο εφόσον έχουν παραχθεί μέχρι την 31η Δεκεμβρίου 2002 και περιλαμβάνονται στα αρχεία των δημόσιων ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών, και εφόσον πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις του νόμου θα μπορούν να λάβουν τον χαρακτηρισμό του ορφανού έργου, ανοίγοντας εν συνεχεία τον δρόμο για την κατά τα ως άνω αξιοποίησή τους και χρήση τους (Άρθρο 1 παρ. 2 στοιχ. γ' της Οδηγίας 2012/28/ΕΕ).

Συγκεκριμένα, η χρήση των ορφανών έργων επιτρέπεται μόνο προς επίτευξη στόχων που σχετίζονται με την προώθηση του δημόσιου συμφέροντος, ιδίως δε με την συντήρηση, την αποκατάσταση και την παροχή πολιτιστικής και εκπαιδευτικής πρόσβασης στα ως άνω έργα που βρίσκονται στις συλλογές ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς. Η αναφορά στο δημόσιο συμφέρον γίνεται κατά κύριο λόγο για να αποφευχθεί το φαινόμενο της κερδοσκοπίας εκ μέρους ιδιωτικών φορέων από τα αρχεία των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως άλλωστε συνέβη στην περίπτωση του Google Books.⁷³ Προς τούτο ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην μη κερδοσκοπική χρήση των ορφανών έργων, εξαιρουμένων των εσόδων που προορίζονται για την κάλυψη τυχόν δαπανών ψηφιοποίησης και διάθεσής τους στο κοινό (Άρθρο 6 παρ. 2 της Οδηγίας 2012/28/ΕΕ). Με την εν λόγω ρύθμιση αποκλείεται η τυχόν διάθεση των πόρων που προκύπτουν από την δημοσίευση των ορφανών έργων για την διεξαγωγή της επιμελούς αναζήτησης των δημιουργών των έργων, η οποία αποτελεί προαπαιτούμενο προκειμένου να χαρακτηριστεί ως ορφανό ένα έργο, και το κόστος της οποίας πολλές φορές μπορεί να καταστεί υπέρμετρο έως και αποθαρρυντικό για τους φορείς. Έτι περαιτέρω, αποκλείεται να διατεθεί όποιο μέρος των εσόδων στην αποζημίωση του δημιουργού, σε περίπτωση μελλοντικής εμφάνισής του.⁷⁴ Αποτρέπεται με τον τρόπο αυτό η εμπορευματοποίηση των ορφανών έργων, καθώς ο φορέας δεν έχει την δυνατότητα της έμμεσης χρηματοδότησης δια των εσόδων από διαφημίσεις, οι οποίες είναι πιθανόν να πολλαπλασιαστούν λόγω αυξημένης επισκεψιμότητας στους ιστοτόπους τους χάριν της δωρεάν πρόσβασης του κοινού σε πληθώρα ορφανών έργων.⁷⁵ Αντίστοιχος περιορισμός θα ισχύει δε και ως προς τρίτους στους οποίους οι φορείς χρήσης παραχώρησαν άδεια για πρόσβαση στα ορφανά έργα και για δημοσιοποίησή τους στο κοινό.⁷⁶

Βασικό σημείο της ρύθμισης, αλλά και προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό ενός έργου ως ορφανού, όπως ήδη τονίστηκε, αποτελεί η αδυναμία ταυτοποίησης ή η αδυναμία εντοπισμού του δημιουργού του έργου. Απαραίτητο είναι λοιπόν να έχουν γίνει οι απαραίτητες ενέργειες προς αναζήτηση είτε της ταυτότητας σε περίπτωση άγνωστου δημιουργού είτε της διεύθυνσης και των

⁷² *idem*, σελ. 110

⁷³ *idem*, σελ. 116

⁷⁴ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η Έκδοση σελ. 347

⁷⁵ *idem*

⁷⁶ *idem*

στοιχείων επικοινωνίας εάν το πρόσωπο του δημιουργού είναι ήδη γνωστό. Έτσι, πρέπει ήδη σε χρονικό σημείο που προηγείται της χρήσης του ορφανού έργου να διασφαλισθεί η διενέργεια επιμελούς αναζήτησης προς εκπλήρωση των ως άνω υποχρεώσεων. Η έρευνα διενεργείται από τους φορείς χρήσης των ορφανών έργων ή από τρίτους κατ' εντολή αυτών και οι πηγές ποικίλλουν ανάλογα με την κατηγορία των έργων, ενώ θα πρέπει να προσαρμόζονται με την φύση και το είδος τους προκειμένου να διασφαλισθεί η καταλληλότητά τους⁷⁷. Προς διευκόλυνση των κρατών-μελών κατά την ενσωμάτωση της Οδηγίας αλλά και για να διασφαλισθεί ομοιομορφία στο έδαφος της ένωσης ως προς τον τρόπο διεξαγωγής της αναζήτησης αναφέρονται στο Παράρτημα της Οδηγίας 2012/28 οι πηγές αναζήτησης ως «τουλάχιστον» ανάλογες σε περιπτώσεις ορφανών έργων όπως δημοσιευμένα έργα, εφημερίδες, περιοδικά, εικαστικά και οπτικοακουστικά-φωνογραφήματα⁷⁸. Η αναζήτηση οφείλει να λαμβάνει χώρα στο κράτος-μέλος της πρώτης δημοσίευσης ή μετάδοσης του έργου, εκτός και αν υπάρχουν στοιχεία που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι σχετικές πληροφορίες για την ταυτότητα ή τον εντοπισμού του δικαιούχου βρίσκονται σε άλλο έδαφος. Παρότι δεν προσδιορίζεται στην Οδηγία εάν στην δεύτερη περίπτωση η αναζήτηση αφορά μόνο περιπτώσεις που ο δικαιούχος βρίσκεται σε κράτος μέλος ή και σε τρίτη χώρα, εντούτοις προκύπτει ότι θα πρέπει να προκριθεί το δεύτερο σενάριο.⁷⁹ Τέλος, ο φορέας χρήσης του έργου οφείλει να τηρεί αρχείο για την πραγματοποιηθείσα έρευνα, προκειμένου να ερευνάται η ορθή διεξαγωγή της αναζήτησης σε περίπτωση που εμφανισθεί σε μεταγενέστερο χρονικό σημείο ο δημιουργός του έργου και εφόσον παρουσιαστούν πλημμέλειες κατά την διεξαγωγή της, προκειμένου αυτός να αποζημιωθεί βάσει των αντίστοιχων εθνικών ρυθμίσεων.⁸⁰ Σε περίπτωση άρα που προκύψει ότι η αναζήτηση από πλευράς του φορέα είναι «κακόπιστη», ήτοι όχι επιμελής, αυτό θα έχει ως συνέπεια η χρήση από τον φορέα να θεωρείται ως μη επιτρεπτή, οπότε και θα υπάγεται συνακολούθως στα άρθρα 63Α επ., με αποτέλεσμα να οφείλεται από αυτόν η προβλεπόμενη στο άρθρο 65 αποζημίωση.⁸¹

Σε συνέχεια των ανωτέρω ανέκυψε ζήτημα αναφορικά με το μέτρο της επιμέλειας που πρέπει να επιδεικνύεται από τον φορέα χρήσης. Υποστηρίχθηκε⁸² ότι πρόκειται για υποκειμενική επιμέλεια, επιμέλεια δηλαδή η οποία συγκεκριμενοποιείται κάθε φορά ανάλογα με τις δυνατότητες του εκάστοτε φορέα χρήσης. Ορθότερο όμως θα ήταν προτού αποφανθούμε για το μέτρο της επιμέλειας να προβούμε σε μια διάκριση ανάμεσα στις σχέσεις με τους τρίτους και στις σχέσεις φορέα-δικαιούχου. Σύμφωνα με την γνώμη αυτή⁸³, ως προς το πρώτο σύμπλεγμα σχέσεων αρκεί η εκ μέρους του φορέα τυπική επιμέλεια, η οποία θα πληρείται εφόσον ο φορέας έχει καταφύγει στις πηγές αναζήτησης που έχουν καθορισθεί από τον Οργανισμό Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Εν αντιθέσει, αναφορικά με την δεύτερη κατηγορία σχέσεων, δηλαδή αναφορικά με την σχέση ανάμεσα στον φορέα χρήσης και τον δικαιούχο, προέχον θα είναι το αντικειμενικό κριτήριο για να κριθεί εν τέλει το επιμελές το αναζήτησης. Αναλυτικότερα, το μέτρο της επιμέλειας θα κριθεί με βάση την ΑΚ 330, ελλείψει ειδικότερης διαφορετικής ρύθμισης, άρα η απαιτούμενη επιμέλεια θα πρέπει να είναι αυτήν που επιδεικνύεται στις συναλλαγές, συνεπώς εάν ο φορέας ενήργησε

⁷⁷ Α. Κοτσίρης, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Κοινωνικό Κεκτημένο, 7^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017, σελ. 259

⁷⁸ idem

⁷⁹ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 111

⁸⁰ idem

⁸¹ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η Έκδοση σελ. 347

⁸² idem, σελ. 346, με περαιτέρω παραπομπές

⁸³ idem, σελ. 347

δολίως ή αμελώς θα ευθύνεται βάσει του άρθρου 65 ν. 2121/1993, ενώ ο τρίτος που προέβη στην συναλλαγή με τυπικώς επιμελή φορέα δεν θα ευθύνεται έναντι του δικαιούχου.⁸⁴

Κατόπιν θετικής διάγνωσης των προϋποθέσεων για τον χαρακτηρισμό ενός έργου ως ορφανού είναι καίριας σημασίας να επιτευχθεί η καθολικότητα του χαρακτηρισμού αυτού στο σύνολο της Ένωσης. Το παραπάνω επιτυγχάνεται με την θεσμό της αμοιβαίας αναγνώρισης των ορφανών έργων μεταξύ των κρατών μελών. Ειδικότερα και ενόψει των διαφορετικών προσεγγίσεων που υπάρχουν ως προς την αναγνώριση ενός έργου ως ορφανού, διασφαλίζεται μέσω του άρθρου 4 της Οδηγίας 2012/28, το οποίο αποτυπώνεται στο δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 8 του άρθρου 27Α του ν. 2121/1993, η αμοιβαία αναγνώριση ενός έργου ως ορφανού. Εφόσον δηλαδή ένα έργο έχει λάβει τον χαρακτηρισμό του ορφανού έργου σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ, αυτομάτως λογίζεται ως ορφανό έργο και στα λοιπά κράτη μέλη. Παρέχεται με την κατασκευή αυτή στα κράτη μέλη η δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης των ορφανών έργων όλων των κρατών μελών της Ένωσης, διευκολύνοντας έτσι συγχρόνως την διάδοση της ευρωπαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς.⁸⁵ Στόχος της καινοτόμας από πλευράς πνευματικής ιδιοκτησίας ρύθμισης, ήταν η αποφυγή πολλαπλών «επιμελών αναζητήσεων» προς χαρακτηρισμό του ίδιου έργου ως ορφανού, αλλά και η αυξημένη ασφάλεια για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την χρήση των έργων. Παρά ταύτα δεν συγκεκριμενοποιείται στην ρύθμιση της Οδηγίας ο τρόπος με τον οποίο θα επιτευχθεί και θα διασφαλισθεί η αμοιβαία αναγνώριση, αφήνοντας ευρύ πεδίο στην διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών και οδηγώντας σε ανακολουθία των επιμέρους εθνικών ρυθμίσεων, δυσχεραίνοντας έτσι εν τέλει την επίτευξη των τιθέμενων από την Οδηγία στόχων.⁸⁶

Προς εξασφάλιση και ενίσχυση της προστασίας των δημιουργών έργων που έχουν χαρακτηριστεί ως ορφανά είναι απαραίτητο να υπάρχει νομοθετική πρόβλεψη ως προς τον τρόπο λήξης του καθεστώτος των ορφανών έργων ως τέτοιων. Υπό αυτό το πρίσμα, προβλέφθηκε ότι ο δικαιούχος μπορεί σε οποιονδήποτε χρόνο να θέσει τέλος στο καθεστώς του έργου ως ορφανού αναφορικά με τα δικαιώματά του, ζητώντας παράλληλα και αποζημίωση για την χρήση του έργου που πραγματοποιήθηκε από τον φορέα, ο οποίος θα φέρει και την ευθύνη για την λήξη της προστασίας του ορφανού έργου.⁸⁷ Η αποζημίωση δε για την χρήση του έργου ισούται με το μισό της αμοιβής που θα λάμβανε ο δικαιούχος, με εξαίρεση την περίπτωση της «κακόπιστης» αναζήτησης του δημιουργού που αναλύθηκε ανωτέρω, οπότε και θα λάβει την αποζημίωση του άρθρου 65 του ν. 2121/1993.⁸⁸

Η λιτή διατύπωση της διάταξης στην Ευρωπαϊκή Οδηγία γεννά ορισμένα ζητήματα ως προς την εφαρμογή της σε εθνικό επίπεδο. Αρχικά, ελλείπει συγκεκριμένης ρύθμισης ως προς την διαδικασία και τον φορέα που θα είναι υπεύθυνος για την υλοποίηση των ως άνω δημιουργείται ανασφάλεια δικαίου, ειδικά αναφορικά με το χρονικό διάστημα που το έργο καθίσταται διαθέσιμο για χρήση από τους φορείς ως ορφανό και αντιστοίχως εν συνεχεία για το χρονικό διάστημα κατά το οποίο αποσύρεται από το δημόσιο χώρο, οπότε και πλέον δεν θα επιτρέπεται η χρήση του. Αλληλοσυνδεδεμένο είναι και το πρόβλημα της παύσης της προστασίας σε συνδυασμό με την αμοιβαία αναγνώριση του ορφανού έργου. Υποστηρίζεται πάντως ότι η ίδια διαδικασία που

⁸⁴ *idem*

⁸⁵ *Α. Κοτσίρης, ο.π., σελ. 257-258*

⁸⁶ *Κ. Τυγγναδότιρ, ο.π., σελ. 113*

⁸⁷ *Α. Κοτσίρης, ο.π., σελ. 257-260*

⁸⁸ *Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η Έκδοση σελ. 345*

ακολουθείται για την αναγνώριση θα ακολουθηθεί και στην αντίστροφη περίπτωση, όπου θα πρόκειται για την διαδικασία της αποαναγνώρισης ενός έργου ως ορφανού εξαιτίας της μεταγενέστερης ταυτοποίησης του δημιουργού του.⁸⁹ Συνεπώς, σύμφωνα με την άποψη αυτή εφόσον λήξει το καθεστώς ενός έργου ως ορφανού σε ένα κράτος μέλος θα πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει λήξει το αντίστοιχο καθεστώς στο σύνολο της Ένωσης, άλλως θα υπήρχε διάφορη μεταχείριση ανάμεσα στα δικαιώματα του δημιουργού και αυτά των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς.⁹⁰

Συμπερασματικά, η ρύθμιση που εισήχθη στο ενωσιακό δίκαιο με την Οδηγία 2012/28/ΕΕ και στο ελληνικό με τον ν. 4212/2013 προσπάθησε να επιλύσει το ζήτημα της διατήρησης και της διάδοσης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την ενδοενωσιακή ψηφιοποίηση σημαντικού μέρους του αρχείου των βιβλιοθηκών και λοιπών ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς με την ψηφιοποίηση των ορφανών έργων. Εντούτοις, στην πράξη η ρύθμιση αποδείχθηκε δύσχρηστη και αναποτελεσματική. Αφενός το υψηλό κόστος σε συνδυασμό με τον μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα της επιτρεπόμενης χρήσης από τους φορείς και αφετέρου η δυσχερής διαδικασία της ενδεδειγμένης αναζήτησης του δημιουργού του έργου ή του εντοπισμού ατού προκειμένου να χαρακτηριστεί ένα έργο ως ορφανό και η επακόλουθη υποχρέωση καταγραφής και τήρησης σχετικών αρχείων αποθάρρυναν τα ιδρύματα πολιτιστικής από το να κάνουν χρήση της ρύθμισης. Αυτό επιβεβαιώνεται και από αντίστοιχες έρευνες, οι οποίες αναδεικνύουν ότι το σύστημα παραμένει ως επί το πλείστον αχρησιμοποίητο, εξαιτίας του υψηλού βαθμού απαιτήσεων για την εφαρμογή του και του περιορισμένου εύρους του⁹¹.

4. Η Γαλλική νομοθεσία και η υπόθεση *Soulier and Doke* του ΔΕΕ

Κατόπιν των ως άνω ενωσιακών ρυθμίσεων, και ιδίως σε εφαρμογή του Μνημονίου Συμφωνίας που υπογράφηκε, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, το 2011, μια σειρά κρατών μελών, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, ενσωμάτωσαν στο εθνικό τους δίκαιο διατάξεις αναφορικά με την ψηφιοποίηση, διάθεση και εν γένει εκμετάλλευση των έργων εκτός εμπορίου. Η ειδικότερη ανάλυση των επιμέρους εθνικών ρυθμίσεων δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας, αξίζει όμως να γίνει μια σύντομη αναφορά στο Γαλλικό δίκαιο και την νομοθεσία που εκεί υιοθετήθηκε το 2012 ως προς τα βιβλία εκτός εμπορίου, καθώς αποτέλεσε αντικείμενο έντονης ακαδημαϊκής αντιπαράθεσης και εν τέλει κατάληξε ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Πρέπει ευθύς εξ αρχής να τονίσουμε, ότι η ως άνω επιλογή του Γάλλου νομοθέτη για την ρύθμιση των μη διαθέσιμων στο εμπόριο βιβλίων θα πρέπει να εξεταστεί υπό το συνολικό πρίσμα του ενωσιακού εγχειρήματος για την ψηφιοποίηση έργων πολιτιστικής κληρονομιάς, αν και δεν αποτελεί άμεση συνέπεια αυτού.⁹²

⁸⁹ Έτσι η *R. Tryggvadóttir*, ο.π., σελ. 114 και οι *M. C. Janssens/R. Tryggvadóttir*, *Facilitating Access to Orphan and Out of Commerce Works to Make Europe's Cultural Resources Available to the Broader Public*, 2014, Διαθέσιμο σε: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2538097>, σελ. 49-50

⁹⁰ *M. C. Janssens/R. Tryggvadóttir*, ο.π., σελ. 49-50

⁹¹ *A. Matas/M. Zeinstra/D. De Angelis*, *The Orphan Works Directive is broken but the Commission won't fix it!* Kluwer Copyright Blog, 2023, <<https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2023/03/21/the-orphan-works-directive-is-broken-but-the-commission-wont-fix-it/>>

⁹² *E. Rosati*, *Copyright and the Court of Justice of the European Union*, First Edition, Oxford University Press, 2019, σελ. 76

Αναλυτικότερα, το γαλλικό δίκαιο θέσπιζε μια τεκμαιρόμενη και οιονεί υποχρεωτική συλλογική διαχείριση των ψηφιακών δικαιωμάτων ως προς τα «μη διαθέσιμα βιβλία του εικοστού αιώνα»⁹³, τα οποία θα καταχωρούντο σε μια βάση δεδομένων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας. Η νομοθεσία όριζε ως μη διαθέσιμα τα βιβλία που είχαν δημοσιευθεί στην Γαλλία προ της 1^{ης} Ιανουαρίου 2001 και τα οποία δεν βρίσκονται πλέον στο εμπόριο είτε σε έγχαρτη είτε σε ηλεκτρονική μορφή, ενώ δεν γίνεται κάποια διάκριση αναφορικά με τα ορφανά έργα.⁹⁴ Κρίσιμο είναι ότι παρεχόταν στους εξωτικούς δικαιούχους δικαίωμα εναντίωσης στην εκπροσώπησή τους από τον προβλεπόμενο ΟΣΔ, εντός περιόδου 6 μηνών από τη δημοσίευση του καταλόγου των τίτλων που δεν είναι διαθέσιμοι στο εμπόριο⁹⁵, σύμφωνα με τα ανωτέρω. Επρόκειτο εν προκειμένω για μια a priori δυνατότητα εναντίωσης.⁹⁶ Μετά το πέρας δε της εξάμηνης προθεσμίας οι δικαιούχοι των βιβλίων που είχαν πλέον χαρακτηριστεί ως μη διαθέσιμα στο εμπόριο, διέθεταν ακόμη την δυνατότητα να αντιταχθούν στην εκπροσώπησή τους είτε εφόσον θεωρούσαν ότι η δημόσια έκθεση ενδέχεται να θίξει την καλή φήμη ή την υπόληψή τους⁹⁷ είτε εφόσον από κοινού με τους εκδότες αποδείκνυαν ότι διέθεταν τα ψηφιακά δικαιώματα του έργου τους κατ' αποκλειστικότητα⁹⁸. Οπότε στις περιπτώσεις αυτές αναφερόμαστε σε μία a posteriori και υπό προϋποθέσεις εναντίωση.⁹⁹

Η εν λόγω ρύθμιση αποτέλεσε αντικείμενο σφοδρής κριτικής τόσο ανάμεσα στους θεωρητικούς αλλά και ανάμεσα στα ίδια τα ενδιαφερόμενα μέρη. Απότοκο της κριτικής αυτής ήταν η προσβολή του νομοθετήματος ενώπιον των Γαλλικών δικαστηρίων εκ μέρους δύο συγγραφέων, του Marc Soulier και της Sara Doke. Αίτημα της αίτησής τους ήταν η ακύρωση του νόμου λόγω κατάχρησης εξουσίας από τον Γάλλο νομοθέτη, καθώς όπως προέβλεπαν η ρύθμιση δεν ήταν σύμφωνη με τους περιορισμούς και τις εξαιρέσεις των αποκλειστικών δικαιωμάτων, όπως περιέχονταν εξαντλητικά στην Οδηγία Infosoc¹⁰⁰. Συγκεκριμένα, η αίτησή τους στηρίχθηκε στα άρθρα 2 και 5 της Οδηγίας Infosoc, τα οποία παρέχουν στους συγγραφείς τα δικαιώματα αναπαραγωγής και παρουσίας των έργων τους στο κοινό, χωρίς να δίνονται αντίστοιχα δικαιώματα σε συλλογικές οργανώσεις εκπροσώπησης δικαιούχων, προβάλλοντας την αντίθεση αυτών με την γαλλική νομοθεσία.¹⁰¹

Ενόψει των ανωτέρω τιθέμενων ζητημάτων και της σημασίας της ρύθμισης, το Γαλλικό Δικαστήριο έθεσε το εξής προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

«Αντίκειται στα [άρθρα 2 και 5] της οδηγίας 2001/29 ρύθμιση, όπως αυτή που [θεσπίστηκε με τα άρθρα L. 134-1 έως L. 134-9 του κώδικα διανοητικής ιδιοκτησίας], η οποία, υπό τις προϋποθέσεις που τάσσει, αναθέτει σε εγκεκριμένες εταιρείες εισπράξεως και κατανομής των δικαιωμάτων την άσκηση του δικαιώματος χορηγήσεως άδειας για την αναπαραγωγή και την αναπαράσταση υπό

⁹³ F. Macrez, The French Case: From Orphan Books to Out-of-Print Works (and Vice-Versa), Center for International Intellectual Property Studies (CEIPI) Research Paper No. 2017-14, 2017, Διαθέσιμο σε: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3116783>

⁹⁴ M. W. R. Stockton – Brown, Out-of-Commerce, Out of Mind: Widening Public Access to Out-of-Commerce Copyright Works in Film Archives through the DSM Directive, Bournemouth University, 2020, σελ. 85

⁹⁵ F. Macrez, ο.π.

⁹⁶ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 252

⁹⁷ A. P. Ringelhann/ M. Mimler, Digital exploitation of out-of-print books and copyright law: French licensing mechanism for out-of-print books under CJEU scrutiny, EIPR, 2017, Τομ. 39, α.α. 3, σελ. 193

⁹⁸ idem

⁹⁹ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 252

¹⁰⁰ E. Rosati, Copyright and the Court of Justice of the European Union, First Edition, σελ. 77

¹⁰¹ idem

ψηφιακή μορφή των “εκτός κυκλοφορίας” βιβλίων, επιτρέποντας παράλληλα στους συγγραφείς των βιβλίων αυτών ή τους δικαιούχους τους να εναντιώνονται ή να επιτυγχάνουν την παύση της ασκήσεως του εν λόγω δικαιώματος;»

Το ΔΕΕ ήδη εξ αρχής απέκλεισε την εφαρμογή του άρθρου 5 της Οδηγίας Infosoc στην προκειμένη περίπτωση, καθώς η αναπαραγωγή και η διάθεση στο κοινό «εξαντλημένων βιβλίων» σε ψηφιακή μορφή, δεν εμπίπτει στον εξαντλητικό κατάλογο των περιορισμών και εξαιρέσεων του άρθρου αυτού.¹⁰² Συνεπώς, το Δικαστήριο επαναπροσδιόρισε το ερώτημα του γαλλικού δικαστηρίου και το έθεσε υπό νέο πρίσμα. Σύμφωνα λοιπόν με το ΔΕΕ, η ερώτηση που τέθηκε από το γαλλικό δικαστήριο πρέπει να νοηθεί ως κατά πόσο τα άρθρα 2 στοιχείο α' και 3 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/29 εμποδίζουν τον εθνικό νομοθέτη να θεσπίσει ρυθμίσεις με τις οποίες παρέχει σε συλλογικές οργανώσεις το δικαίωμα αναπαραγωγής και διάθεσης στο κοινό έργων μη διαθέσιμων στο εμπόριο, σε ψηφιακή μορφή, παρέχοντας δε συγχρόνως στους δικαιούχους την δυνατότητα να εναντιωθούν στην ως άνω διαχείριση¹⁰³.

Το ΔΕΕ βασιζόμενο στον προληπτικό χαρακτήρα των άρθρων 2 στοιχείο α' και 3 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/29 κατέληξε ότι απαιτείται η συναίνεση του δικαιούχου προκειμένου να γίνει οποιαδήποτε αναπαραγωγή και παρουσίαση στο κοινό των έργων τους.¹⁰⁴ Καθώς τα εν λόγω άρθρα πρέπει να ερμηνεύονται ευρέως η προστασία που αυτά παρέχουν εκτείνεται τόσο στην απόλαυση όσο και στην άσκηση των ως άνω δικαιωμάτων,¹⁰⁵ τα οποία η Οδηγία εξασφαλίζει πρωτογενώς για τους δημιουργούς.¹⁰⁶ Σε κανένα πάντως εκ των δύο άρθρων, σύμφωνα με το ΔΕΕ, δεν αναφέρεται ότι η απαιτούμενη συναίνεση των δημιουργών για την αναπαραγωγή και παρουσίαση στο κοινό των έργων τους απαιτείται να είναι ρητή, συνεπώς αυτή μπορεί να είναι και σιωπηρή.¹⁰⁷ Προκειμένου όμως να θεωρηθεί ικανοποιητική μια τέτοια σιωπηρή συναίνεση εκ μέρους του δημιουργού θα πρέπει να καθορίζονται αυστηρά οι προϋποθέσεις αυτής, ώστε να μην καταστεί άνευ αντικειμένου ο θεσμός της συναίνεσης του δημιουργού.¹⁰⁸ Καταλήγει συνεπώς το ΔΕΕ ότι είναι απαραίτητο προκειμένου να θεωρηθεί ότι υπάρχει η απαιτούμενη σιωπηρή συναίνεση να είναι επαρκώς και καταλλήλως ενημερωμένος ο δικαιούχος. Μια τέτοια δε ενημέρωση υπάρχει μόνο όταν αυτή είναι ατομική και πραγματική.¹⁰⁹

¹⁰² A. P. Ringelmann/ M. Mimler, ο.π.

¹⁰³ E. Rosati, Copyright and the Court of Justice of the European Union, First Edition, σελ. 77

¹⁰⁴ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 33, στην οποία χαρακτηριστικά αναφέρει το ΔΕΕ: « Περαιτέρω, υπογραμμίζεται ότι τα δικαιώματα που διασφαλίζει υπέρ των δημιουργών το άρθρο 2, στοιχείο α', και το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/29 έχουν προληπτικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι κάθε πράξη αναπαραγωγής ή παρουσιάσεως στο κοινό ενός έργου από τρίτο απαιτεί τη συναίνεση του δημιουργού του»

¹⁰⁵ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 31

¹⁰⁶ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 47

¹⁰⁷ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 35: «Εντούτοις, το άρθρο 2, στοιχείο α', και το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/29 δεν διευκρινίζουν κατά ποιον τρόπο πρέπει να εκδηλώνεται η συναίνεση του δημιουργού, πράγμα που σημαίνει ότι οι διατάξεις αυτές δεν μπορούν να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι απαιτούν η συναίνεση αυτή να παρέχεται οπωσδήποτε ρητώς. Αντιθέτως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, κατά τις εν λόγω διατάξεις, η συναίνεση επιτρέπεται επίσης να παρέχεται σιωπηρώς.»

¹⁰⁸ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 37

¹⁰⁹ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 38, στην οποία χαρακτηριστικά αναφέρει το ΔΕΕ: « Ειδικότερα, σε κάθε δημιουργό πρέπει να παρέχεται πραγματική ενημέρωση για τη μελλοντική χρήση του έργου του από τρίτους και για τα μέσα που τίθενται στη διάθεσή του προκειμένου να απαγορεύσει τη χρήση αυτή, εφόσον το επιθυμεί.» και σκ. 39, η οποία έχει ως εξής: «Πράγματι, ελλείψει προηγούμενης πραγματικής ενημερώσεως σχετικά με τη μελλοντική χρήση, ο δημιουργός δεν είναι σε θέση να τοποθετηθεί επί της χρήσεως αυτής και, εφόσον το κρίνει αναγκαίο, να την απαγορεύσει, πράγμα που σημαίνει ότι αυτή καθεαυτή η ύπαρξη της σιωπηρής συναίνεσής του στην εν λόγω χρήση παραμένει καθαρά υποθετική.»

Αναλυτικότερα, το ΔΕΕ στο προδικαστικό ερώτημα που τέθηκε ενώπιόν του έκρινε ότι η συλλογική διαχείριση μπορεί να βασισθεί σε μια σιωπηρή συναίνεση του δικαιούχου, η οποία θα μπορεί να συναχθεί και σε περίπτωση έλλειψης ρητής εναντίωσης.¹¹⁰ Ωστόσο, θα πρέπει η εν λόγω ρύθμιση να «καθιερώνει μηχανισμό διασφαλίζοντα την πραγματική και ατομική ενημέρωση των συγγραφέων. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ορισμένοι από τους ενδιαφερόμενους συγγραφείς να μην έχουν, στην πραγματικότητα, καμία γνώση για τη σχεδιαζόμενη χρήση των έργων τους και, επομένως, να μην είναι σε θέση να τοποθετηθούν, θετικά ή αρνητικά, επί της χρήσεως αυτής. Υπ' αυτές τις συνθήκες, μόνη η έλλειψη εναντιώσεως εκ μέρους τους δεν μπορεί να εκληφθεί ως σιωπηρή συναίνεσή τους στη χρήση αυτή.»¹¹¹

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ΔΕΕ τόνισε ότι δεν απαγορεύεται η θέσπιση εθνικών ρυθμίσεων, για την «ψηφιακή εκμετάλλευση βιβλίων εκτός κυκλοφορίας προς το συμφέρον της πολιτιστικής καλλιέργειας των καταναλωτών και της κοινωνίας στο σύνολό της»¹¹². Πάντως, όπως σημειώνει στην παράγραφο 45 «η επιδίωξη του σκοπού αυτού και του συμφέροντος αυτού δεν μπορεί να δικαιολογήσει παρέκκλιση, μη προβλεφθείσα από τον νομοθέτη της Ένωσης, από την προστασία που διασφαλίζει η οδηγία αυτή υπέρ των δημιουργών».¹¹³ Μάλιστα κρίσιμη είναι και η πρόταξη των συμφερόντων των δικαιούχων, οι οποίοι θα πρέπει, όπως γίνεται δεκτό στις σκέψεις 49 και 50 της απόφασης, να είναι ελεύθεροι να ασκήσουν το δικαίωμα εναντίωσης, χωρίς να εξαρτώνται από την αντίστοιχη βούληση άλλων προσώπων, στους οποίους μπορεί να έχουν παρέχει άδεια εκμετάλλευσης σε προγενέστερο χρόνο, αλλά και χωρίς να υποβάλλονται σε οποιουδήποτε είδους διατυπώσεις.

Έχοντας εξετάσει τους βασικούς προβληματισμούς και τις λύσεις που δόθηκαν από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην απόφαση υπ' αρ. C-301/15 μπορούμε να κατανοήσουμε την σημασία της για τα έργα εκτός εμπορίου ειδικά, αλλά και για το σύνολο της πνευματικής ιδιοκτησίας γενικότερα. Μέσω αυτής τέθηκαν βασικές αρχές και εχέγγυα για την προστασία των δικαιούχων σε περίπτωση εφαρμογής συστήματος διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης, θέτοντας υπό αμφισβήτηση όλους τους εκάστοτε εφαρμοζόμενους εθνικούς μηχανισμούς συλλογικής αδειοδότησης με διευρυμένη ισχύ¹¹⁴. Αποτέλεσε έτσι η ως άνω απόφαση έναν από τους λόγους θέσπισης ειδικής ρύθμισης σε ενωσιακό επίπεδο για τα εκτός εμπορίου έργα και για την διευρυμένη συλλογική διαχείριση, όπως ειδικότερα θα εξεταστεί κατωτέρω.

¹¹⁰ Σ. Σταυρίδου, Η Οδηγία 2019/790 για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά, ΕλλΔνη 3/2021, 774-796

¹¹¹ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 43

¹¹² ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 45

¹¹³ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 45

¹¹⁴ Σ. Σταυρίδου, ο.π.

ΜΕΡΟΣ Β'

I. Η νέα ρύθμιση

Κατόπιν της ανωτέρω ιστορικής αναδρομής μπορούμε να κατανοήσουμε την ανάγκη που ανέκυψε στον ευρωπαϊκό χώρο για να ρυθμιστούν γενικότερα αλλά και ειδικότερα ζητήματα. Αφενός, ενόψει της κρίσης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην απόφαση *Soulier and Doke*, ιδίως ως προς την προηγούμενη ατομική ενημέρωση των δημιουργών, τέθηκαν εν αμφιβόλω οι ρυθμίσεις των κρατών μελών που προέβλεπαν την διευρυμένη συλλογική διαχείριση δικαιωμάτων. Αφετέρου, ενώ η διατήρηση, η ψηφιοποίηση και διάδοση στο κοινό της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούσαν κεντρικό πυλώνα της ενωσιακής πολιτικής, οι έως τότε θεσπιζόμενες ρυθμίσεις δεν ικανοποιούσαν τους ως άνω στόχους εξαιτίας είτε του αυξημένου κόστους είτε της πολύπλοκης διαδικασίας τους. Κρίθηκε ως εκ τούτου αναγκαία η θέσπιση μιας νέας συνολικής ρύθμισης, η οποία θα δημιουργούσε τις συνθήκες για μια ρηξικέλευθη αλλαγή στο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, με την εισαγωγή για πρώτη φορά δεσμευτικών πλέον ρυθμίσεων για τα έργα εκτός εμπορίου.

1. Τα άρθρα 8-11 της Οδηγίας 2019/790

Το ως άνω βήμα έγινε με την ψήφιση της Οδηγίας 2019/790 της 17ης Απριλίου 2019 «για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ» και συγκεκριμένα με τα άρθρα 8-11 αυτής, τα οποία θα αποτελέσουν το αντικείμενο ανάλυσης του παρόντος κεφαλαίου.

Το άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790 παρέχει στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς την δυνατότητα να συμφωνούν μη αποκλειστικές άδειες για μη εμπορικούς σκοπούς με Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης αναφορικά με έργα που προστατεύονται με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, βρίσκονται όμως εκτός εμπορίου. Η καινοτομία της ρύθμισης έγκειται στην δυνατότητα χορήγησης αδειών από τους ΟΣΔ και για μη μέλη τους, δηλαδή στην δυνατότητα να παραχωρούν άδειες και για έργα δικαιούχων, με τους οποίους δεν έχουν συνάψει σύμβαση ανάθεσης διαχείρισης¹¹⁵. Εισάγεται έτσι ένα σύστημα χορήγησης διευρυμένων συλλογικών αδειών. Η παράγραφος 2 του άρθρου 8 ρυθμίζει τις περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει αντιπροσωπευτικός ΟΣΔ, οπότε και δεν θα υπάρχει η δυνατότητα να χορηγηθούν άδειες με διευρυμένη ισχύ και συνεπώς σε μια τέτοια περίπτωση ως λύση προκρίνεται από την Οδηγία η θέσπιση σχετικής εξαίρεσης ή περιορισμού¹¹⁶. Τέλος, με τα άρθρα 9-11 ρυθμίζονται ειδικότερα ζητήματα, όπως ζητήματα διασυννοριακής χρήσης των έργων, μέτρων δημοσιότητας και διαλόγου με τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Ειδικότερα, η ρύθμιση που τίθεται με την Οδηγία επιτρέπει την παραχώρηση μη αποκλειστικών αδειών στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω δύο οδών, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους με σχέση επικουρικότητας¹¹⁷. Η πρώτη επιλογή, η οποία αναφέρεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790, είναι η παραχώρηση από τον αντιπροσωπευτικό των δικαιούχων

¹¹⁵ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 37

¹¹⁶ M. W. R. Stockton – Brown, ο.π., σελ. 93

¹¹⁷ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 36

στο σχετικό είδος έργων ΟΣΔ, μη αποκλειστικής, μη εμπορικής άδειας προς το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς για την αναπαραγωγή, διανομή, παρουσίαση και διάθεση στο κοινό των έργων που βρίσκονται μόνιμα στις συλλογές αυτού (Άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας 2019/790). Η δεύτερη επιλογή, η οποία είναι επικουρική σε σχέση με την πρώτη, υπό την έννοια ότι τίθεται σε εφαρμογή μόνο σε περίπτωση που δεν υφίσταται ΟΣΔ επαρκώς αντιπροσωπευτικός, παρέχει στο ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς την δυνατότητα να λάβει άδεια χρήσης του έργου μέσω της εφαρμογής νομοθετικού περιορισμού των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Στην τελευταία περίπτωση όπου θα γίνει χρήση του νομοθετικού περιορισμού θα πρέπει αφενός η χρήση του έργου να είναι μη εμπορική και αφετέρου να αναφέρεται το όνομα του δημιουργού του έργου, στο επίπεδο που αυτό είναι δυνατόν (Άρθρο 8 παρ. 2 της Οδηγίας 2019/790).¹¹⁸ Τα δύο συστήματα θα εξεταστούν αναλυτικότερα κατωτέρω.

2. Η Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο

Προς ενσωμάτωση των νέων ενωσιακών ρυθμίσεων που τέθηκαν με την Οδηγία 2019/790, υιοθετήθηκε ο νόμος 4996/2022, ο οποίος τροποποίησε τον νόμο 2121/1993 περί δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Συγκεκριμένα, τα άρθρα 8-11 της Οδηγίας μεταφέρθηκαν στο ελληνικό δίκαιο με το άρθρο 13 του ν. 4996/2022, μέσω του οποίου προστέθηκε το άρθρο 27B στον ν. 2121/1993 για την χρήση έργων και άλλων αντικειμένων προστασίας μη διαθέσιμων στο εμπόριο.

II. Τα κατ' ίδιαν στοιχεία της ρύθμισης

Κατόπιν της επισκόπησης τόσο της ενωσιακής ρύθμισης των άρθρων 8-11 της Οδηγίας 2019/790, όσο και της επακόλουθης ελληνικής, η οποία ενσωμάτωσε στην εθνική έννομη τάξη μας τις ρυθμίσεις περί των έργων εκτός εμπορίου της Οδηγίας, θα προχωρήσουμε στην λεπτομερέστερη εξέταση των κατ' ίδιαν στοιχείων των ρυθμίσεων. Καθώς η ελληνική ρύθμιση είναι σε μεγάλο βαθμό ταυτόσημη με την ενωσιακή, τα δύο κείμενα θα εξεταστούν κατωτέρω από κοινού, επισημαίνοντας όμως παράλληλα τις τυχόν διαφοροποιήσεις του ελληνικού νόμου κατά την ενσωμάτωση του ενωσιακού νομοθετήματος.

1. Η έννοια του μη διαθέσιμου στο εμπόριο έργου

Απαραίτητο είναι προτού προχωρήσουμε σε ενδελεχέστερη ανάλυση των επιμέρους προϋποθέσεων που τίθενται για την παροχή αδειών ως προς τα έργα εκτός εμπορίου, να διευκρινίσουμε τι θεωρείται από την Οδηγία 2019/790 ως έργο μη διαθέσιμο στο εμπόριο. Ο ορισμός του μη διαθέσιμου στο εμπόριο έργου, όπως αυτός δίνεται στο Άρθρο 8 παρ. 5 της Οδηγίας είναι ο ακόλουθος: *Ένα έργο ή άλλο αντικείμενο προστασίας θεωρείται μη διαθέσιμο στο εμπόριο όταν μπορεί να συναχθεί, κατά τεκμήριο, με καλή πίστη ότι το συνολικό έργο ή άλλο αντικείμενο προστασίας δεν διατίθεται στο κοινό μέσω των συνηθισμένων εμπορικών διαύλων αφού έχει καταβληθεί εύλογη προσπάθεια να προσδιοριστεί εάν είναι διαθέσιμο στο κοινό.* Από την αιτιολογική σκέψη υπ' αρ. 30 της Οδηγίας φαίνεται να προκύπτει ότι στην ως άνω έννοια

¹¹⁸ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 36

εμπίπτουν και έργα που ουδέποτε αποτέλεσαν αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης.¹¹⁹ Εμπίπτουν συνεπώς στο ρυθμιστικό πεδίο της Οδηγίας ως έργα εκτός εμπορίου όλα τα έργα, ανεξαρτήτως του είδους τους, προσπερνώντας ένα από τα εμπόδια που ετίθετο με το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011 και την Οδηγία για τα ορφανά έργα, στο πεδίο των οποίων ενέπιπταν μόνο, όπως ήδη αναλύθηκε, τα λογοτεχνικά έργα.¹²⁰ Χαρακτηριστικά παραδείγματα έργων που πλέον μπορούν να χαρακτηριστούν ως έργα εκτός εμπορίου είναι τα εξής: φωτογραφίες, λογισμικό, οπτικοακουστικό υλικό, αφίσες και εν γένει μοναδικά έργα τέχνης¹²¹.

Με βάση τα ανωτέρω, ως έργα εκτός εμπορίου μπορούν να χαρακτηρισθούν μια ταινία η οποία προβλήθηκε προ ετών και πλέον δεν είναι διαθέσιμη σε εμπορικούς διαύλους ή ένα βιβλίο που δημοσιεύθηκε τον προηγούμενο αιώνα και πλέον αποτελεί αντικείμενο ανάγνωσης μόνο σε βιβλιοθήκες, αλλά ακόμα και ιστορικά αρχεία, όπως βιντεογραφικό υλικό, το οποίο δεν ήταν πότε διαθέσιμο για εμπορική χρήση. Παραμένουν όμως και γκριζες ζώνες, κατηγορίες δηλαδή έργων ως προς τις οποίες η βούληση του ενωσιακού νομοθέτη σχετικά με την υπαγωγή τους στο καθεστώς των έργων εκτός εμπορίου δεν είναι ξεκάθαρη. Πρέπει να θεωρούνται ως έργα εκτός εμπορίου, έργα τα οποία μπορεί κανείς να βρει προς πώληση πλην όμως μόνο σε παλαιοπωλεία; Είναι εύλογο να εφαρμοστούν οι ρυθμίσεις και για τις περιπτώσεις έργων που δεν κυκλοφορούν στο εμπόριο υπό την αρχική τους μορφή, αλλά έχουν καταστεί αντικείμενο επεξεργασίας και κυκλοφορούν προς αγορά μόνο υπό την επεξεργασμένη τους μορφή;

Ως προς την δεύτερη περίπτωση, δηλαδή κατά πόσο τυγχάνει εφαρμογής η διάταξη στα έργα που εξακολουθούν να κυκλοφορούν στο εμπόριο, μόνο όμως υπό μορφή επανεπεξεργασμένη, δεν δίνεται σαφής λύση στην υπ' αρ. 37 αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας. Ο χαρακτηρισμός των έργων αυτών ως μη διαθέσιμων στο εμπόριο δεν αποκλείεται ρητά στην Οδηγία, αλλά παράλληλα δεν γίνεται ούτε ρητή αναφορά περί του αντιθέτου. Υποστηρίζεται¹²² ότι ένας τέτοιος χαρακτηρισμός θα είναι αποδεκτός σε περιπτώσεις όπου κυκλοφορούν μόνο δημιουργικές επεξεργασίες του αρχικού έργου, δηλαδή σε περιπτώσεις όπου τα κυκλοφορούντα στο εμπόριο έργα ενέχουν τα ίδια μια πρωτοτυπία σε σχέση με το αρχικό. Ένας τέτοιος δε χαρακτηρισμός θα είναι στις περιπτώσεις αυτές εύλογος αφού το αρχικό έργο δεν θα κυκλοφορεί πλέον στο εμπόριο στην αρχική πρωτότυπη μορφή του, αλλά μόνο επεξεργασμένο σε τέτοιο βαθμό που πλέον θα μπορεί να γίνεται λόγος για ένα νέο αυτοτελές έργο.

Αντίστοιχη διάκριση πρέπει να γίνει και για την περίπτωση των έργων τα οποία πωλούνται μόνο σε παλαιοπωλεία. Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη υπ' αρ. 38 της Οδηγίας αυτά τα έργα θα πρέπει να θεωρούνται ως μη διαθέσιμα στο εμπόριο, καθώς δεν είναι διαθέσιμα στους συνήθεις εμπορικούς διαύλους και συνεπώς θα εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο των Άρθρων 8 επ..¹²³ Εντούτοις, η θέση αυτή με την οποία ο ως άνω χαρακτηρισμός δίνεται για το σύνολο των έργων συλλήβδην δεν είναι ικανοποιητική. Αντιθέτως, γίνεται δεκτό ότι θα πρέπει πρώτα να προβούμε

¹¹⁹ Δ. Καλλινίκου, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΕΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 4^η Έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας, 2021, σελ. 784

¹²⁰ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 701

¹²¹ Σκ. 37 ΠροοιμΟδ 2019/790· Βλ. όμως και Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2^η Έκδοση, ο.π., με περαιτέρω υποσημειώσεις ότι ο εν λόγω χαρακτηρισμός στο ελληνικό κείμενο της Οδηγίας είναι ατυχής, αφού κάθε έργο τέχνης είναι μοναδικό, προκρίνει έτσι τον όρο «συλλεκτικά κομμάτια»

¹²² Κ. Χριστοδούλου σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, άρθρο 27B, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2024, αρ. 4

¹²³ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 701

σε διάκριση ανάμεσα στα έργα μοναδικής ενσωμάτωσης και στα λοιπά έργα.¹²⁴ Μόνο στην πρώτη περίπτωση θα μπορεί να γίνει λόγος για εφαρμογή των σχετικών ρυθμίσεων για τα έργα εκτός εμπορίου. Εφόσον η εξουσία διανομής του έργου μοναδικής ενσωμάτωσης θα έχει αναλωθεί με την κυκλοφορία του, η διάθεσή του πλέον μόνο μέσω της διαύλου των παλαιοπωλείων οδηγεί στον χαρακτηρισμό του έργου ως μη διαθέσιμου στο εμπόριο.¹²⁵

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητη να τονιστεί η διαφοροποίηση της ελληνικής ρύθμισης, η οποία θέτει περαιτέρω κριτήρια προκειμένου να χαρακτηριστεί εν τέλει ένα έργο ως εκτός εμπορίου. Συγκεκριμένα, ο Έλληνας νομοθέτης, κάνοντας χρήση της σχετικής δυνατότητας που δίδεται από την Οδηγία στην πέμπτη παράγραφο του άρθρου 8, έθεσε μια «καταληκτική ημερομηνία»¹²⁶, ήτοι μια ελάχιστη διάρκεια προκειμένου να μπορέσει ένα έργο να χαρακτηριστεί ως μη διαθέσιμο στο εμπόριο. Συγκεκριμένα, απέκλεισε τον σχετικό χαρακτηρισμό σε περίπτωση που δεν έχουν παρέλθει δέκα έτη από την 31/12 του έτους δημοσίευσης του έργου (Άρθρο 27B παρ. 1 του ν. 2121/1993). Βέβαια και στην περίπτωση που το χρονικό αυτό διάστημα έχει παρέλθει δεν αποκλείεται να απαιτείται και περαιτέρω έλεγχος σχετικά με την πλήρωση και των λοιπών προϋποθέσεων χαρακτηρισμού του έργου ως μη διαθέσιμου στο εμπόριο, καταλήγοντας σε ορισμένες περιπτώσεις να απαιτείται να παρέλθει τελικά διάστημα πέραν της δεκαετίας για να καταλήξει ένα έργο να λάβει τον χαρακτηρισμό αυτό¹²⁷.

Σε συνέχεια των ανωτέρω, προκειμένου να χαρακτηριστεί ένα έργο ως έργο εκτός εμπορίου, τίθεται ως επιπλέον προϋπόθεση στο άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790 (= άρθρο 27B παρ. 1 του ν. 2121/1993) να έχει προηγηθεί εύλογη προσπάθεια αναζήτησης της διαθεσιμότητας του έργου στο εμπόριο, η οποία να έχει αποβεί άκαρπη. Θα πρέπει δηλαδή να αναζητηθεί εάν αυτό είναι με οποιονδήποτε τρόπο διαθέσιμο στο κοινό μέσω των συνήθων εμπορικών διαύλων¹²⁸, εάν δηλαδή αυτό είναι διαθέσιμο στην αγορά¹²⁹. Η προϋπόθεση αυτή ορίζει το μέτρο του καθήκοντος επιμέλειας και παραπέμπει στην έρευνα, η οποία αναμένεται από τον επιμελή επαγγελματία του οικείου κλάδου, ήτοι σε επαρκή έρευνα¹³⁰. Από την αιτιολογική σκέψη υπ' αρ. 38 της Οδηγίας προκύπτει βέβαια ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να επωμιστούν «τον καταλογισμό των ευθυνών της εύλογης προσπάθειας». Σε κάθε περίπτωση πάντως η έρευνα θα πρέπει να έχει ως εναρκτήριο σημείο τα αρχεία των ίδιων των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού αυτά θα έχουν την μεγαλύτερη δυνατή εποπτεία ως προς το υλικό που διαθέτουν και ως προς την συνακόλουθη κυκλοφορία τους στο εμπόριο, χωρίς όμως να αποκλείεται η ανάγκη για περαιτέρω έρευνα.¹³¹ Ο τόπος δε που θα πρέπει να λάβει χώρα η έρευνα δεν είναι άλλος από τον τόπο εγκατάστασης του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς, πλην των περιπτώσεων που η αναζήτηση σε διασυνοριακό επίπεδο κριθεί εύλογη, όπως στις περιπτώσεις όπου υπάρχουν σαφείς ενδείξεις λόγω της εθνικότητας του δημιουργού ή της γλώσσας του έργου ότι ένα έργο πρωτοδημοσιεύθηκε σε έτερο κράτος μέλος.¹³²

¹²⁴ Έτσι ο Κ. Χριστοδούλου σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, ο.π., αρ. 5

¹²⁵ *idem*

¹²⁶ Άρθρο 8 (5) της Οδηγίας 2019/790

¹²⁷ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η Έκδοση, σελ. 575

¹²⁸ Σκ. 38 ΠροοιμΟδ 2019/790

¹²⁹ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η Έκδοση, σελ. 574

¹³⁰ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 36

¹³¹ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η Έκδοση, σελ. 574

¹³² I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 701

Ο ως άνω περιορισμός της έρευνας στο «εύλογο» μέτρο και στους συνήθεις εμπορικούς διαύλους λειτουργεί υπέρ των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού μειώνει σημαντικά το σχετικό κόστος,¹³³ που στο παρελθόν λειτουργούσε αποθαρρυντικά για την διεξαγωγή της έρευνας για τον χαρακτηρισμό ενός έργου ως ορφανού, ως άνω εξετάστηκε. Συνεπώς, εάν ένα ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς έχει προβεί επιμελώς στην εξέταση της διαθεσιμότητας του έργου κατόπιν έρευνας στους συνήθεις εμπορικούς διαύλους και αυτή έχει αποβεί άκαρπη τότε ο χαρακτηρισμός του έργου ως μη διαθέσιμου στο εμπόριο θα είναι εύλογος και σύμφωνος με την καλή πίστη.¹³⁴

2. Νομιμότητα και μονιμότητα της κατοχής των έργων από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς

Προκειμένου να μπορέσει το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς να λάβει την απαιτούμενη άδεια αναπαραγωγής, διανομής, παρουσίασης και διάθεσης έργων στο κοινό, απαιτείται από τον νομοθέτη να κατέχει τα έργα αυτά νομίμως και να βρίσκονται μόνιμα στην συλλογή του (Άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B παρ. 2 του ν. 2121/1933). Οι δύο έννοιες της μονιμότητας και της νομιμότητας της κατοχής είναι αλληλοσυμπληρούμενες, αφού η μόνιμη κατοχή των έργων θα πρέπει, όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη υπ' αρ. 29 της Οδηγίας να είναι και νόμιμη. Συνεπώς, δεν εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του νόμου τα έργα τα οποία κατέχει μεν μόνιμα ένα ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς, πλην όμως η κατοχή αυτή δεν συνοδεύεται από προγενέστερη άδεια του δικαιούχου. Δεν μπορεί λοιπόν να ληφθεί σχετική άδεια για τα έργα επί των οποίων τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν de facto νόμιμη κατοχή¹³⁵. Αντιθέτως, προκειμένου να θεμελιωθεί η νόμιμη κατοχή του έργου θα πρέπει ενδεικτικά είτε να έχει μεταβιβαστεί η κυριότητα του έργου από τον δικαιούχο προς το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς είτε να έχει χορηγηθεί στο τελευταίο άδεια εκμετάλλευσης είτε να του έχει παραχωρηθεί στο πλαίσιο νόμιμης κατάθεσης ή νόμιμης θεματοφυλακής.¹³⁶ Βέβαια, ενόψει της φύσης των κανόνων ως ενδοτικού δικαίου και στις ως άνω περιπτώσεις ο δικαιούχος θα μπορεί να απαγορεύσει εκ των προτέρων στο ίδρυμα την διάθεση του έργου ως εκτός εμπορίου¹³⁷. Στην τελευταία αυτή περίπτωση μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια ιδιόμορφη περίπτωση a priori opt-out.

Παράλληλα, η κατοχή του έργου από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να είναι μόνιμη, υπό την έννοια της χρονικής περιόδου κατοχής ενός έργου. Υπό αυτό το πρίσμα, τυχόν έργα που έχουν παραχωρηθεί στο πλαίσιο περιοδικών εκθέσεων και επί των οποίων το ίδρυμα θεμελιώνει βραχυπρόθεσμη¹³⁸ και προσωρινή μόνο κατοχή, θα αποκλείονται από το καθεστώς των έργων εκτός εμπορίου. Ζήτημα μπορεί να τεθεί σχετικά με την μονιμότητα της κατοχής σε περιπτώσεις μακροχρόνιων δανεισμών έργων. Σε κάθε πάντως περίπτωση, τα σχετικά θέματα θα

¹³³ D. Legeza, «New Possibilities with Out-of-Commerce Works in the EU», σε P. Mezei/H. Travis/A. Pogácsás, Harmonizing Intellectual Property Law for a Trans-Atlantic Knowledge Economy, Leiden, Brill | Nijhoff, 2024, σελ. 121

¹³⁴ idem

¹³⁵ Κ. Χριστοδούλου σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, ο.π., αρ. 11

¹³⁶ Σκ. 29 ΠροοιμΟδ 2019/790 · I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 702

¹³⁷ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η Έκδοση, σελ. 576

¹³⁸ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 34

επιλύονται συνήθως από την ίδια την σύμβαση δανεισμού, η οποία θα ρυθμίζει τόσο τα θέματα διατήρησης από τον δέκτη ίδρυμα¹³⁹ όσο και το καθεστώς παραμονής τους σε αυτά.

Πέραν της νόμιμης και μόνιμης κατοχής του έργου από ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς, θα πρέπει επιπλέον αυτό να έχει δημοσιευθεί νομίμως. Από την αιτιολογική σκέψη όμως υπ' αρ. 37 της Οδηγίας 2019/790 εμφανίζεται ότι εμπίπτουν στις ρυθμίσεις του Άρθρου 8 επ. της Οδηγίας και έργα μη δημοσιευθέντα. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται να προκύπτει σύγκρουση ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις. Ορθότερο ίσως θα ήταν να γίνει δεκτό ότι ως έργα «μη δημοσιευμένα», για τα οποία γίνεται λόγος στην αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας, πρέπει να θεωρηθούν τα έργα που ουδέποτε κατέστησαν προσιτά στο κοινό¹⁴⁰ και όχι αυτά που ουδέποτε αποτέλεσαν αντικείμενο νόμιμης δημοσίευσης. Η λύση αυτή προκύπτει από την ρητή επιφύλαξη της Οδηγίας υπέρ των εθνικών εξουσιών και εν προκειμένω υπέρ της εξουσίας δημοσίευσης, όπως αυτή προβλέπεται στο άρθρο 4 παρ. 1 περ. α του ν. 2121/1993.¹⁴¹ Έτι περαιτέρω, η ίδια λύση ενισχύεται από τα όσα ανωτέρω εκτέθηκαν στο παρόν υποκεφάλαιο. Αφού η μόνιμη κατοχή του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς προϋποθέτει την νομιμότητα της κατοχής αυτής, προκύπτει ότι αποκλείεται τυχόν αυθαίρετη κατοχή, η οποία θα ήταν απότοκο της εξ αρχής διατήρησης του έργου στην συλλογή του ιδρύματος παρότι αυτό ίσως να μην είχε αποτελέσει ουδέποτε αντικείμενο νόμιμης δημοσίευσης κατόπιν αντίστοιχης βούλησης του δικαιούχου.¹⁴² Καταλήγουμε συνεπώς στο συμπέρασμα ότι σε περίπτωση που το ίδρυμα κατέχει το έργο κατόπιν νόμιμης άδειας που του έχει παραχωρηθεί από τον δικαιούχο, αυτό θα συνεπάγεται ότι το έργο έχει ήδη δημοσιευθεί νομίμως.¹⁴³

3. Χορήγηση Άδειας από Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης

Έχοντας εξετάσει τα προαπαιτούμενα στοιχεία ώστε ένα έργο που βρίσκεται στην συλλογή ενός ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς να λάβει τον χαρακτηρισμό του έργου εκτός εμπορίου μπορούμε να προχωρήσουμε στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο θα μπορέσει το ίδρυμα να πάρει την σχετική άδεια για την χρήση του. Όπως ήδη ανωτέρω παρουσιάστηκε παρέχονται στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς δύο επικουρικοί τρόποι απόκτησης αδειών για την ψηφιοποίηση και διατήρηση των έργων που διαθέτουν στις μόνιμες συλλογές του.¹⁴⁴ Ο πρώτος εξ αυτών είναι η παραχώρηση σχετικής άδειας από Οργανισμό Συλλογικής Διαχείρισης, ο οποίος είναι «επαρκώς αντιπροσωπευτικός των δικαιούχων στο σχετικό είδος έργων»¹⁴⁵, «ανεξάρτητα από το αν όλοι οι δικαιούχοι που καλύπτονται από την άδεια τον έχουν εξουσιοδοτήσει σχετικώς».¹⁴⁶ Υπό το μοντέλο αυτό ο αντιπροσωπευτικός ΟΣΔ δεν θα εκπροσωπεί μόνο όσους δικαιούχους αντιπροσωπεύει, αλλά και όλους τους λοιπούς δικαιούχους της κατηγορίας στην οποία δραστηριοποιείται, ήτοι και εξωτικούς δικαιούχους.¹⁴⁷ Οι τελευταίοι δε απαιτείται να λάβουν ίση μεταχείριση με τους εκπροσωπούμενους από τον ΟΣΔ δικαιούχους αναφορικά με τους

¹³⁹ Σ. Σταυρίδου, ο.π.

¹⁴⁰ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η Έκδοση, σελ. 576

¹⁴¹ idem

¹⁴² idem

¹⁴³ idem

¹⁴⁴ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 36

¹⁴⁵ Άρθρο 8 (1) (α) της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B (2) του ν. 2121/1993

¹⁴⁶ Άρθρο 8 (1) της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B (2) του ν. 2121/1993

¹⁴⁷ Κ. Χριστοδούλου σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, ο.π., αρ. 13

όρους της παρεχόμενης άδειας (Άρθρο 8 παρ. 1 στοιχ. β' της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27 παρ. 2 του ν. 2121/1993),¹⁴⁸ ενώ τους παρέχεται πάντοτε το δικαίωμα εναντίωσης (opt-out) στην εκπροσώπησή τους από τον ΟΣΔ (Άρθρο 8 παρ. 4 της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B παρ. 5 του ν. 2121/1993), όπως θα αναλυθεί εν συνεχεία. Εν προκειμένω λοιπόν ο νομοθέτης προβλέπει την υιοθέτηση ενός συστήματος χορήγησης διευρυσμένων συλλογικών αδειών εκ μέρους του αντιπροσωπευτικού στον εκάστοτε τομέα ΟΣΔ για την αδειοδότηση της χρήσης των έργων που έχουν χαρακτηριστεί ως μη διαθέσιμα στο εμπόριο. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι η χορήγηση άδειας προς το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς από τον ΟΣΔ είναι πάντοτε δυνητική, συνεπώς ο τελευταίος διατηρεί το δικαίωμα να διαπραγματευθεί ελεύθερα τους σχετικούς όρους της άδειας αλλά και να αρνηθεί μερικούς ή και εν συνόλω την χορήγησή της.¹⁴⁹

Ενόψει των ανωτέρω, κρίσιμο κριτήριο που τίθεται τόσο από τον ευρωπαϊό όσο και από τον Έλληνα νομοθέτη προκειμένου να ανατεθεί σε έναν Οργανισμό Συλλογικής Διαχείρισης η δυνατότητα να εκπροσωπεί και τους λοιπούς δικαιούχους, οι οποίοι δεν τον έχουν εξουσιοδοτήσει προς τούτο αποτελεί το εάν αυτός είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικός «βάσει των αναθέσεων σε αυτόν».¹⁵⁰ Ο κρίσιμος δε τόπος για την κρίση περί αντιπροσωπευτικότητας είναι αυτός της έδρας του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς που επιθυμεί να λάβει την άδεια μη κερδοσκοπικής χρήσης.¹⁵¹ Συνεπώς, απαραίτητο είναι να εξετάσουμε ειδικότερα την προϋπόθεση της αντιπροσωπευτικότητας όπως αυτή έχει διαμορφωθεί τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την σκέψη υπ' αρ. 48 της Οδηγίας 2019/790 σχετικοί παράγοντες για τον προσδιορισμό της προϋπόθεσης της αντιπροσωπευτικότητας είναι «η κατηγορία δικαιωμάτων που διαχειρίζεται ο οργανισμός, η ικανότητα του οργανισμού να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τα δικαιώματα και τον δημιουργικό τομέα στον οποίο δραστηριοποιείται, καθώς και κατά πόσον ο οργανισμός καλύπτει σημαντικό αριθμό δικαιούχων στο σχετικό είδος έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας που έχουν αναθέσει τη χορήγηση άδειας για το σχετικό είδος χρήσης, και σύμφωνα με την οδηγία 2014/26/ΕΕ».¹⁵² Ως εκ τούτου, η σχετική προϋπόθεση της αντιπροσωπευτικότητας θα πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με τον σκοπό της συλλογικής διαχείρισης, αποκλείοντας την υπερβολικά αυστηρή ερμηνεία της. Ενώ λοιπόν είναι σημαντικό ο ΟΣΔ να εκπροσωπεί μεγάλο μέρος των δημιουργών του τομέα στον οποίο δραστηριοποιείται, δεν είναι απαραίτητο να είναι μέλη αυτού η πλειοψηφία των σχετικών δικαιούχων.¹⁵³

Με βάση τα ως άνω, προκύπτει ότι για την κρίση περί της αντιπροσωπευτικότητας ενός ΟΣΔ μπορούν να εφαρμοστούν τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά κριτήρια. Ποσοτικά κριτήρια αποτελούν ο αριθμός των μελών του ΟΣΔ, καθώς και ο αριθμός των συμβάσεων αμοιβαιότητας με ΟΣΔ άλλων χωρών, ενώ ποιοτικά κριτήρια η δυνατότητα του ΟΣΔ να διαχειριστεί τα δικαιώματα των μελών του, η εκπροσώπηση συγκεκριμένων τύπων δικαιωμάτων και δικαιούχων,

¹⁴⁸ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 703

¹⁴⁹ M. Κανελλοπούλου – Μπότη, Μουσεία και Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 224

¹⁵⁰ Άρθρο 8 (1) (α) της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B (2) του ν. 2121/1993

¹⁵¹ K. Χριστοδούλου σε K. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, ο.π., αρ. 13

¹⁵² Σκ. 48 ΠροοιμΟδ 2019/790

¹⁵³ T. Riis/O.-A. Rognstad, Comment of the European Copyright Society on the Implementation of the Extended Collective Licensing Rules (Arts. 8 and 12) of the Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market, JIPITEC, Vol. 11, 2020

οι κανόνες διακυβέρνησης και τα μέτρα για τη διασφάλιση των συμφερόντων των μη μελών δικαιούχων.¹⁵⁴ Βέβαια πέραν των ανωτέρω, ήδη από το κείμενο του Άρθρου 8 της Οδηγίας προκύπτει ότι το πλέον κρίσιμο και απαραίτητο στοιχείο για την κρίση περί αντιπροσωπευτικότητας είναι οι σχετικές συμβάσεις που ο ΟΣΔ έχει ήδη συνάψει με δικαιούχους της σχετικής κατηγορίας δικαιωμάτων. Βασικά λοιπόν στοιχεία που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι ο αριθμός των δικαιούχων, αλλά και το μέγεθος του ρεπερτορίου που αυτοί αντιπροσωπεύουν. Άρα, ο ΟΣΔ θα πρέπει να έχει ήδη συνάψει ικανές συμβάσεις ανάθεσης με δικαιούχους, αλλά και συμβάσεις αδειοδότησης με χρήστες.¹⁵⁵

Από ελληνικής σκοπιάς, προκειμένου να συναχθεί μια πιο σαφής εικόνα ως προς τον τρόπο με τον οποίο αξιολογείται η αντιπροσωπευτικότητα ενός Οργανισμού Συλλογικής Διαχείρισης, θα πρέπει να εξεταστεί η πρόσφατη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας υπ' αρ. 2105/2021. Στην υπό κρίση περίπτωση προσβλήθηκε ενώπιον του ΣτΕ από έναν Οργανισμό Συλλογικής Διαχείρισης πνευματικών δικαιωμάτων δημιουργών μουσικών έργων η απόφαση της Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού με την οποία χορηγήθηκε άδεια λειτουργίας σε έτερο ΟΣΔ. Καθώς κριτήριο για την χορήγηση της σχετικής άδειας λειτουργίας αποτελεί η βιωσιμότητα του ΟΣΔ, ειδικότερη έκφραση της οποίας αποτελεί η αντιπροσωπευτικότητα αυτού, εξετάστηκε στην υπό κρίση απόφαση το κατά πόσον ο υπό σύσταση ΟΣΔ πληρούσε το σχετικό κριτήριο της αντιπροσωπευτικότητας. Στο πλαίσιο αυτό το ΣτΕ έθεσε ως βάση της κρίσης του περί αντιπροσωπευτικότητας δύο κριτήρια, αυτά του αριθμού των συμβάσεων «των δικαιούχων που έχουν αναθέσει ή πρόκειται να αναθέσουν σε αυτόν τη διαχείριση ή την προστασία των δικαιωμάτων τους»¹⁵⁶ και «το ρεπερτόριο που ανήκει σ' αυτούς»¹⁵⁷. Συγκεκριμένα το Συμβούλιο της Επικρατείας έλαβε υπόψη του ότι ο εν λόγω ΟΣΔ «έχει ήδη έναν ικανοποιητικό αριθμό μελών, συνθετών, στιχουργών και εν γένει δικαιούχων»¹⁵⁸ και ότι «διέθετε ήδη ένα σημαντικό ρεπερτόριο, από απόψεως εμπορικής αξίας και διαχρονικής δυναμικής»¹⁵⁹ και τελικά έκρινε ότι πληροί το ως άνω κριτήριο της αντιπροσωπευτικότητας και της συνακόλουθης βιωσιμότητας. Σε αντίθεση βέβαια με την κρίση περί αντιπροσωπευτικότητας ενός υπό σύσταση οργανισμού στο πλαίσιο κρίσης περί της βιωσιμότητάς του, για το κύρος των αδειών διευρυμένης ισχύος που θα παρέχονται από αυτόν στο πλαίσιο του άρθρου 27B παρ. 2 του ν. 2121/1993, δεν θα επαρκεί μια ενδεικτική επίκληση και απόδειξη των εντολών δικαιούχων. Από την άλλη όμως, όπως ήδη αναλύθηκε, δεν απαιτείται ούτε η επίκληση της πλειοψηφικής εκπροσώπησης των δικαιούχων του σχετικού τομέα.¹⁶⁰

4. Χορήγηση Άδειας δυνάμει εξαιρέσης

Ο δεύτερος τρόπος χορήγησης αδειών στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς είναι μέσω της εφαρμογής της εξαιρέσης από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας των δικαιούχων των έργων

¹⁵⁴ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Report on the Use of Collective Licensing Mechanisms with an Extended Effect under Article 12(6) of Directive 2019/790/EU on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market

¹⁵⁵ *Κ. Χριστοδούλου*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 530

¹⁵⁶ ΣτΕ 2105/2021, Σκ. Α'

¹⁵⁷ ΣτΕ 2105/2021, Σκ. Α'

¹⁵⁸ ΣτΕ 2105/2021, Σκ. Β'

¹⁵⁹ ΣτΕ 2105/2021, Σκ. Β'

¹⁶⁰ *Κ. Χριστοδούλου*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 530

εκτός εμπορίου, η οποία αναφέρεται στο άρθρο 8 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας 2019/790 και έχει μεταφερθεί στο εθνικό μας δίκαιο με τις παραγράφους 3 και 4 του άρθρου 27B του ν. 2121/1993. Ο δεύτερος αυτός τρόπος για την χρήση των έργων εκτός εμπορίου λειτουργεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, επικουρικά σε σχέση με τον ως άνω εκτιθέντα τρόπο της χορήγησης αδειών με διευρυμένη ισχύ από ΟΣΔ, υπό την έννοια ότι θα τεθεί σε εφαρμογή μόνο σε περίπτωση αδυναμίας εφαρμογής του πρώτου τρόπου, ιδίως εξαιτίας της μη ύπαρξης αντιπροσωπευτικού ΟΣΔ¹⁶¹. Συνεπώς η χορήγηση άδειας δυνάμει της προβλεπόμενης εξαίρεσης λειτουργεί ως μια «επικουρική ρήτρα ασφαλείας»¹⁶². Είναι δε χαρακτηριστικό, ότι στο αρχικό σχέδιο της Οδηγίας δεν προβλεπόταν αντίστοιχη ρύθμιση, η οποία τελικά εισήχθη στο στάδιο εκείνο της διαβούλευσης κατά το οποίο τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς απέκτησαν πιο ενεργό ρόλο και εξέφρασαν προβληματισμούς περί ανυπαρξίας Οργανισμών Συλλογικής Διαχείρισης ή περί ανυπαρξίας αντιπροσωπευτικών Οργανισμών Συλλογικής Διαχείρισης για ορισμένες κατηγορίες έργων.¹⁶³

Ειδικότερα, σε περίπτωση που τεθεί σε εφαρμογή ο δεύτερος μηχανισμός που προβλέπεται από το νόμο, δεν είναι απαραίτητη η συλλογική αδειοδότηση δια μέσου ΟΣΔ, αφού θεσπίζεται νόμιμη άδεια¹⁶⁴ δυνάμει της οποίας το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να διαθέτει, για μη εμπορικούς σκοπούς, και δη σε μη εμπορικούς ιστοτόπους, έργα μη διαθέσιμα στο εμπόριο που διαθέτει μόνιμα στην συλλογή του (Άρθρο 8 παρ. 2 της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B παρ. 3 του ν. 2121/1993). Εκ των ως άνω προκύπτει ότι ο ενωσιακός νομοθέτης θέλησε την θέσπιση νόμιμης μη αποκλειστικής άδειας αποκλειστικά προς τον σκοπό της διαδικτυακής μη εμπορικής διάθεσης των έργων προς το κοινό.¹⁶⁵ Έχει υποστηριχθεί¹⁶⁶ βέβαια και η άποψη ότι λόγω του σημαντικού κόστους που απαιτείται για την ψηφιοποίηση και την περαιτέρω διάθεση των έργων εκτός εμπορίου από τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να θεωρηθούν νόμιμα τυχόν έσοδα για την κάλυψη των ως άνω δαπανών. Πρέπει σε κάθε περίπτωση πάντως να τονιστεί ότι η εδώ προβλεπόμενη εξαίρεση αφορά προστατευόμενα δικαιώματα των δικαιούχων, όπως ενδεικτικά το δικαίωμα παρουσίασης και διάθεσης στο κοινό και το δικαίωμα εξαγωγής ως προς τις βάσεις δεδομένων, τα οποία υποχωρούν μπροστά στο δημόσιο συμφέρον της διατήρησης και διάθεσης στο κοινό των έργων πολιτιστικής κληρονομιάς.¹⁶⁷

Η εδώ αναλυόμενη εξαίρεση τελεί από τον νόμο υπό δύο προϋποθέσεις, ήτοι αφενός της μνείας του ονόματος του δημιουργού ή άλλου δικαιούχου που δύναται να ταυτοποιηθεί και αφετέρου της διάθεσης των έργων σε μη εμπορικούς ιστοτόπους (Άρθρο 8 παρ. 2 της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B παρ. 3 του ν. 2121/1993). Περαιτέρω, αυτονόητη προϋπόθεση για την εφαρμογή της εξαίρεσης είναι, όπως ήδη εκτέθηκε, η αδυναμία εφαρμογής της πρώτης δυνατότητας που παρέχεται στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς από τον νόμο για την χορήγηση άδειας, η χορήγηση δηλαδή άδειας κατόπιν διαπραγματεύσεως και συμφωνίας με αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ. Η ως άνω αδυναμία μπορεί να οφείλεται είτε στην μη ύπαρξη αρμόδιου για την κατηγορία των έργων

¹⁶¹ Γ. Παραμυθιάτης, ο.π., σελ. 37

¹⁶² Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 577

¹⁶³ E. Rosati, Copyright and the Court of Justice of the European Union, Second Edition, σελ. 366 · A. Matas, ο.π., σελ. 48-49

¹⁶⁴ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 577

¹⁶⁵ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 577

¹⁶⁶ Μ. Κανελλοπούλου – Μπότη, Μουσεία και Δίκαιο, σελ. 226

¹⁶⁷ Δ. Καλλινίκου, ο.π., σελ. 785

ΟΣΔ¹⁶⁸ είτε στην έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας του αρμόδιου ΟΣΔ.¹⁶⁹ Έτσι, στις περιπτώσεις εκείνες όπου υπάρχει ΟΣΔ, ο οποίος δραστηριοποιείται στην κατηγορία των έργων για τα οποία επιθυμεί το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς να λάβει άδεια χρήσης, και αυτός είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικός των δικαιούχων στο σχετικό είδος έργων, τότε δεν θα τεθεί σε εφαρμογή η εξαίρεση της παρ. 3 του άρθρου 27B του ν. 2121/1993. Η ασυμφωνία σχετικά με τους όρους χορήγησης της άδειας ή ακόμα και η ολική άρνηση του ΟΣΔ να παραχωρήσει άδεια στο ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς δεν αποτελούν λόγους ενεργοποίησης του δεύτερου μηχανισμού της νόμιμης αδειοδότησης των εκτός εμπορίου έργων.¹⁷⁰

Ανοιχτό παραμένει το ζήτημα της υποχρέωσης καταβολής αποζημίωσης στους δημιουργούς σε περίπτωση που η άδεια χορηγηθεί κατ' εφαρμογή της προβλεπόμενης εξαίρεσης. Κρατεί μάλλον η αρνητική απάντηση¹⁷¹, ιδίως καθώς ως προς αυτό συνηγορεί και το γράμμα του νόμου, το οποίο αναφέρει «χωρίς αμοιβή»¹⁷² αλλά και ο δημόσιος σκοπός που προωθείται μέσω της ρύθμισης, ήτοι αυτός της διατήρησης και της διάθεσης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η τελεολογία της διατάξεως και η προβλεπόμενη περιορισμένη μη κερδοσκοπική αποκλειστικά διαδικτυακή χρήση των έργων εκτός εμπορίου κατ' εφαρμογή της εξαίρεσης, πολλές φορές θα καθιστά αδύνατο για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς την καταβολή αποζημίωσης στους δικαιούχους. Άλλωστε η ίδια η ρύθμιση της Οδηγίας εισήχθη, όπως είδαμε ανωτέρω, για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα κόστους που ήδη είχαν ανακύψει κατά την εφαρμογή τόσο του Μνημονίου Συμφωνίας όσο και της Οδηγίας για τα ορφανά έργα, έτσι η δημιουργία επιπλέον εξόδων για τα ιδρύματα θα καθιστούσε την ρύθμιση αναποτελεσματική. Από την άλλη, αφού η εν λόγω προβλεπόμενη εξαίρεση θεμελιώνει έναν περιορισμό βασικών δικαιωμάτων του δικαιούχου, όπως του δικαιώματος παρουσίασης και διάθεσης του έργου στο κοινό, δεν μπορεί παρά αυτός ο περιορισμός να συνοδεύεται από εύλογη τουλάχιστον αμοιβή προς τον δικαιούχο.

5. Το δικαίωμα εναντίωσης (opt-out)

Απαραίτητο στοιχείο για να λειτουργήσει αποτελεσματικά το σύστημα χορήγησης αδειών για τα έργα εκτός εμπορίου που προβλέπεται με το άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790, είναι η πρόβλεψη προστατευτικών των δικαιωμάτων των δικαιούχων των έργων διατάξεων. Άλλωστε, όπως ήδη αναφέρθηκε η Οδηγία επιχειρεί να συγκεράσει τα αντικρουόμενα συμφέροντα των μερών, και προς διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς να δημιουργήσει μεν ένα ευνοϊκό καθεστώς παροχής αδειών προς τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς για την ψηφιοποίηση και διάθεση στο κοινό των έργων εκτός εμπορίου, πλην όμως λαμβάνοντας υπόψη τα συμφέροντα των δικαιούχων των έργων και προστατεύοντας τα δικαιώματά τους. Ενόψει των ανωτέρω, στην παράγραφο 4 του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790 (= Άρθρο 27B παρ. 5 του ν. 2121/1993) παρέχεται στους δικαιούχους το δικαίωμα να εναντιωθούν στην παροχή αδειών για την εκμετάλλευση των έργων τους από τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Το δικαίωμα αυτό

¹⁶⁸ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 577

¹⁶⁹ Δ. Καλλινίκου, ο.π., σελ. 785

¹⁷⁰ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 703 · Σκ. 32 ΠροοιμΟδ 2019/790

¹⁷¹ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 577, με περαιτέρω υποσημειώσεις · Γ. Παραμωθιώτης, ο.π., σελ. 37 · Μ. Κανελλοπούλου – Μπότη, Μουσεία και Δίκαιο, σελ. 225

¹⁷² Άρθρο 27B (3) του ν. 2121/1993

παρέχεται μάλιστα τόσο σε περίπτωση που η άδεια χορηγείται από τον αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ όσο δυνάμει της σχετικής εξαίρεσης.

Αναλυτικότερα, ως προς την πρώτη περίπτωση χορήγησης άδειας αναφορικά με τα εκτός εμπορίου έργα, δηλαδή ως προς το σύστημα της χορήγησης διευρυμένων συλλογικών αδειών από Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης, η δυνατότητα εναντίωσης των εξωτικών στην εκπροσώπησή τους από τον εν λόγω ΟΣΔ αποτελεί εγγενές στοιχείο του ως άνω περιγραφόμενου θεσμού. Το δικαίωμα του opt-out αποτελεί θεμέλιο του συστήματος που εισάγεται με το άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790, καθώς το σύστημα της συλλογικής διαχείρισης με διευρυμένη ισχύ που υιοθετείται για την χορήγηση αδειών προς τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, έχει προαιρετικό χαρακτήρα, εν αντιθέσει με την υποχρεωτική συλλογική διαχείριση όπου προέχουσα θέση έχει ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της διαχείρισης τόσο για τον οργανισμό όσο και για τον δικαιούχο, οπότε και στην περίπτωση αυτή δεν παρέχεται αντίστοιχη δυνατότητα εναντίωσης στους δικαιούχους. Συνεπώς, στο εδώ αναλυόμενο μοντέλο συλλογικής διαχείρισης, είναι υποχρεωτικό να προσφέρεται στον δικαιούχο μη μέλος του οργανισμού η δυνατότητα να αποκλείσει από την εκπροσωπευτική εξουσία του ΟΣΔ οποιοδήποτε από τα έργα του ή άλλα αντικείμενα εξουσίας. Ο αποκλεισμός δε αυτός μπορεί να αφορά τόσο την ολοκληρωτική διαχείριση των έργων του από τον ΟΣΔ όσο και αποκλειστικά τον χαρακτηρισμό του έργου του ως έργο εκτός εμπορίου¹⁷³.

Πέραν του δικαιώματος εναντίωσης σε περίπτωση διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης, η οποία πραγματοποιείται σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 8 της Οδηγίας και ήδη με την παράγραφο 2 του άρθρου 27B του ν. 2121/1993, το ως άνω δικαίωμα του δημιουργού προβλέπεται και σε περίπτωση που η άδεια παρέχεται στο ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς δυνάμει της εξαίρεσης της παραγράφου 3 του άρθρου 27 Β του ν. 2121/1993 (= άρθρο 8 παρ. 2 της Οδηγίας 2019/790). Προκύπτει συνεπώς ότι η προβλεπόμενη εξαίρεση έχει προαιρετικό χαρακτήρα, αφού οι δικαιούχοι μπορούν οποτεδήποτε να εναντιωθούν στην παροχή νόμιμων αδειών κατ' εφαρμογήν της ως άνω διάταξης.¹⁷⁴ Πρόκειται επί της ουσίας για ένα δικαίωμα καταγγελίας της νόμιμης άδειας.¹⁷⁵ Μια τέτοια δυνατότητα δε θα πρέπει να παρέχεται στον δικαιούχο ανά πάσα στιγμή, ώστε να μπορεί αποτελεσματικά και εύκολα να ανακτά τον έλεγχο των έργων του και να αποτρέπει χρήσεις που θα μπορούσαν να βλάψουν τα συμφέροντά του.¹⁷⁶ Είναι άλλωστε συνδεδεμένο το δικαίωμα εναντίωσης που του παρέχεται με την προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας που διαθέτει και που περιορίζονται χάριν της πολιτιστικής κληρονομιάς, και δη με το δικαίωμα προστασίας και διατήρησης της ακεραιότητας του έργου και της αυτονομίας του δημιουργού έναντι της χρήσης του έργου του.¹⁷⁷

Για την επιδίωξη των ως άνω στόχων προβλέπεται ότι η εναντίωση πρέπει να είναι «εύκολη», καθώς η πρόβλεψη τυπικών προϋποθέσεων αλλά και συστατικού τύπου θα εξαρτούσε την άσκηση των δικαιωμάτων του δημιουργού από διατυπώσεις, ενάντια στο άρθρο 5 § 2 της Σύμβασης της

¹⁷³ Κ. Χριστοδούλου σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, ο.π., αρ. 13

¹⁷⁴ I. Stamatouidi/P. Torremans, ο.π., σελ. 706

¹⁷⁵ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, ο.π., σελ. 578

¹⁷⁶ Σ. Σταυρίδου, ο.π.

¹⁷⁷ K. Jerzyk, Balance of Rights in Directive 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market – Is the Opt-out Clause Sufficient for the Protection of Author's Moral Rights?, Santander Art and Culture Law Review, 2021, 2/2021 (7), σελ. 229-248, Διαθέσιμο σε: <https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.21.027.15272>, σελ. 239

Βέρνης.¹⁷⁸ Όπως άλλωστε έχει κριθεί και από το ΔΕΕ στην απόφαση *Soulier and Doko*¹⁷⁹ και όπως αναλύθηκε ανωτέρω «ο δημιουργός έργου πρέπει να έχει τη δυνατότητα να επιτυγχάνει την παύση της ασκήσεως, από τρίτο, των δικαιωμάτων ψηφιακής εκμεταλλεύσεως που κατέχει επί του έργου αυτού και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να του απαγορεύει οποιαδήποτε μελλοντική χρήση υπ' αυτή τη μορφή, χωρίς να υποχρεούται, σε ορισμένες περιπτώσεις, να τηρήσει προηγούμενη διατύπωση».¹⁸⁰

Η δυνατότητα εναντίωσης μπορεί δε να ασκηθεί οποτεδήποτε, ακόμη και πριν τη χορήγηση της άδειας ή και κατά τη διάρκεια της αδειοδότησης. Σε περίπτωση άσκησης του δικαιώματος διαρκούσης άδειας εκμετάλλευσης που παραχωρήθηκε από τον ΟΣΔ, θα πρέπει να παρέχεται εύλογος χρόνος προκειμένου να ολοκληρωθεί η αδειοδοτημένη χρήση.¹⁸¹ Τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς που έχουν προβεί στην χρήση του έργου θα πρέπει να ενημερώνονται και εν συνεχεία θα οφείλουν να παύσουν τη χρήση εντός εύλογου χρονικού διαστήματος.¹⁸² Παράλληλα και ο αντίστοιχος ΟΣΔ, μόλις ενημερωθεί σχετικώς, οφείλει να μην χορηγεί περαιτέρω άδειες για τα έργα του δικαιούχου που άσκησε το δικαίωμα εναντίωσής του.¹⁸³ Συνεπώς από τα ως άνω προκύπτει ότι η άσκηση του δικαιώματος λειτουργεί για το μέλλον.¹⁸⁴ Ακόμη όμως και μετά τον αποκλεισμό της χρήσης, ο δικαιούχος θα έχει αξίωση στην αμοιβή που αναλογεί στην πραγματοποιηθείσα χρήση των έργων του.¹⁸⁵

Πρέπει να τονιστεί ότι όταν ο δικαιούχος μη-μέλος προβεί σε άσκηση του δικαιώματος εναντίωσης, το έργο του δεν θα αποτελεί πλέον μέρος της συμφωνίας αδειοδότησης που συνάπτεται μεταξύ του ΟΣΔ και του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς. Ως εκ τούτου, τα έργα αυτά δεν θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν, εκτός και εάν ο δικαιούχος επιλέξει να συνάψει απευθείας μεμονωμένη συμφωνία αδειοδότησης με το εν λόγω ίδρυμα, χωρίς φυσικά να υποχρεούται προς τούτο. Εν συνεχεία κρίσιμο είναι να καθορίζεται πάντοτε με σαφήνεια η χρονική στιγμή της εξαίρεσης, ώστε να διασφαλίζεται η ασφάλεια δικαίου για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς.¹⁸⁶

Στο ως άνω πλαίσιο, προβλήματα ανακύπτουν αναφορικά με την άσκηση του δικαιώματος εναντίωσης μετά τον θάνατο του δημιουργού ενός έργου εκτός εμπορίου. Τέτοιες περιπτώσεις θα είναι ιδιαίτερα συνήθεις για τα έργα εκτός εμπορίου, αφού αυτά συνήθως θα αποτελούν ιδιαίτερα παλιά έργα, των οποίων οι δημιουργοί συχνά θα έχουν προαποβιώσει του χαρακτηρισμού του έργου τους ως εκτός εμπορίου. Εντούτοις, η Οδηγία 2019/790 δεν κάνει ρητή αναφορά για την δυνατότητα ή για την διαδικασία και τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος εναντίωσης ως προς έργα των οποίων ο αρχικός δικαιούχος έχει ήδη αποβιώσει προτού αυτά λάβουν τον εν λόγω χαρακτηρισμό. Η πρόκριση όμως από τον ενωσιακό νομοθέτη του όρου «δικαιούχος» από λοιπούς παρεμφερείς όρους και ιδίως από τον όρο «δημιουργός» που θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί κατά την διατύπωση του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790, φαίνεται να προκρίνουν την λύση υπέρ

¹⁷⁸ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2^η Έκδοση, σελ. 531

¹⁷⁹ ΔΕΕ, C-301/15 [*Soulier and Doko*]

¹⁸⁰ ΔΕΕ, C-301/15 [*Soulier and Doko*], σκ. 51

¹⁸¹ Σ. Σταυρίδου, ο.π.

¹⁸² Γ. Παραμυθιώτης, ο.π. σελ. 43

¹⁸³ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 706

¹⁸⁴ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 43

¹⁸⁵ Σ. Σταυρίδου, ο.π.

¹⁸⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο.π

της παροχής του δικαιώματος εναντίωσης και μετά τον θάνατο του αρχικού δημιουργού του έργου. Συνεπώς, σύμφωνα με την ως άνω ερμηνεία, το δικαίωμα εναντίωσης θα μπορεί να ασκηθεί από όλους όσους νομίμως εκπροσωπούν τα συμφέροντα του ήδη αποβιώσαντος δημιουργού, όπως επί παραδείγματι από τους κληρονόμους αυτού.¹⁸⁷

6. Δημοσιότητα

Προκειμένου να μπορέσει ο δικαιούχος να ασκήσει το δικαίωμα εναντίωσης που ο νόμος του παρέχει, θα πρέπει να έχει με κάποιον τρόπο ενημερωθεί σχετικά με τον επικείμενο χαρακτηρισμό του έργου του ως έργο εκτός εμπορίου και την επακόλουθη αδειοδότηση αυτού είτε μέσω συμφωνίας με αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ είτε μέσω εφαρμογής της αντίστοιχης εξαίρεσης. Η ενημέρωση του δικαιούχου είναι συνεπώς αλληλοσυνδεόμενη με το δικαίωμα εναντίωσης και αποτελεί κατ' ουσία προϋπόθεση της άσκησης αυτού. Στην ίδια κρίση άλλωστε έχει καταλήξει και το ΔΕΕ στην απόφαση *Soulier and Doko*¹⁸⁸, όπως ήδη αναλυτικά εκτέθηκε ανωτέρω υπό Α' ΙΙΙ. 4.

Ενόψει των ανωτέρω και προς αντιμετώπιση των προβλημάτων που είχαν ανακύψει λόγω των ιδιαίτερα υψηλών απαιτήσεων ενημέρωσης των δικαιούχων που τέθηκαν από το ΔΕΕ με την εν λόγω απόφαση, ο ενωσιακός νομοθέτης επέλεξε να επιλύσει ρητά το ζήτημα. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 10 της Οδηγίας 2019/790 ορίζεται ένα σύνολο πληροφοριών οι οποίες πρέπει να *«καθίστανται μόνιμα, εύκολα και αποτελεσματικά διαθέσιμες σε μια δημόσια ενιαία διαδικτυακή πύλη, για τουλάχιστον έξι μήνες πριν από τη διανομή, παρουσίαση στο κοινό ή διάθεση στο κοινό έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας, σύμφωνα με την άδεια ή δυνάμει της εξαίρεσης ή του περιορισμού»*.¹⁸⁹

Οι κρίσιμες δε πληροφορίες που θα πρέπει να τίθενται στην διάθεση των δικαιούχων είναι τόσο ο επικείμενος χαρακτηρισμός του έργου ως έργο εκτός εμπορίου και η επακόλουθη χρήση αυτού από ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς είτε κατόπιν άδειας από ΟΣΔ είτε δυνάμει της εξαίρεσης, όσο και οι δυνατότητες που παρέχονται στους δικαιούχους σε περίπτωση που επιθυμούν να εναντιωθούν σε μια τέτοια χρήση, αλλά και πληροφορίες αναφορικά με την χορηγούμενη άδεια χρήσης και δη αναφορικά με τα μέρη αυτής, τις καλυπτόμενες από αυτήν εδαφικές περιφέρειες και χρήσεις, στον βαθμό φυσικά που αυτές οι πληροφορίες είναι γνωστές.¹⁹⁰ Ορίζεται ακόμη από τον νόμο ότι πηγή άντλησης των ως άνω πληροφοριών αποτελούν τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οργανισμοί συλλογικής διαχείρισης και οι σχετικές δημόσιες αρχές (Άρθρο 10 παρ. 1 της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B παρ. 8 του ν. 2121/1993).

Η ενημέρωση των δικαιούχων ορίζεται ότι θα λαμβάνει χώρα μέσω μιας ενιαίας διαδικτυακής πύλης, η οποία έχει κατασκευαστεί και ήδη λειτουργεί υπό την επίβλεψη του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO).¹⁹¹ Μάλιστα, προκειμένου να ολοκληρωθεί ο χαρακτηρισμός ενός έργου ως έργου εκτός εμπορίου και να μπορέσει το ίδρυμα

¹⁸⁷ K. Jerzyk, ο.π., σελ. 239

¹⁸⁸ ΔΕΕ, C-301/15 [*Soulier and Doko*]

¹⁸⁹ Άρθρο 10 (1) της Οδηγίας 2019/790

¹⁹⁰ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 705

¹⁹¹ A. Matas, ο.π., σελ. 49 επ.

πολιτιστικής κληρονομιάς να κάνει χρήση αυτού ως τέτοιο θα πρέπει πρώτα να έχει δημοσιευθεί το έργο στον σχετικό κατάλογο της ενιαίας διαδικτυακής πύλης του EUIPO και να έχουν παρέλθει τουλάχιστον έξι μήνες από την ημερομηνία δημοσίευσης¹⁹². Η ρύθμιση αυτή έχει προβλεφθεί για την διασφάλιση των δικαιωμάτων των δικαιούχων, ώστε να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική ενημέρωσή τους και η άσκηση του δικαιώματος εναντίωσης¹⁹³.

Περαιτέρω, στην αιτιολογική σκέψη υπ' αρ. 41 της Οδηγίας 2019/790 αναφέρεται ότι οι πληροφορίες θα πρέπει να αναρτώνται δεόντως και για εύλογο χρονικό διάστημα στην διαδικτυακή πύλη τόσο πριν όσο και διαρκούς της άδειας χρήσης ή της εξαίρεσης. Η δημοσιότητα δε αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική όταν οι χρήσεις πραγματοποιούνται σε διασυνοριακό επίπεδο.¹⁹⁴ Στο ως άνω πλαίσιο, είναι πιθανό να χρειαστεί να ληφθούν συμπληρωματικά μέτρα δημοσιότητας προκειμένου να διασφαλισθεί η κατάλληλη και αποτελεσματική ενημέρωση των δικαιούχων, λαμβάνοντας υπόψη την φύση και το γεωγραφικό εύρος των μέτρων αυτών, αλλά και την φύση και το είδος των έργων, των σκοπούμενων χρήσεων και των υφιστάμενων πρακτικών στα κράτη μέλη.¹⁹⁵ Ήδη στην Οδηγία 2019/790 αναφέρεται το παράδειγμα της χρήσης πρόσθετων διαύλων επικοινωνίας για την πρόσβαση σε ευρύτερο κοινό.¹⁹⁶ Μάλιστα σε περίπτωση που κριθεί ότι η ενημέρωση των δικαιούχων θα είναι πιο αποτελεσματική σε περίπτωση που αυτή λάβει χώρα σε έτερο κράτος μέλος ή ακόμα και σε τρίτη χώρα, τότε τα ενδεδειγμένα μέτρα δημοσιότητας θα πρέπει να επεκταθούν και στα κράτη αυτά.¹⁹⁷

7. Διασυνοριακότητα

Έχοντας εξετάσει τους τρόπους με τους οποίους ένα έργο λαμβάνει τον χαρακτηρισμό του έργου εκτός εμπορίου και τις επακόλουθες δυνατότητες αξιοποίησης αυτού είναι κρίσιμο να εξεταστεί η έκταση μιας τέτοιας χρήσης. Η ψηφιοποίηση των έργων εκ μέρους των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς και η διάθεσή τους στο κοινό απαιτεί μεγάλες επενδύσεις, αφού πέραν του τεχνικού κόστους οι τιθέμενες από το νόμο προϋποθέσεις για την υπαγωγή ενός έργου στην έννοια των έργων εκτός εμπορίου, την ενημέρωση και την αποζημίωση των δικαιούχων πολλαπλασιάζουν το κόστος της όλης διαδικασίας, αυξάνοντας σημαντικά τα λειτουργικά έξοδα των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα ως άνω έξοδα σε συνδυασμό με τον μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα που προβλέπεται από τον ενωσιακό αλλά και τον εθνικό νομοθέτη για την αναπαραγωγή, διανομή, παρουσίαση και διάθεση των έργων στο κοινό θα μπορούσαν να αποθαρρύνουν τα ιδρύματα από την χρήση των νέων επιλογών που τους παρέχονται από την Οδηγία για την διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς¹⁹⁸. Εάν δε αναλογιστούμε τους στόχους που ο ευρωπαϊός νομοθέτης θέλησε να επιτύχει μέσω της ψήφισης της εν λόγω ρύθμισης, αλλά και τα προβλήματα που ήθελε να υπερνικήσει ενόψει αστοχιών σε προηγούμενα νομοθετήματα, μπορούμε να κατανοήσουμε το άτοπο στο οποίο θα οδηγούσε η ως άνω προσέγγιση.

¹⁹² Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2^η Έκδοση, σελ. 575

¹⁹³ *idem*, σελ. 578

¹⁹⁴ Σκ. 41 ΠροοιμΟδ 2019/790

¹⁹⁵ *idem*

¹⁹⁶ *idem*

¹⁹⁷ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 706

¹⁹⁸ *idem*, σελ. 709

Ένα τέτοιο κόστος άλλωστε δύσκολα μπορεί να καλυφθεί από αμιγώς εσωτερικές πηγές, ιδίως στα μικρότερα κράτη μέλη, συνεπώς τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς είναι πιθανόν να αποβλέπουν στην προσέγγιση διεθνών επενδυτών για την υλοποίηση του εγχειρήματος ψηφιοποίησης και διάθεσης των έργων εκτός εμπορίου που διαθέτουν στις συλλογές τους.¹⁹⁹ Ο καθολικός χαρακτηρισμός ενός έργου ως εκτός εμπορίου στο σύνολο της ένωσης δικαιολογείται άλλωστε και περαιτέρω από την ενωσιακή επιταγή για ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών και υπηρεσιών εντός του χώρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τα άρθρα 56 επ. της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.²⁰⁰ Ενόψει των ανωτέρω, ο ευρωπαίος νομοθέτης αφιέρωσε το Άρθρο 9 της Οδηγίας 2019/790 προκειμένου να ρυθμίσει ειδικά το ζήτημα της διασυνοριακής χρήσης της άδειας που χορηγήθηκε από τους ΟΣΔ, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που τίθενται στο αμέσως προηγούμενο άρθρο της Οδηγίας και ήδη εκτέθηκαν ανωτέρω. Η πρόβλεψη αυτή ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με την παράγραφο 7 του άρθρου 27B του ν. 2121/1993.

Ήδη εξ αρχής προκύπτει και πρέπει να τονιστεί ότι η διασυνοριακότητα των χρήσεων προβλέπεται μόνο για την περίπτωση που παρέχεται στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς άδεια αξιοποίησης των σχετικών έργων από επαρκώς αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ, σύμφωνα με το άρθρο 27B παρ. 2 του ν. 2121/1993. Συνεπώς, αποκλείεται η διασυνοριακή χρήση εάν η άδεια έχει δοθεί δυνάμει της εξαίρεσης που προβλέπεται στις παραγράφους 3 και 4 του ίδιου ως άνω άρθρου. Στις περιπτώσεις αυτές η χρήση βάσει της προβλεπόμενης νόμιμης άδειας θα θεωρείται ότι πραγματοποιείται αποκλειστικά στο κράτος μέλος όπου είναι εγκατεστημένο το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς (Άρθρο 9 παρ. 2 της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B παρ. 7 του ν. 2121/1993).

Στις λοιπές περιπτώσεις, ήτοι κατά την συνήθη περίπτωση όπου η άδεια χορηγείται από αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ, η δημοσίευση του έργου σε ένα κράτος μέλος κατόπιν του χαρακτηρισμού του ως μη διαθέσιμου στο εμπόριο ισχύει και στα λοιπά κράτη μέλη, κατ' εφαρμογή ενός συστήματος «one-stop-shop».²⁰¹ Η άδεια δηλαδή που θα λάβει το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς από τον ΟΣΔ θα έχει διασυνοριακή ισχύ, υπό την έννοια ότι θα επιτρέπει την χρήση των έργων εκτός εμπορίου σε όλα τα κράτη μέλη.²⁰² Ένα ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορεί δηλαδή δυνάμει της ρύθμισης να καθιστά διαθέσιμο στο διαδίκτυο ένα έργο εκτός εμπορίου χωρίς κανέναν γεωγραφικό περιορισμό και το έργο αυτό θα είναι πλέον προσβάσιμο από το σύνολο των χρηστών που βρίσκονται εντός της ΕΕ.²⁰³ Η δυνατότητα αυτή συμβάλει καθοριστικά στην ψηφιοποίηση και τη χρήση των έργων εκτός εμπορίου, καθώς η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η συνεχής διάδοση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης καθιστά το σύνολο σχεδόν των ιστοτόπων των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς διαθέσιμο και προσβάσιμο σε όλη την ΕΕ.²⁰⁴ Επί παραδείγματι και προς περαιτέρω διευκρίνηση των όσων αναλύονται στο παρόν υποκεφάλαιο, το άρθρο 9 τυγχάνει εφαρμογής ώστε οι χρήστες στην Ιταλία να έχουν πρόσβαση σε έργα που βρίσκονται στην κατοχή ενός ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς με έδρα την Ισπανία και έχουν χαρακτηριστεί εκεί ως έργα εκτός εμπορίου, το δε

¹⁹⁹ *idem*

²⁰⁰ *Κ. Χριστοδούλου*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2^η Έκδοση, σελ. 578

²⁰¹ *idem*

²⁰² *Γ. Παραμυθιώτης*, ο.π., σελ. 37

²⁰³ *P. Jougleux*, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020, σελ. 65

²⁰⁴ *P. Torremans*, ο.π., σελ. 45

ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς έχει διαπραγματευθεί, συμφωνήσει και λάβει άδεια χρήσης των έργων από τον αντιπροσωπευτικό της σχετικής κατηγορίας δικαιούχων ΟΣΔ και έχει προβεί στην ανάρτησή τους στον διαδικτυακό ιστότοπο του. Η κατά τα ως άνω πρόσβαση από τους Ιταλούς χρήστες δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσβάλλει τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας των δικαιούχων των ανωτέρω αναφερόμενων έργων.

Ως εκ των ως άνω προκύπτει ότι η ρύθμιση περί του διασυνοριακού αποτελέσματος της άδειας χρήσης που παρέχεται στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς καθιστά την ροή των έργων εκτός εμπορίου ευχερέστερη εντός της ένωσης, παρέχοντας την δυνατότητα της μαζικής αξιοποίησής τους και διάθεσής τους. Τα έργα που εν τέλει θα ψηφιοποιηθούν και θα αναρτηθούν στις ιστοσελίδες των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς θα φτάσουν τελικά σε ακόμα μεγαλύτερο αριθμό πολιτών, εξυπηρετώντας με τον πλέον αποτελεσματικότερο τρόπο τους σκοπούς της Οδηγίας 2019/790 για την διάδοση και διάσωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Όπως άλλωστε ήδη αναφέρθηκε μέσω της διασυνοριακότητας της άδειας προωθείται και η ενιαία αγορά και παράλληλα μειώνεται το κόστος των συναλλαγών διευκολύνοντας τη μαζική εκκαθάριση δικαιωμάτων.²⁰⁵

Παράλληλα βέβαια η σχετική διασυνοριακή έκταση της χρήσης δεν είναι άνευ εταίρου. Αναλυτικότερα, εναπόκειται στον Οργανισμού Συλλογικής Διαχείρισης που πρόκειται να παραχωρήσει την άδεια χρήσης προς το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς το εάν τελικά θα επιτρέψει την επέκταση της άδειας αυτής στο σύνολο της ένωσης ή εάν αυτή θα έχει περιορισμένη εδαφική εμβέλεια²⁰⁶. Συνεπώς, τα συμβαλλόμενα μέρη είναι ελεύθερα να συμφωνούν το εδαφικό πεδίο εφαρμογής των αδειών²⁰⁷, το οποίο εν τέλει και κατ' ουσία θα κρίνεται βάσει του ύψους τους προσφερόμενου από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς ανταλλάγματος.²⁰⁸ Ανακύπτει βάσει των ανωτέρω προβληματισμός σχετικά με την ενδεχόμενο του forum shopping εκ μέρους των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς αυτά είναι πιθανόν σε αναζήτηση της πιο συμφέρουσας από οικονομικής σκοπιάς λύσης να συνάψουν συμφωνίες με ΟΣΔ άλλων κρατών μελών προκειμένου να αποκτήσουν την άδεια που απαιτείται για την περαιτέρω αξιοποίηση των έργων που έχουν στην συλλογή τους. Ορθότερο είναι πάντως να γίνει δεκτό ότι δεν ανακύπτει σοβαρός κίνδυνος προς τούτο, καθώς η λύση προκύπτει από την ίδια την διάταξη του νόμου, η οποία απαιτεί η συμφωνία που συνάπτει το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς για τα έργα της συλλογής του να πραγματοποιείται με αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ που εδρεύει στο ίδιο κράτος μέλος με το ίδρυμα (Άρθρο 8 παρ. 6 της Οδηγίας 2019/790 = Άρθρο 27B παρ. 2 του ν. 2121/1993).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι βάσει της παραγράφου 2 του Άρθρου 9 της Οδηγίας 2019/790 δημιουργείται ένα πλάσμα ως προς τον τόπο συντέλεσης της χρήσης του έργου, η οποία πραγματοποιείται κατόπιν εφαρμογής της προβλεπόμενης εξαίρεσης. Όπως ήδη είδαμε σε περίπτωση που γίνεται χρήση του έργου εκτός εμπορίου κατ' εφαρμογή της εξαίρεσης αυτή η χρήση δεν θα έχει διασυνοριακό αποτέλεσμα, αλλά θα περιορίζεται εντός της εδαφικής έκτασης του κράτους μέλους όπου είναι εγκατεστημένο το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε συνέχεια αυτού η παράγραφος 2 του Άρθρου 9 της Οδηγίας ορίζει ότι οι χρήσεις αυτές θα «θεωρείται ότι

²⁰⁵ K. Jerzyk, ο.π. σελ. 239

²⁰⁶ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 709

²⁰⁷ Σκ. 40 ΠροοιμΟδ 2019/790

²⁰⁸ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 710

πραγματοποιούνται αποκλειστικά στο κράτος μέλος όπου είναι εγκατεστημένο το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς». Από την ως άνω διάταξη γεννώνται ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, συνδεδεμένα με την ως άνω αναφερόμενη πλασματική συντέλεση της χρήσης του έργου εκτός εμπορίου. Συγκεκριμένα, στην εν λόγω περίπτωση για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου θα τύγχανε εφαρμογής ο Κανονισμός Ρώμη II²⁰⁹ και εν προκειμένω το άρθρο 8 παρ. 1 αυτού περί προσβολής δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό εφαρμοστέο θα ήταν το δίκαιο της χώρας για την οποία ζητείται προστασία. Καθώς μια τέτοια λύση, κατά την οποία θα διαφοροποιείτο κάθε φορά το εφαρμοστέο δίκαιο ανάλογα με τον τόπο όπου ζητείται η προστασία του πνευματικού δικαιώματος, θα δημιουργούσε αποσπασματικές λύσεις χωρίς συνοχή και θα προσέθετε ένα επιπλέον βάρος στο ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς, ο ενωσιακός νομοθέτης επέλεξε την θέσπιση μιας ομοιόμορφης λύσης.²¹⁰ Προκρίτεο συνεπώς κρίθηκε να εφαρμόζεται κάθε φορά το δίκαιο της χώρας στην οποία εδρεύει το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω της δημιουργίας του ως άνω πλάσματος.

8. Διάλογος με τα ενδιαφερόμενα μέρη

Έχοντας αναδείξει τα βασικά σημεία του νέου συστήματος αδειοδότησης για τα έργα εκτός εμπορίου που εντάσσεται με την Οδηγία 2019/790, μπορούμε να διακρίνουμε τον κρίσιμο ρόλο που παίζουν για την ομαλή και αποτελεσματική του λειτουργία τα ενδιαφερόμενα μέρη και δη τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και οι Οργανισμοί Συλλογικής Διαχείρισης. Άλλωστε όπως ήδη αναφέρθηκε ήταν η παρέμβαση των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την διαβούλευση του κειμένου της Οδηγίας που οδήγησε στην ενσωμάτωση στο τελικό κείμενο αυτής της δυνατότητας χρήσης των έργων εκτός εμπορίου δυνάμει της εξαίρεσης της παραγράφου 2 του άρθρου 8.²¹¹ Κατανοούμε συνεπώς την σημασία της συνεισφοράς τους αλλά και την αναγκαιότητα να πραγματοποιούνται περαιτέρω διαβουλεύσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, τόσο κατά την μεταφορά της διάταξης στα εκάστοτε εθνικά δίκαια όσο και κατά την διάρκεια εφαρμογής της.

Στο πλαίσιο αυτό το άρθρο 11 της Οδηγίας 2019/790 προέβλεψε την υποχρέωση των κρατών μελών να πραγματοποιούν διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέλη και δη με τους δικαιούχους, τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς και περαιτέρω ενθάρρυνε «τον τακτικό διάλογο μεταξύ των αντιπροσωπευτικών οργανώσεων χρηστών και οργανώσεων δικαιούχων για την ενίσχυση της καταλληλότητας και της χρηστικότητας των μηχανισμών χορήγησης αδειών και για τη διασφάλιση ότι οι διασφαλίσεις για τους δικαιούχους που αναφέρονται στο παρόν κεφάλαιο είναι αποτελεσματικές».²¹²

Η σημασία της ως άνω ρύθμισης καταδεικνύεται εάν αναλογιστούμε τέσσερις περιπτώσεις, οι οποίες ελλείψει της ανωτέρω ρύθμισης του άρθρου 11 ίσως οδηγούσαν σε ανυπέρβλητα αδιέξοδα. Πρώτον, όπως αναλυτικά ως άνω αναφέρθηκε το αρχικό στάδιο προκειμένου ένα ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς να μπορέσει να αξιοποιήσει τα έργα που κατέχει στην συλλογή του

²⁰⁹ Κανονισμός 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Ιουλίου 2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές

²¹⁰ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 710

²¹¹ A. Matas, ο.π. σελ. 48-49

²¹² Άρθρο 11 της Οδηγίας 2019/790

είναι ο χαρακτηρισμός αυτών ως έργων εκτός εμπορίου. Ένας τέτοιος χαρακτηρισμός είναι πιθανόν να παρουσιάζεται ως ιδιαίτερα δυσχέρης και να συνεπάγεται ιδιαίτερα αυξημένα κόστη σε περιπτώσεις μεγάλου όγκου έργων και ιδίως σε περιπτώσεις έργων πέραν των δημοσιευμένων βιβλίων και περιοδικών, σε περιπτώσεις δηλαδή κυρίως οπτικοακουστικών έργων ή έργων τέχνης, οδηγώντας εν τέλει στην αναποτελεσματικότητα της ρύθμισης όπως συνέβη άλλωστε και στην περίπτωση της Οδηγίας για τα ορφανά έργα.²¹³ Δεύτερη προβληματική περίπτωση αποτελεί αυτή κατά την οποία ένας Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης, ο οποίος είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικός των αντίστοιχων δικαιούχων, δεν επιθυμεί να παραχωρήσει άδεια χρήσης των έργων εκτός εμπορίου σε ένα ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς, επειδή ίσως το εν λόγω έργο δεν έχει μεγάλη εμπορική αξία. Στις περιπτώσεις αυτές αφενός ο ΟΣΔ δεν υποχρεούται να παρέχει άδεια χρήσης και αφετέρου το ίδρυμα δεν μπορεί να κάνει χρήση της προβλεπόμενης εξαίρεσης, η οποία παρέχεται μόνο εφόσον δεν υπάρχει ΟΣΔ ή αυτός δεν είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικός. Τίθεται έτσι εν κινδύνω το σύνολο του εγχειρήματος ψηφιοποίησης των έργων εκτός εμπορίου.²¹⁴ Τρίτον, καθώς στις συλλογές των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς υπάρχουν έργα που ποικίλλουν ανά είδος, χρονολογία και ιδιαιτερότητες δεν μπορεί πάντοτε να ακολουθηθεί μια ενιαία προσέγγιση ως προς τον τρόπο ψηφιοποίησης και διάθεσης των έργων στο κοινό. Πολλές φορές θα απαιτούνται ειδικές διαδικασίες και η συνεργασία περισσότερων μερών για να μπορέσει να εφαρμοστεί ο προβλεπόμενος μηχανισμός.²¹⁵ Τέλος, η πρόβλεψη της Οδηγίας για την διασφάλιση της ενημέρωσης των δικαιούχων μέσω της ενιαίας διαδικτυακής πύλης του EUIPO, γεννά προβλήματα σχετικά με την πραγματική διασφάλιση και ενημέρωση των δικαιούχων προτού το έργο τους χαρακτηριστεί ως έργο εκτός εμπορίου, ώστε να μπορούν αυτοί να εναντιωθούν μπροστά σε μια τέτοια προοπτική, καθιστώντας επιφυλακτικά τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς και τους ΟΣΔ από την χρήση των παρεχόμενων με το άρθρο 8 της Οδηγίας δυνατοτήτων αξιοποίησης των έργων εκτός εμπορίου.²¹⁶

Οι ως άνω οριακές περιπτώσεις, οι οποίες δημιουργούν προβλήματα κατά την εφαρμογή του θεσμού των έργων εκτός εμπορίου, όπως αυτός είναι διαρθρωμένος στο άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790, αμβλύνονται μέσω της πρόβλεψης του άρθρου 11 της ίδιας ως άνω Οδηγίας περί διαλόγου ανάμεσα στα μέρη.²¹⁷ Η καλή συνεργασία ανάμεσά τους είναι όπως προκύπτει απαραίτητη προκειμένου να λειτουργήσει αποτελεσματικά το σύστημα των έργων εκτός εμπορίου, να παραχωρηθούν οι απαραίτητες άδειες από τους ΟΣΔ προς τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, να διασφαλισθούν τα συμφέροντα των δικαιούχων, ακόμα και των εξωτικών και να εξασφαλισθεί εν γένει η ισότητα και η διαφάνεια κατά την λειτουργία του συστήματος.²¹⁸

Κατά την μεταφορά του εν λόγω άρθρου στο εθνικό δίκαιο ο Έλληνας νομοθέτης με την παράγραφο 8 του άρθρου 27B του ν. 2121/1993 έθεσε το σχετικό βάρος των διαβουλεύσεων μεταξύ των μερών στην αρμοδιότητα του Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Ο ΟΠΙ είναι επιβαρυνμένος, σύμφωνα με την ως άνω διάταξη, «να πραγματοποιεί διαβουλεύσεις με τους

²¹³ P. Torremans, ο.π., σελ. 49

²¹⁴ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 712

²¹⁵ P. Torremans, ο.π., σελ. 50

²¹⁶ M. C. Janssens/R. Tryggvadóttir, Facilitating Access to Orphan and Out of Commerce Works to Make Europe's Cultural Resources Available to the Broader Public, 2014, Διαθέσιμο σε: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2538097>, σελ. 244

²¹⁷ P. Torremans, ο.π., σελ. 49-50 · I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 712 · M. C. Janssens/R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 244

²¹⁸ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 713

δημιουργούς ή άλλους δικαιούχους, τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, σε κάθε τομέα [...] με στόχο την ενίσχυση της καταλληλότητας και της χρηστικότητας των μηχανισμών χορήγησης αδειών, [...] καθώς και της αποτελεσματικότητας των μέτρων που λαμβάνονται για την διασφάλιση της προστασίας των δημιουργών, των οποίων τα έργα ή άλλα αντικείμενα προστασίας είναι μη διαθέσιμα στο εμπόριο».²¹⁹

III. Ειδικότερα ζητήματα που τίθενται σχετικά με τα έργα εκτός εμπορίου

Μέσω της ανάλυσης που προηγήθηκε επιχειρήθηκε η εξέταση των κυριότερων σημείων της ρύθμισης αναφορικά με τα έργα εκτός εμπορίου που εισήχθη με την Οδηγία 2019/790 και ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το άρθρο 27B του ν. 2121/1993. Εκτός από την έννοια των έργων εκτός εμπορίου, το ρυθμιστικό πλαίσιο της αδειοδότησης της χρήσης τους από τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς και τις προϋποθέσεις που θα πρέπει να πληρούνται για την αξιοποίησή τους, αναδείχθηκαν στα επιμέρους υποκεφάλαια ειδικότερα ζητήματα που εγείρουν προβληματισμούς γύρω από την ρύθμιση των μη διαθέσιμων στο εμπόριο έργων. Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστούν ορισμένα εκ των ειδικότερων θεμάτων που τίθενται αναφορικά με τα έργα εκτός εμπορίου και συγκεκριμένα θα εξεταστεί η σχέση του θεσμού των έργων εκτός εμπορίου με τους συγγενείς θεσμούς της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης και των ορφανών έργων και το κατά πόσο οι εισαγόμενες ρυθμίσεις συνάδουν με την κρίση του ΔΕΕ στην απόφαση *Soulier and Doke* και με τις εκεί προβλεπόμενες αρχές που θα πρέπει να τηρούνται για τη νομιμότητα των συστημάτων παροχής συλλογικών αδειών με διευρυμένη ισχύ. Πρέπει πάντως να τονιστεί ότι η αναφορά των ειδικότερων προβληματισμών παραμένει ενδεικτική, καθώς αφενός λόγω του περιορισμένου χρονικού διαστήματος που έχει παρέλθει από την θέση σε ισχύ τόσο της Οδηγίας όσο και των εθνικών νόμων που την μεταφέρουν στα εκάστοτε κράτη μέλη είναι πιθανόν να γεννηθούν νέα ζητήματα κατά την εφαρμογή τους και αφετέρου λόγω του αυξημένου αριθμού των ζητημάτων που γεννώνται δεν μπορεί να παρουσιαστεί το σύνολό τους στην παρούσα.

1. Έργα εκτός Εμπορίου και Διευρυμένη Συλλογική Διαχείριση

Με το Άρθρο 12 της Οδηγίας 2019/790 εισήχθη για πρώτη φορά σε ενωσιακό επίπεδο ο θεσμός της συλλογικής διαχείρισης δικαιωμάτων με διευρυμένη ισχύ. Επιτακτικό είναι να διευκρινιστεί εξ' αρχής η έννοια της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης. Ως διευρυμένη συλλογική διαχείριση νοείται το σύστημα με το οποίο επιτρέπεται σε κάθε Οργανισμό Συλλογικής Διαχείρισης να παραχωρεί άδειες εκμετάλλευσης όσον αφορά τα έργα ή άλλα αντικείμενα προστασίας όλων των δικαιούχων της κατηγορίας δικαιωμάτων που διαχειρίζεται ο ΟΣΔ, ακόμα και αν κάποιος από αυτούς δεν είναι μέλη του, ακόμα δηλαδή και αν δεν έχουν αναθέσει συμβατικά τη διαχείριση των δικαιωμάτων τους στον ΟΣΔ.²²⁰ Παρατηρούμε συνεπώς ήδη από το σημείο αυτό ότι το εισαγόμενο με το Άρθρο 12 της Οδηγίας σύστημα είναι το ίδιο σύστημα που χρησιμοποιείται προκειμένου να χορηγηθεί άδεια στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς για την αξιοποίηση των έργων εκτός εμπορίου, κατ' εφαρμογή της παραγράφου 1 του Άρθρου 8 της ίδιας ως άνω Οδηγίας.

²¹⁹ Άρθρο 27B (8) του ν. 2121/1993

²²⁰ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 41-42

Πρόκειται συνεπώς για δύο διακριτά συστήματα χορήγησης αδειών ή για ένα ενιαίο που ρυθμίζεται σε δύο διαφορετικά σημεία του ίδιου νομοθετικού κειμένου; Προτού προβούμε στην απάντηση του ως άνω ερωτήματος είναι κρίσιμο να εξετάσουμε την έννοια της συλλογικής διαχείρισης με διευρυμένη ισχύ και των τιθέμενων από την Οδηγία προϋποθέσεων προκειμένου αυτή να τεθεί σε εφαρμογή.

Η συλλογική αδειοδότηση με διευρυμένη ισχύ έχει συχνά διαφορετικά χαρακτηριστικά και νομικές μορφές ανάλογα με τις νομικές παραδόσεις του εκάστοτε κράτους μέλους, όπως η διευρυμένη συλλογική αδειοδότηση κατά το σκανδιναβικό μοντέλο, το τεκμήριο εκπροσώπησης, η καταστατική ή νομική εντολή.²²¹ Γι' αυτό στο άρθρο 12 περιλαμβάνονται όλες οι δυνατές μορφές που μπορεί να λάβει η αδειοδότηση, ήτοι περιλαμβάνονται τόσο οι διευρυμένες άδειες χρήσης κατά το σκανδιναβικό μοντέλο (extended collective licenses -ECL) όσο και οι περιπτώσεις ανάθεσης εκ του νόμου (legal mandates) ή τα τεκμήρια εκπροσώπησης²²², ώστε το κάθε κράτος-μέλος να μπορεί να μεταφέρει το εν λόγω άρθρο στο εσωτερικό του δίκαιο υιοθετώντας το σύστημα αυτό το οποίο βρίσκεται εγγύτερα με το υπόλοιπο νομοθετικό του πλαίσιο και το δικαϊκό του σύστημα.

Αξίζει επίσης να τονιστεί ότι το άρθρο 12 αποτελεί μια προαιρετική ρύθμιση της Οδηγίας 2019/790, υπό την έννοια ότι παραχωρεί στα κράτη-μέλη την διακριτική ευχέρεια να ενσωματώσουν στην εθνική έννομη τάξη τους το σύστημα της διευρυμένης αδειοδότησης.²²³ Ενόψει της προαιρετικότητας της ρύθμισης προβλέπεται άλλωστε και στις παραγράφους 5 και 6 του άρθρου 12 η υποχρέωση του κάθε κράτους μέλους που ενσωματώνει την σχετική ρύθμιση στο εθνικό του δίκαιο να ενημερώνει σχετικά την Επιτροπή, καθώς και η περαιτέρω υποχρέωση της Επιτροπής να υποβάλει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, έκθεση σχετικά με τη χρήση του συστήματος από τα κράτη μέλη, την αποτελεσματικότητά του για τη διευκόλυνση της διάδοσης πολιτιστικού περιεχομένου, καθώς και τον αντίκτυπό του στην εσωτερική αγορά, συμπεριλαμβανομένης της διασυννοριακής παροχής υπηρεσιών και του ανταγωνισμού.

Παρότι όπως ήδη αναλύσαμε η υιοθέτησή των διευρυμένων αδειών αποτελεί ευχέρεια των κρατών-μελών σε περίπτωση που τελικά αυτά επιλέξουν να ενσωματώσουν στο εθνικό τους δίκαιο σύστημα χορήγησης αδειών με διευρυμένη ισχύ θα πρέπει να τηρήσουν τις προϋποθέσεις και τις διασφαλίσεις που τίθενται στο άρθρο 12 της Οδηγίας.²²⁴ Οι διασφαλίσεις αυτές μπορούν να παρουσιαστούν επιγραμματικά ως ακολούθως. Πρώτον απαιτείται η πρακτική αδυναμία λήψης μεμονωμένων αδειών από τους δικαιούχους που δεν έχουν αναθέσει τη διαχείριση των δικαιωμάτων τους στον ΟΣΔ (Άρθρο 12 παρ. 2 της Οδηγίας 2019/790). Δεύτερον χρειάζεται ο ΟΣΔ που θα προβεί στην χορήγηση άδειας με διευρυμένη ισχύ να είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικός των δικαιούχων στο σχετικό είδος έργων στο εκάστοτε κράτος μέλος βάσει των αναθέσεων σε αυτόν, με την έννοια της αντιπροσωπευτικότητας που ήδη ως άνω έχει αναλυθεί (Άρθρο 12 παρ. 3 στοιχ. α' της Οδηγίας 2019/790). Τρίτον προαπαιτούμενο είναι να εξασφαλίζεται από τους εν λόγω ΟΣΔ η ίση μεταχείριση σε όλους τους δικαιούχους που εκπροσωπούν κατά την χορήγηση άδειας με διευρυμένη ισχύ, ανεξάρτητα από το αν αυτοί έχουν

²²¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Report on the Use of Collective Licensing Mechanisms with an Extended Effect under Article 12(6) of Directive 2019/790/EU on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market.

²²² Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 42

²²³ T. Riis/O-A. Rognstad, ο.π.

²²⁴ T. Riis/O-A. Rognstad, ο.π.

αναθέσει συμβατικά τη διαχείριση των δικαιωμάτων τους στον ΟΣΔ (Άρθρο 12 παρ. 3 στοιχ. β' της Οδηγίας 2019/790). Τέταρτον, όπως ήδη αναλύθηκε, είναι απαραίτητο για να διασφαλισθούν τα δικαιώματα των εξωτικών δικαιούχων η παροχή σε αυτούς του δικαιώματος εναντίωσης (opt-out) από το καθεστώς της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης (Άρθρο 12 παρ. 3 στοιχ. γ' της Οδηγίας 2019/790). Τέλος και σε συνάρτηση με την τέταρτη εξασφάλιση είναι αναγκαίο να προβλεφθούν μέτρα δημοσιότητας ως προς τη λειτουργία του μηχανισμού συλλογικής διαχείρισης με διευρυμένη ισχύ και μάλιστα σε χρονικό σημείο προ της έναρξής της, έτσι ώστε οι δικαιούχοι να έχουν τη δυνατότητα να πληροφορηθούν την επικείμενη ένταξη των δικαιωμάτων τους στον μηχανισμό και να ασκήσουν, αν το επιθυμούν το δικαίωμα εναντίωσης (Άρθρο 12 παρ. 3 στοιχ. δ' της Οδηγίας 2019/790).²²⁵

Οι ως άνω αναφερόμενες διασφαλίσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές όταν το σύστημα της διευρυμένης αδειοδότησης χρησιμοποιείται για τη διαχείριση των αποκλειστικών δικαιωμάτων, καθώς έτσι επηρεάζεται άμεσα η δυνατότητα των δικαιούχων να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν την εκμετάλλευση των έργων τους.²²⁶ Επιπροσθέτως, καθώς μέσω της παροχής διευρυμένων αδειών από τους ΟΣΔ επεκτείνεται η ισχύς της άδειας σε δικαιούχους που δεν είχαν συμμετάσχει στην αρχική συμφωνία και στις διαπραγματεύσεις και αρά δεν είχαν την ευκαιρία να επηρεάσουν τους όρους της συμφωνίας, οι ως άνω διασφαλίσεις λειτουργούν εξισορροπητικά. Συνεπώς, μέσω αυτών επιδιώκεται να εξασφαλιστούν στον μέγιστο δυνατό βαθμό οι δικαιούχοι των οποίων τα δικαιώματα αποτελούν αντικείμενο συλλογικής διαχείρισης χωρίς την προγενέστερη συναίνεσή τους.²²⁷

Αξίζει, στο σημείο αυτό, να σημειωθεί ότι ο τρόπος που είναι διαρθρωμένη η εν λόγω διάταξη ομοιάζει με τον έλεγχο των «τριών βημάτων» που λαμβάνει χώρα κατά την θέσπιση περιορισμών και εξαιρέσεων. Άλλωστε και η διευρυμένη συλλογική διαχείριση μπορεί να θεωρηθεί ως ένας περιορισμός του δικαιώματος των δημιουργών, οπότε και θα χρειαστεί να γίνει η εφαρμογή του ελέγχου των «τριών βημάτων», παρότι τέτοια ρητή αναφορά δεν γίνεται στον νόμο.²²⁸ Με βάση το test των «τριών βημάτων» οποιοσδήποτε εθνικός νομοθετικός περιορισμός του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας επιβάλλεται να πληροί σωρευτικώς τους εξής τρεις όρους: (α) να είναι ειδικώς καθορισμένος εξ' αρχής, με σχετική πρόβλεψή του στο νόμο, (β) να μην παραβιάζει την «κανονική» εκμετάλλευση του έργου και (γ) να είναι αντικειμενικώς δικαιολογημένος ως εκδήλωση της αρχής της αναλογικότητας.²²⁹

Το άρθρο 12 της Οδηγίας 2019/790 ενσωματώθηκε στο Ελληνικό Δίκαιο με το άρθρο 14 του ν. 4996/2022, με το οποίο προστέθηκε το άρθρο 7Α στον ν. 4481/2017. Με το ως άνω άρθρο προβλέφθηκε για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη το σύστημα της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης. Ο Έλληνας νομοθέτης με την διατύπωση του συγκεκριμένου άρθρου φαίνεται να ακολουθεί το σκανδιναβικό μοντέλο συλλογικών αδειών, απορρίπτοντας τα συστήματα της ανάθεσης εκ του νόμου και τα τεκμήρια εκπροσώπησης. Με την επιλογή αυτή, θεσπίζεται ο διευρυμένος χαρακτήρας της συλλογικής διαχείρισης ως ενδοτικό δίκαιο για τους

²²⁵ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π., σελ. 43

²²⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο.π.

²²⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο.π.

²²⁸ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 528

²²⁹ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η έκδοση, σελ. 148-149

ΟΣΔ, καθώς η δυνατότητα χορήγησης από τον ΟΣΔ αδειών με διευρυμένη ισχύ αφήνεται στην κρίση τους.²³⁰

Πρέπει να τονιστεί ότι η δυνατότητα παροχής αδειών με διευρυμένη ισχύ παρέχεται μόνο για τους Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης και όχι για τις Ανεξάρτητες Οντότητες Διαχείρισης. Ο Έλληνας δε νομοθέτης προβλέπει την δυνατότητα αυτή τόσο για τους Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης όσο και για του Οργανισμούς Συλλογικής Προστασίας, δημιουργώντας έτσι ερμηνευτικό πρόβλημα αφού αποκλειστικό αντικείμενο των τελευταίων αποτελεί η προστασία δικαιωμάτων κατ' άρθρο 3 εδ. β' του ν. 4481/2017.²³¹

Βασική προϋπόθεση, η οποία πρέπει να πληρείται για να τεθεί σε εφαρμογή ο θεσμός της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης είναι η πρακτική αδυναμία λήψης άδειας σε μεμονωμένο επίπεδο. Ειδικότερα, θα πρέπει η λήψη αδειών από δικαιούχους σε μεμονωμένη βάση να είναι κατά κανόνα επαχθής και μη πρακτική καθιστώντας δυσχερέστατη, και μάλλον απίθανη, την αδειοδότηση, λόγω της φύσης της χρήσης ή των ειδών των έργων και των συμβολών που αφορούν.²³² Συνεπώς, θα πρέπει να έχει αποτύχει η αγορά του ατομικού ανταγωνισμού των δικαιούχων (market failure), ώστε πλέον η συλλογική διαχείριση να προβάλλεται ως μονόδρομος, ως η κατ' εξοχήν κανονική εκμετάλλευση.²³³ Απαραίτητο είναι να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι το Προϊμίο της Οδηγίας 2019/790 διευκρινίζει ότι το γεγονός και μόνον ότι οι θιγόμενοι δικαιούχοι δεν είναι υπήκοοι ή κάτοικοι ή εγκατεστημένοι στο κράτος μέλος του χρήστη που επιδιώκει να λάβει άδεια, δεν πρέπει να συνιστά καθαυτό λόγο, για να θεωρηθεί ότι η εκκαθάριση των δικαιωμάτων είναι τόσο επαχθής και μη πρακτική, ώστε να δικαιολογείται η χρήση αυτών των μηχανισμών.

Τέλος, θα πρέπει ο μηχανισμός χορήγησης άδειας με διευρυμένη ισχύ να διασφαλίζει τα νόμιμα συμφέροντα των δικαιούχων. Η ως άνω προϋπόθεση έχει ιδιαίτερος ευρύ χαρακτήρα, καθώς μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιστοιχεί στην πλειονότητα των μαζικών και αποπροσωποποιημένων μορφών χρήσης τις οποίες διαχειρίζεται ο ΟΣΔ.²³⁴ Θα πρέπει πάντως να ερμηνευτεί υπό το πρίσμα της συνολικής προστασίας των δικαιούχων και έτσι να εννοηθεί ως η μη μεταβολή της θέσης τους επί τω χείρω αναφορικά με την οικονομική αξία και τα εμπορικά οφέλη των σχετικών δικαιωμάτων²³⁵, αλλά και με την νομική τους μεταχείριση σε σχέση με τους χρήστες.²³⁶ Έτσι η ίση μεταχείριση του συνόλου των δικαιούχων, των οποίων τα έργα διαχειρίζεται ο ΟΣΔ, ανεξαρτήτως του εάν αυτοί αποτελούν μέλη του, περιλαμβάνει την ίση ενημέρωσή τους σχετικά με την παροχή των αδειών και την ίση διανομή των αμοιβών. Καθώς ο ΟΣΔ στο πλαίσιο του μηχανισμού της διευρυμένης συλλογικής αδειοδότησης εισπράττει και διανέμει χρήματα στα μη μέλη του είναι κρίσιμο να τους αντιμετωπίζει ισότιμα με τους δικαιούχους που είναι μέλη του.²³⁷ Συνεπώς, τι αποφασίζει ο ΟΣΔ σχετικά με την κατανομή της αμοιβής που εισπράττει για τις άδειες που παρέχει ισχύει εξίσου και για τους μη εκπροσωπούμενους κατόχους δικαιωμάτων.²³⁸

²³⁰ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 526

²³¹ *idem*, σελ. 528

²³² Δ. Καλλινίκου, ο.π., σελ. 788

²³³ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 529

²³⁴ Δ. Καλλινίκου, ο.π., σελ. 788

²³⁵ Σ. Σταυρίδου, ο.π.

²³⁶ Κ. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 529

²³⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο.π.

²³⁸ T. Riis/O-A. Rogstad, ο.π.

Ανωτέρω εκτέθηκαν ορισμένα μόνο από τα χαρακτηριστικά της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης, εκ των οποίων προκύπτει ο ιδιαίτερα αυξημένος βαθμός ομοιότητας της εν λόγω ρύθμισης με την ρύθμιση για τα έργα εκτός εμπορίου. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις προβλέπεται υποχρέωση ενημέρωσης των δικαιούχων σχετικά με την υπαγωγή των έργων τους στο εκάστοτε καθεστώς, αν και στην περίπτωση των έργων εκτός εμπορίου καθορίζεται ειδική ενιαία ψηφιακή πύλη για να επιτευχθεί η σχετική ενημέρωση, ιδίως δε λόγω της διασυννοριακότητας της χρήσης των έργων εκτός εμπορίου που εκλείπει στην περίπτωση των αδειών με διευρυμένη ισχύ, για τις οποίες ορίζεται ρητώς ότι έχουν συγκεκριμένη εδαφική εμβέλεια. Επιπλέον, και στις δύο περιπτώσεις δίνεται στους δικαιούχους που επιθυμούν να αποκλείσουν τα έργα τους από το εκάστοτε καθεστώς το δικαίωμα εναντίωσης (opt-out), ασκούμενο υπό ανάλογες προϋποθέσεις και απαιτήσεις. Τέλος και για τα δύο ως άνω συστήματα η άδεια θα πρέπει να δοθεί από Οργανισμό Συλλογικής Διαχείρισης, ο οποίος είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικός των δικαιούχων στο σχετικό είδος έργων.

Οι ως άνω ομοιότητες δεν μπορεί παρά να είναι δικαιολογημένες καθώς επί της ουσίας δεν πρόκειται για δύο παράλληλα συστήματα εκ των οποίων το καθένα έχει τις δικές του ξεχωριστές προϋποθέσεις για να τεθεί σε εφαρμογή. Το σύστημα που υιοθετείται στο άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας 2019/790 είναι κατ' ουσίαν ένα σύστημα χορήγησης διευρυμένης συλλογικής άδειας, όπως ήδη ως άνω αναλύθηκε, από τον αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ προς το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς για την αναπαραγωγή, διανομή, παρουσίαση και διάθεση στο κοινό των έργων εκτός εμπορίου που διαθέτει μόνιμα στην συλλογή του. Αποτελεί λοιπόν το άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας μια ειδικότερη έκφανση και πρακτική εφαρμογή του άρθρου 12 της Οδηγίας στα έργα εκτός εμπορίου. Σε κάθε περίπτωση πάντως και προς άρση τυχόν αμφιβολιών ρητά αναφέρεται στο άρθρο 12 της Οδηγίας 2019/790 ότι αυτό δεν καταλαμβάνει τα εκτός εμπορίου έργα, για τα οποία θα ισχύουν όσα ειδικώς προβλέπονται στο άρθρο 8 επ. της Οδηγίας.²³⁹

Εκτός των ανωτέρω αξίζει να σημειωθεί η διαφορά των δύο ενωσιακών ρυθμίσεων ως προς τον υποχρεωτικό χαρακτήρα τους κατά την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2019/790 στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών. Αναλυτικότερα, το άρθρο 8 της Οδηγίας εισάγει υποχρεωτικό κανόνα αναφορικά με τα έργα εκτός εμπορίου, σε αντίθεση με το άρθρο 12 το οποίο αποτελεί προαιρετική ρύθμιση, αφήνοντας στον εκάστοτε εθνικό νομοθέτη την διακριτική ευχέρεια να ενσωματώσει την σχετική ρύθμιση στο εσωτερικό δίκαιο.²⁴⁰ Σε κάθε βέβαια περίπτωση, εάν ο εθνικός νομοθέτης επιλέξει να προχωρήσει στην σχετική ενσωμάτωση του άρθρου 12 στο εσωτερικό δίκαιο, θα πρέπει αυτό να συνοδεύεται από τα εχέγγυα προστασίας που ορίζονται στην Οδηγία.²⁴¹ Εντούτοις αξίζει να σημειωθεί ότι ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του άρθρου 8 επ. της Οδηγίας συνεπάγεται την εισαγωγή στο σύνολο των δικαίων των κρατών μελών τουλάχιστον ενός συστήματος χορήγησης αδειών με διευρυμένη ισχύ από τον αντιπροσωπευτικό ΟΣΔ, ανεξαρτήτως της επιλογής ενσωμάτωσης της ρύθμισης περί διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης του άρθρου 12 της Οδηγίας, αφού υποχρεωτικά θα εισαχθεί το σύστημα της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης για τα έργα εκτός εμπορίου.

²³⁹ Σ. Σταυρίδου, ο.π., σελ. 791

²⁴⁰ idem

²⁴¹ T. Riis/O-A. Rogstad, ο.π.

2. Έργα εκτός Εμπορίου και Ορφανά Έργα

Η έννοια των έργων εκτός εμπορίου είναι σε σημαντικό βαθμό αλληλοσυνδεόμενη με την έννοια των ορφανών έργων, όπως ήδη άλλωστε παρουσιάστηκε. Παράλληλα, στο Άρθρο 1 της Οδηγίας 2019/790 αναφέρεται ο συμπληρωματικός χαρακτήρας αυτής σε σχέση με την Οδηγία 2012/28 για τα ορφανά έργα, η οποία δεν θίγεται από τις εισαγόμενες από την Οδηγία DSM ρυθμίσεις. Τα δύο κείμενα ισχύουν ως εκ τούτου παράλληλα. Κατανοούμε συνεπώς ότι είναι απαραίτητο να κάνουμε μια διάκριση ανάμεσα στις δύο έννοιες, καθώς εφόσον πρόκειται για ορφανά έργα εφαρμοστέο θα είναι το άρθρο 27Α του ν. 2121/1993, με το οποίο έχει ενσωματωθεί στο εθνικό μας δίκαιο η Οδηγία 2012/28, ενώ εάν το έργο χαρακτηριστεί τελικώς ως εκτός εμπορίου τότε θα εφαρμοστεί το άρθρο 27Β του ν. 2121/1993, με το οποίο ενσωματώθηκαν τα άρθρα 8 επ. της Οδηγίας 2019/790.

Σε μια πρώτη ανάλυση το ίδιο το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής αποτελεί μια βασική διαφοροποίηση των δυο άρθρων, η οποία αποτελεί και την βασική διαφοροποίηση της Οδηγίας 2012/28 για τα Ορφανά Έργα με το άρθρο 8 της Οδηγίας 2019/790 για τα έργα εκτός εμπορίου. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε και ανωτέρω το ιδιαίτερος περιορισμένο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας για τα ορφανά έργα, η οποία απέκλειε μεγάλες κατηγορίες έργων που συνήθως βρίσκονται στις συλλογές ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως τα έργα φωτογραφίας.²⁴² Το ως άνω αποτέλεσε σημαντικό μειονέκτημα κατά την εφαρμογή της εν λόγω Οδηγίας από τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού μεγάλο μέρος του αρχείου τους δεν μπορούσε εν τέλει να χρησιμοποιηθεί δυνάμει την Οδηγίας για τα ορφανά έργα, οπότε παρέμενε αναξιοποίητο. Στο πλαίσιο αυτό ήταν καίριας σημασίας να συμπεριλαμβάνονται στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790 τα έργα που προηγουμένως είχαν αποκλεισθεί και συνεπώς αποκλειόταν και η δυνατότητα αξιοποίησής τους εκ μέρους των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, παρότι κατά τα λοιπά πληρούνταν οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή των ρυθμίσεων περί ορφανών έργων.²⁴³

Πέραν των ως άνω αναφερόμενων περιπτώσεων, όπου η διάκριση ανάμεσα σε ορφανά και έργα εκτός εμπορίου παρέχεται από τον ίδιο τον νομοθέτη, με την θέσπιση διάφορων αντικειμενικών πεδίων για τις δύο κατηγορίες, υπάρχει σημαντικός αριθμός περιπτώσεων όπου η ως άνω διάκριση δεν πραγματοποιείται με μια τέτοια ευκολία. Ως αναλύθηκε ανωτέρω υπό Α' ΙΙΙ. 3, πολλά έργα εμπίπτουν τόσο στην κατηγορία των ορφανών έργων, υπό την ως άνω αναφερόμενη έννοια, όσο και στην κατηγορία των έργων εκτός εμπορίου. Εντούτοις τα έργα εκτός εμπορίου δεν εμπίπτουν πάντοτε και στο σύνολό τους στην έννοια των ορφανών έργων.²⁴⁴ Συνεπώς είναι κρίσιμο να αναδείξουμε τις περιπτώσεις αυτές και να τις οριοθετήσουμε.

Προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα τις οριακές περιπτώσεις οφείλουμε να προβούμε πρώτα σε έναν κρίσιμο διαχωρισμό ως προς τα έργα εκτός εμπορίου. Έτσι, εάν ακολουθηθεί ο ευρύτερος ορισμός που δίνεται ως προς αυτά τότε θα πρέπει να νοηθούν ως έργα εκτός εμπορίου όλα όσα δεν κυκλοφορούν πλέον στο εμπόριο. Σε μια τέτοια περίπτωση τα έργα εκτός εμπορίου θα

²⁴² C. Geiger/G. Frosio/O. Bulayenko, ο.π., σελ. 242

²⁴³ idem

²⁴⁴ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 247

περιλαμβάνουν τα ορφανά ως μια υποκατηγορία τους.²⁴⁵ Εάν όμως ακολουθηθεί ο στενότερος ορισμός αναφορικά με τα έργα εκτός εμπορίου, ήτοι αυτός των έργων για τα οποία είναι αυξημένη η δυσκολία απόσπασης της συγκατάθεσης του δικαιούχου τους για την χρήση τους, τότε τα ορφανά έργα και τα έργα εκτός εμπορίου θα ταυτίζονται κατ' ουσία ως έννοιες.²⁴⁶ Αναλυτικότερα εάν δούμε την δεύτερη αυτή περίπτωση υπό την σκοπιά των ορφανών έργων και σύμφωνα με τον ορισμό που δίδεται στην Οδηγία 2012/28, εφόσον κανένας από τους δικαιούχους ενός έργου δεν έχει ταυτοποιηθεί ή εντοπιστεί παρά την διεξαγωγή επιμελούς έρευνας προς τούτο τότε το εν λόγω έργο θεωρείται ορφανό.²⁴⁷ Προκύπτει συνεπώς ότι στις περιπτώσεις των ορφανών έργων, ήτοι στις περιπτώσεις όπου δεν μπορεί να ταυτοποιηθεί ή να εντοπιστεί ο δικαιούχος ενός έργου, δεν δύναται να ληφθεί η συγκατάθεσή του για την αξιοποίηση του έργου, με συνέπεια αυτό να εμπίπτει τόσο στην κατηγορία των ορφανών έργων όσο και σε αυτή των έργων εκτός εμπορίου.²⁴⁸ Τα ορφανά έργα λοιπόν θα εμπίπτουν τις περισσότερες φορές και στην κατηγορία των έργων εκτός εμπορίου υπό τον στενότερο ορισμό τους.²⁴⁹

Κατόπιν των ανωτέρω μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι δύο κατηγορίες ταυτίζονται εννοιολογικά σε μεγάλο βαθμό και σε κάθε περίπτωση η οποία διαφοροποίηση δεν πρέπει να εντοπιστεί και να επικεντρωθεί σε αυτό το πλαίσιο.²⁵⁰ Ακόμη δε και εάν υιοθετηθεί η ευρύτερη ερμηνευτική προσέγγιση ως προς την έννοια των έργων εκτός εμπορίου, ως έργων μη διαθέσιμων στο εμπόριο, τα ορφανά θα εξακολουθούν να εμπίπτουν στο ρυθμιστικό τους πλαίσιο ως μια υποκατηγορία τους, όπως εκτέθηκε ανωτέρω.²⁵¹ Ίσως η εννοιολογική διαφοροποίηση να είχε μεγαλύτερη σημασία υπό το προηγούμενο καθεστώς, προτού δηλαδή ψηφιστεί η Οδηγία 2019/790, καθώς στο αντικειμενικό πεδίο του Μνημονίου Συνεργασίας του 2011 περιλαμβάνονταν αποκλειστικά τα βιβλία και οι εφημερίδες, αφήνοντας αρρυθμιστες σημαντικές κατηγορίες έργων,²⁵² για τις οποίες τα ιδρύματα έπρεπε είτε να επιλέξουν τον χαρακτηρισμό τους ως ορφανών, εφόσον πληρούνταν οι τιθέμενες από την Οδηγία 2012/28 προϋποθέσεις είτε να αναμένουν να λήξει η προστασία τους από το νόμο για τα πνευματικά δικαιώματα.²⁵³

Σε κάθε περίπτωση υπό το νέο καθεστώς της Οδηγίας 2019/790, η οποία πλέον όπως ήδη αναφέρθηκε καλύπτει και κατηγορίες έργων που δεν προβλέπονταν από την Οδηγία 2012/28, η διαφοροποίηση ανάμεσα στα δύο συστήματα μπορεί να ιδωθεί μόνο υπό το πρίσμα της διαφορετικής νομικής μεταχείρισης που επιφυλάσσεται από το νομοθέτη στο κάθε σύστημα.²⁵⁴ Η δε περαιτέρω επιλογή εάν ένα έργο θα χαρακτηριστεί ως ορφανό ή ως εκτός εμπορίου εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια του ιδρύματος πολιτιστικής κληρονομιάς και είναι απότοκο της ελεύθερης κρίσης αυτού. Αναλυτικότερα, το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς θα έχει στην διάθεσή του δύο επιλογές, ήτοι αφενός να εντάξει το έργο στο καθεστώς των έργων εκτός εμπορίου είτε αφετέρου να το υπαγάγει στις ρυθμίσεις περί ορφανών έργων.

²⁴⁵ *Κ. Χριστοδούλου*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 575

²⁴⁶ *idem*

²⁴⁷ *Δ. Καλλινίκου*, ο.π., σελ. 746

²⁴⁸ *Κ. Χριστοδούλου*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 574

²⁴⁹ *M. C. Janssens/R. Tryggvadóttir*, ο.π., σελ. 35

²⁵⁰ *idem*

²⁵¹ *Κ. Χριστοδούλου*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 575, με περαιτέρω υποσημειώσεις

²⁵² *M. C. Janssens/R. Tryggvadóttir*, ο.π., σελ. 35

²⁵³ *R. Tryggvadóttir*, ο.π., σελ. 130

²⁵⁴ *Κ. Χριστοδούλου*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2η έκδοση, σελ. 575

Εάν ακολουθηθεί η πρώτη επιλογή τότε το εν λόγω ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να έρθει σε επαφή με τον επαρκώς αντιπροσωπευτικό της σχετικής κατηγορίας δικαιούχων ΟΣΔ ώστε να συμφωνηθεί μεταξύ τους η χορήγηση μη αποκλειστικής άδειας αναπαραγωγής, διανομής, παρουσίασης ή διάθεσης στο κοινό, χωρίς να αποκλείεται η εκ μέρους του ιδρύματος κερδοσκοπική εκμετάλλευση του έργου. Προς τον σκοπό της χορήγησης της άδειας θα απαιτείται όμως συνήθως να καταβληθεί στον ΟΣΔ από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς ένα εύλογο ποσό, το οποίο εν συνεχεία ο ΟΣΔ θα αποδώσει στον δικαιούχο, στο μέτρο φυσικά που αυτό είναι εφικτό, το οποίο δημιουργεί προβλήματα ιδίως στις περιπτώσεις των ορφανών έργων, αφού ο δικαιούχος είτε δεν θα είναι γνωστός είτε δεν θα μπορεί να εντοπιστεί.²⁵⁵ Εάν δε αυτός εμφανιστεί εκ των υστέρων και δεν επιθυμεί την συνέχιση της αξιοποίησης του έργου του από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς, θα μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα εναντίωσης που του παρέχει ο νόμος, οπότε και το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς θα είναι υποχρεωμένο εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος να σταματήσει για το μέλλον την χρήση που έκανε.²⁵⁶

Εάν ακολουθηθεί η δεύτερη επιλογή, ήτοι να χαρακτηριστεί το έργο ως ορφανό, τότε το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να προχωρήσει στην επιμελή αναζήτηση του δικαιούχου του υπό κρίση έργου και μόνο εφόσον καταλήξει κατόπιν της έρευνας ότι αυτός είτε δεν υπάρχει είτε είναι αδύνατο να εντοπιστεί θα μπορεί να προχωρήσει στην αξιοποίηση του έργου. Μέσω της οδού αυτής το ίδρυμα δεν θα υποχρεωθεί να καταβάλει κάποιο αντίτιμο στον ΟΣΔ προκειμένου να αποκτήσει άδεια χρήσης, συνεπώς εξ αυτής της απόψεως η χρήση θα είναι δωρεάν²⁵⁷, όμως προκειμένου να ολοκληρωθεί ο χαρακτηρισμός του έργου ως ορφανού θα πρέπει να προηγηθεί η επιμελής αναζήτηση, η οποία συνεπάγεται πολύξοδες διαδικασίες.²⁵⁸ Πάντως το εν λόγω σύστημα ενέχει τον επιπλέον κίνδυνο της μεταγενέστερης εμφάνισης του δικαιούχου του έργου, οπότε και σε μια τέτοια περίπτωση το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς θα κληθεί να του καταβάλει ως αποζημίωση το μισό της αμοιβής που θα λάμβανε ο δικαιούχος.²⁵⁹

Σε συνέχεια των ανωτέρω, αξίζει να αναλυθεί ένα από τα μεγάλα μειονέκτημα που είχε δημιουργηθεί κατά την εφαρμογή της Οδηγία για τα ορφανά έργα και έρχοζε αντιμετώπισης στο νέο καθεστώς των έργων εκτός εμπορίου και το οποίο, κατά την γράφουσα, θα επηρεάσει σημαντικά την απόφαση των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς αναφορικά με την επιλογή του νομοθετικού καθεστώτος για την αξιοποίηση των έργων που διαθέτουν στις συλλογές του. Πρόκειται για τις απαιτήσεις επιμέλειας ως προς την αναζήτηση του δικαιούχου του έργου. Όπως τονίστηκε ανωτέρω, η Οδηγία 2012/28 απαιτούσε ιδιαίτερα αυξημένο μέτρο επιμέλειας ως προς την αναζήτηση της ταυτότητας ή ως προς τον εντοπισμό του δικαιούχου ενός έργου προκειμένου αυτό να χαρακτηριστεί εν συνεχεία ως ορφανό. Καθώς η εν λόγω έρευνα έπρεπε να πραγματοποιηθεί αυτοτελώς και ξεχωριστά για κάθε έργο που διέθεταν στην συλλογή τους τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς και επιθυμούσαν να λάβει το καθεστώς του ορφανού έργου ώστε να αξιοποιηθεί, το σχετικό κόστος για την πραγματοποίηση της ανωτέρω διαδικασίας ήταν υπέρογκο.²⁶⁰ Προς αντιμετώπιση των δυσχερειών αυτών η νέα ρύθμιση της Οδηγίας 2019/790

²⁵⁵ Idem

²⁵⁶ idem

²⁵⁷ idem

²⁵⁸ A. Matas, 2017, ο.π., σελ. 48

²⁵⁹ K. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η έκδοση, σελ. 345

²⁶⁰ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 130

περιορίζει την διεξαχθείσα έρευνα μόνο ως προς τους συνήθεις εμπορικούς διαύλους, στους οποίους μπορεί να διατίθεται το έργο. Μειώνεται έτσι σημαντικά το κόστος της έρευνας που απαιτείται να λαμβάνει χώρα από τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, αν και δεν επιλύεται το πρόβλημα συνολικά.²⁶¹

Υπό αυτό το πρίσμα, ίσως η πιο αποτελεσματική και συμφέρουσα για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς λύση θα ήταν να παρέχεται σε αυτά η δυνατότητα να χαρακτηρίσουν ως έργα εκτός εμπορίου το σύνολο των έργων που συμπεριλαμβάνονται στις συλλογές τους, προς αποφυγή μεγάλων διαδικαστικών εγχειρημάτων, πολύτιμου χρόνου και σημαντικών εξόδων.²⁶² Η επίτευξη των ως άνω στόχων θα μπορούσε να υλοποιηθεί με την πρόβλεψη συγκεκριμένης καταληκτικής ημερομηνίας για τον χαρακτηρισμό ενός έργου ως εκτός εμπορίου, ήτοι μιας καταληκτικής ημερομηνίας προ της οποίας το σύνολο των δημοσιευθέντων έργων θα θεωρούνται ως εκτός εμπορίου χωρίς να χωρεί περαιτέρω έρευνα από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς.²⁶³ Αξίζει εντούτοις να σημειωθεί ότι καθόσον η υιοθέτηση ενός εκ των δύο συστημάτων είτε αυτού των έργων εκτός εμπορίου είτε αυτού των ορφανών έργων, συνεπάγεται σε αμφότερες τις περιπτώσεις τον περιορισμό αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας των δικαιούχων, απαιτείται ένας ιδιαίτερα αυξημένος βαθμός επιμέλειας σχετικά με το αν πράγματι μπορεί να εφαρμοστεί ένα εκ των δύο συστημάτων, προτού εν τέλει λάβει χώρα η αξιοποίηση των έργων. Ως εκ τούτου κατά την γράφουσα, η ενωσιακή επιλογή του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790 με την οποία επιχειρήθηκε η εξισορρόπηση αντιτιθέμενων συμφερόντων, ήτοι αφενός της προστασίας των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δικαιούχων και αφετέρου της διατήρησης και της προώθησης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, επιχειρώντας παράλληλα την επίλυση των προβλημάτων που είχαν δημιουργηθεί κατά τον παρελθόν από την εφαρμογή της Οδηγίας για τα ορφανά έργα, ήταν η ενδεδειγμένη.

3. Υπερνικώντας την απόφαση *Soulier and Doke*

Ο θεσμός των διευρυσμένων συλλογικών αδειών και δη η ρύθμιση των άρθρων 8 επ. της Οδηγίας 2019/790 σχετικά με τα έργα εκτός εμπορίου, θεσπίστηκε για πρώτη φορά σε ενωσιακό επίπεδο με την εν λόγω Οδηγία, ειδικά δε ως προς την ρύθμιση των έργων εκτός εμπορίου θεσπίστηκε με την Οδηγία για πρώτη φορά ως υποχρεωτικός κανόνας δικαίου, καθώς το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011 που κατ' ουσίαν εισήγαγε πρώτη φορά τον θεσμό στο δίκαιο της ΕΕ δεν είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα. Εντούτοις, οι δύο αυτοί θεσμοί δεν ήταν άγνωστοι στον χώρο της Ένωσης, αφού υπήρχε ικανοποιητικός αριθμός κρατών που είχαν υιοθετήσει ρυθμίσεις στο εσωτερικό τους δίκαιο προκειμένου να ρυθμίσουν τα σχετικά ζητήματα.²⁶⁴ Χαρακτηριστικό αυτού είναι άλλωστε και το ότι ένας εκ των δυνατών τρόπων για την χορήγηση αδειών με διευρυσμένη ισχύ φέρει τον τίτλο «Σκανδιναβικό Μοντέλο»²⁶⁵ (extended collective licenses -ECL), αφού η

²⁶¹ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 121

²⁶² C. Geiger/G. Frosio/O. Bulayenko, Facilitating Access to Out-of-Commerce Works in the Digital Single Market – How to Make Pico della Mirandola's Dream a Reality in the European Union, JIPITEC, 2018/3, σελ. 243

²⁶³ D. Legeza, ο.π., σελ. 127

²⁶⁴ C. Geiger/G. Frosio/O. Bulayenko, ο.π., σελ. 244

²⁶⁵ K. Χριστοδούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1η έκδοση, σελ. 526

μέθοδος χορήγησης της άδειας προσομοιάζει με την μέθοδο που ήδη χρησιμοποιούταν στις σκανδιναβικές χώρες για αντίστοιχους σκοπούς.²⁶⁶

Στο ως άνω πλαίσιο υιοθετήθηκε και ο γαλλικός νόμος για τα μη διαθέσιμα στο εμπόριο έργα, ο οποίος προσβλήθηκε ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων και κατέληξε τελικά ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οδηγώντας στην υπ' αρ. C-301/15 απόφαση του ΔΕΕ επί της υπόθεσης *Soulier and Doke*. Τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά της απόφασης, καθώς και η κρίση του Δικαστηρίου επί του γαλλικού νόμου και του υιοθετούμενου από αυτόν μοντέλου παροχής αδειών με διευρυμένη ισχύ αναφορικά με τα μη διαθέσιμα στο εμπόριο έργα έχουν ήδη αναλυθεί υπό Α' Π. 4, συνεπώς στο πλαίσιο του παρόντος υποκεφαλαίου θα εξεταστούν τα βασικά σημεία της απόφασης σε συνάρτηση με τις ρυθμίσεις του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790. Είναι δε επιβεβλημένη η συγκριτική εξέταση που θα ακολουθήσει καθώς η υπό κρίση απόφαση του ΔΕΕ αποτέλεσε δικαιολογητικό σκοπό για την υιοθέτηση τόσο του άρθρου 8 όσο και του άρθρου 12 της Οδηγίας 2019/790, αφού η απόφαση έθεσε εν κινδύνω τα ήδη υπάρχοντα συστήματα χορήγησης διευρυμένων συλλογικών αδειών που υπήρχαν στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών.²⁶⁷

Είναι απαραίτητο ήδη από το σημείο αυτό να προβούμε σε ορισμένες παρατηρήσεις αναφορικά με την γαλλική διάταξη που αποτέλεσε αντικείμενο κρίσης στο ΔΕΕ και οι οποίες την διαφοροποιούν σε σημαντικό βαθμό από έτερα μοντέλα χορήγησης αδειών με διευρυμένη ισχύ που έχουν υιοθετηθεί κατά το παρελθόν σε άλλα κράτη μέλη. Αρχικά η γαλλική ρύθμιση δεν απαιτούσε ο Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης που θα χορηγούσε την άδεια με διευρυμένη ισχύ να είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικός των σχετικών δικαιούχων.²⁶⁸ Παράλληλα, παρότι προβλεπόταν ένα σύστημα διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης αναφορικά με τα μη διαθέσιμα στο εμπόριο έργα, με το οποίο παρέχεται από το νόμο προς τον ΟΣΔ η εξουσία να εκπροσωπεί και εξωτικούς δικαιούχους, ενώ οι ίδιοι διατηρούν το δικαίωμά τους να εναντιωθούν στην εν λόγω εκπροσώπησή τους από τον ΟΣΔ, η άσκηση του δικαιώματος αυτού δεν ήταν τόσο απλή.²⁶⁹ Αφενός η πρώτη παρεχόμενη δυνατότητα της *a priori* εναντίωσης ήταν χρονικά περιορισμένη και αφετέρου η δεύτερη δυνατότητα της *a posteriori* εναντίωσης ήταν εξαρτημένη από μια σειρά διατυπώσεων, με βασική την απαίτηση να αποδεικνύουν οι συγγραφείς ότι είναι οι μοναδικοί δικαιούχοι των ψηφιακών δικαιωμάτων των έργων τους.²⁷⁰ Σε αντίθεση δε με τα ήδη υπάρχοντα στις σκανδιναβικές χώρες μοντέλα χορήγησης αδειών με διευρυμένη ισχύ για μια συλλογή έργων, η γαλλική διάταξη δεν χρησιμοποιεί ένα αντίστοιχο μοντέλο, αλλά προβλέπει την παροχή αδειών εκ μέρους του ΟΣΔ για μεμονωμένα έργα, για τα οποία θα ήταν δυνατό να δοθούν μεμονωμένες άδειες χωρίς δηλαδή να γίνει χρήση του συστήματος της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης.²⁷¹

Αξίζει άλλωστε να σημειωθεί ότι ο γαλλικός νόμος διαφοροποιείται σημαντικά και ως προς το Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011, καθώς τα δύο κείμενα εκκινούν από διάφορη τελεολογική βάση.

²⁶⁶ C. Geiger/G. Frosio/O. Bulayenko, ο.π., σελ. 244, με περαιτέρω παραπομπές

²⁶⁷ Σ. Σταυρίδου, ο.π.

²⁶⁸ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 378

²⁶⁹ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 379

²⁷⁰ O. Bulayenko, *Permissibility of Non-Voluntary Collective Management of Copyright Under EU Law: The Case of the French Law on Out-of-Commerce Books*, JIPITEC, 2016, Τομ. 7(1), Centre for International Intellectual Property Studies (CEIPI) Research Paper No. 2016-06, Διαθέσιμο σε: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3009147>

²⁷¹ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 379

Συγκεκριμένα, στόχος του Μνημονίου Συμφωνίας ήταν η ψηφιοποίηση, η διατήρηση και η μεταφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης στο διαδίκτυο προκειμένου να διασφαλισθεί η ψηφιακή διαφύλαξη αυτής και να καταστεί προσιτή στο ευρωπαϊκό κοινό.²⁷² Εντούτοις ο Γάλλος νομοθέτης εκ των πραγμάτων δεν φαίνεται να θέτει ως βασικό δικαιολογητικό σκοπό του νόμου για τα μη διαθέσιμα στο εμπόριο βιβλία την ψηφιοποίησή τους από τις βιβλιοθήκες και τα λοιπά ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, ούτε την διάσωση της γαλλικής πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά ούτε και την διάδοσή τους στο ευρύ κοινό. Αντιθέτως, μέσω των ρυθμίσεων φαίνεται να προκρίνει και να προωθεί τα συμφέροντα των εκδοτών, αφού σε αυτούς παρέχεται σε πρώτη φάση αποκλειστική άδεια χρήσης για την εμπορική εκμετάλλευση του χαρακτηριζόμενου ως μη διαθέσιμου στο εμπόριο έργου.²⁷³ Συνεπώς, η οδός που θα έπρεπε να ακολουθηθεί προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα των μη διαθέσιμων στο εμπόριο έργων, ήτοι το πρόβλημα του σημαντικά μειωμένου βαθμού πρόσβασης σε αυτά και του συνακόλουθου κινδύνου αποστέρησης σημαντικά μεγάλου μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς, θα ήταν η θέσπιση μιας ρύθμισης σύμφωνης με την αρχή της αναλογικότητας, η οποία θα μπορούσε να περάσει τον έλεγχο των «τριών βημάτων».²⁷⁴ Ως τέτοιες δε λύσεις μπορεί να αναφερθούν επί παραδείγματι, η υιοθετούμενη στην Γερμανία ρύθμιση, η οποία είχε περιορισμένο πεδίο εφαρμογής στα ιδιαίτερος παλιά βιβλία και αφορούσε αποκλειστικά περιπτώσεις μη εμπορικής εκμετάλλευσής τους ή το Νορβηγικό πρόγραμμα αξιοποίησης μη διαθέσιμων στο εμπόριο βιβλίων, το οποίο τύγγανε εφαρμογής μόνο σε περιπτώσεις μη κερδοσκοπικής εκμετάλλευσης των εν λόγω έργων από δημοσία πολιτιστικά ιδρύματα, όπως οι βιβλιοθήκες.²⁷⁵

Υπό το πρίσμα αυτό εμφανίζεται ότι οι ιδιαιτερότητες του γαλλικού δικαίου εν συγκρίσει με λοιπά μοντέλα διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης και χορήγησης συλλογικών αδειών ήδη εν ισχύ κατά την έκδοση της απόφαση του ΔΕΕ, ίσως ήταν αρκετές για να μην επηρεαστούν τα τελευταία από τις κρίσεις της απόφασης. Σε κάθε πάντως περίπτωση η κρίση του ΔΕΕ σχετικά με τις υποχρεώσεις ενημέρωσης των δικαιούχων δημιουργεί προβλήματα και στα ήδη υπάρχοντα μοντέλα. Όπως αναλύθηκε ανωτέρω η απόφαση έκρινε ότι οι θεσπιζόμενες στο γαλλικό δίκαιο απαιτήσεις ενημέρωσης των δικαιούχων σχετικά με τον επικείμενο χαρακτηρισμό των έργων τους ως εκτός εμπορίου δεν επαρκούσαν. Η απόφαση έθεσε ως βάση την απαίτηση περί «πραγματικής και ατομικής ενημέρωσης» των δικαιούχων, προκειμένου να θεωρηθεί η ενημέρωσή τους ως αποτελεσματική και να μπορέσουν συνακόλουθα να ασκήσουν το δικαίωμα εναντίωσής τους.²⁷⁶ Άλλως τυχόν σιωπηρή εκ μέρους τους αποδοχή της υπαγωγής των έργων τους στο καθεστώς των εκτός εμπορίου έργων, μέσω της έλλειψης εναντίωσης, δεν θα μπορεί να θεωρηθεί ως αρκούσα για τον σχετικό χαρακτηρισμό των έργων, καθώς δεν μπορεί να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο να μην έχουν λάβει ποτέ την απαιτούμενη ενημέρωση²⁷⁷.

²⁷² Σκ. 5 της Σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 27ης Οκτωβρίου 2011

²⁷³ R. Tryggvadóttir, ο.π., σελ. 379

²⁷⁴ idem, σελ. 382

²⁷⁵ idem

²⁷⁶ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 38, στην οποία χαρακτηριστικά αναφέρει το ΔΕΕ: « Ειδικότερα, σε κάθε δημιουργό πρέπει να παρέχεται πραγματική ενημέρωση για τη μελλοντική χρήση του έργου του από τρίτους και για τα μέσα που τίθενται στη διάθεσή του προκειμένου να απαγορεύσει τη χρήση αυτή, εφόσον το επιθυμεί.» και σκ. 39, η οποία έχει ως εξής: «Πράγματι, ελλείπει προηγούμενης πραγματικής ενημερώσεως σχετικά με τη μελλοντική χρήση, ο δημιουργός δεν είναι σε θέση να τοποθετηθεί επί της χρήσεως αυτής και, εφόσον το κρίνει αναγκαίο, να την απαγορεύσει, πράγμα που σημαίνει ότι αυτή καθεαυτή η ύπαρξη της σιωπηρής συναινέσεώς του στην εν λόγω χρήση παραμένει καθαρά υποθετική.»

²⁷⁷ ΔΕΕ, C-301/15 [Soulie and Doke], σκ. 43, στην οποία χαρακτηριστικά αναφέρει το ΔΕΕ: « Από την απόφαση περί παραπομπής δεν προκύπτει πάντως ότι η εν λόγω ρύθμιση καθιερώνει μηχανισμό διασφαλίζοντα την πραγματική

Η μεταφορά αυτή της απαίτησης στα εθνικά δίκαια σε πρώτο χρόνο και στο ενωσιακό δίκαιο σε δεύτερο χρόνο θα οδηγούσε σε αλυσιδωτά προβλήματα. Η επιβολή στους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης της υποχρέωσης να ενημερώνουν ατομικά τους δημιουργούς, ανεξαρτήτως αν πρόκειται για μέλη τους ή για εξωτικούς, ακυρώνει, σε μεγάλο βαθμό, τα πλεονεκτήματα του συστήματος των συλλογικών αδειών με διευρυμένη ισχύ, ως προς την μείωση του κόστους συναλλαγών.²⁷⁸ Συγκεκριμένα, η ατομική ενημέρωση έκαστου δικαιούχου από τον Οργανισμό Συλλογικής Διαχείρισης θα ενείχε ιδιαίτερα αυξημένο κόστος για αυτόν, με αποτέλεσμα την επικείμενη δυσλειτουργία του συστήματος.²⁷⁹ Θα οδηγούσε συνεπώς στην υπονόμευση ενός ευρύτατα διαδεδομένου, ειδικά στις σκανδιναβικές χώρες, μηχανισμού με τον όποιον αντλούσαν οφέλη τόσο η αγορά αφού ο χρήστης μπορούσε να λάβει άδεια για το σύνολο ολόκληρων ρεπερτορίων μέσω μιας μοναδικής διαπραγμάτευσης μειώνοντας συνεπώς το κόστος της συναλλαγής²⁸⁰, όσο και ο δικαιούχος, ο οποίος χωρίς τον εν λόγω μηχανισμό δεν θα λάμβανε τελικά καμία αμοιβή για το έργο του.²⁸¹

Ενόψει των ανωτέρω ο ενωσιακός νομοθέτης επέλεξε να ακολουθήσει μια πιο μετριοπαθή στάση, στην προσπάθειά του να συγκεράσει την κρίση του ΔΕΕ στην απόφαση *Soulier*, τα συμφέροντα των μερών και τα ήδη υπάρχοντα μοντέλα διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης. Εν τέλει, η Οδηγία 2019/790 τόσο στο άρθρο 10 όσο και στο άρθρο 12 δεν απαιτεί την ατομική ενημέρωση του δικαιούχου αλλά αρκείται στην αποτελεσματικότητα της ενημέρωσης αυτής, θεσπίζοντας όμως παράλληλα και μια σειρά από εχέγγυα προκειμένου να εξασφαλισθούν περαιτέρω και πληρέστερα τα συμφέροντα του δικαιούχου.²⁸² Ως εκ τούτου προκύπτει ότι η ρύθμιση της Οδηγίας προκρίνει την λήψη γενικών μέτρων δημοσιότητας για την χορήγηση αδειών με διευρυμένη ισχύ που θα επιτρέπουν την ψηφιοποίηση και την διάθεση στο κοινό των έργων εκτός εμπορίου.²⁸³ Η Οδηγία εξειδικεύει δε τις πληροφορίες ως προς τις οποίες θα πρέπει να ενημερώνεται σχετικά ο δικαιούχος, καλύπτοντας τα στάδια προ του χαρακτηρισμού ενός έργου ως εκτός εμπορίου έως και την δυνατότητα εναντίωσης.²⁸⁴ Συγκεκριμένα, πρέπει να περιλαμβάνονται στις δημοσιευθείσες πληροφορίες ο επικείμενος χαρακτηρισμός ενός έργου ως εκτός εμπορίου, το παρεχόμενο δικαίωμα εναντίωσης των δικαιούχων, τα μέρη της άδειας χρήσης και την εδαφική περιφέρεια που αυτή θα καλύπτει.²⁸⁵ Πέραν των ως άνω προβλέπεται ακόμη ότι η ενημέρωση θα πραγματοποιείται μέσω της ενιαίας διαδικτυακής πύλης που τηρείται από τον EUIPO,

και ατομική ενημέρωση των συγγραφέων. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ορισμένοι από τους ενδιαφερόμενους συγγραφείς να μην έχουν, στην πραγματικότητα, καμία γνώση για τη σχεδιαζόμενη χρήση των έργων τους και, επομένως, να μην είναι σε θέση να τοποθετηθούν, θετικά ή αρνητικά, επί της χρήσεως αυτής. Υπ' αυτές τις συνθήκες, μόνη η έλλειψη εναντίωσης εκ μέρους τους δεν μπορεί να εκληφθεί ως σιωπηρή συναίνεσή τους στη χρήση αυτή.»

²⁷⁸ C. Sganga, From *Soulier* to the EU Copyright Law Reform: What Future for Non-Voluntary Collective Management Schemes? ERA Forum, 1/2018, Forthcoming, Διαθέσιμο σε: <https://ssrn.com/abstract=3109001>, σελ. 22

²⁷⁹ M. Gera, A tectonic shift in the European system of collective management of copyright? Possible effects of the *Soulier & Doke* decision, EIPR, 2021, Τομ. 39, α.α 5, σελ. 263-264

²⁸⁰ C. Sganga, The Eloquent Silence of *Soulier* and *Doke* and Its Critical Implications for EU Copyright Law, Journal of Intellectual Property Law and Practice, 2017, Τομ.12, α.α.4, σελ.321-330, Διαθέσιμο σε: <https://ssrn.com/abstract=2894547>, σελ. 330

²⁸¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο.π.

²⁸² T. Riis/O-A. Rognstad, ο.π.

²⁸³ C. Geiger/G. Frosio/O. Bulayenko, ο.π., σελ. 247

²⁸⁴ idem

²⁸⁵ I. Stamatoudi/P. Torremans, ο.π., σελ. 705

ακολουθώντας την ήδη επιτυχημένη εφαρμογή της διαδικτυακής πλατφόρμας του EUIPO για τα ορφανά έργα.²⁸⁶

Από τα ανωτέρω προκύπτει σαφώς ότι η τιθέμενη από την απόφαση του ΔΕΕ προϋπόθεση της ατομικής διαπραγμάτευσης δεν ακολουθήθηκε από τον ευρωπαϊό νομοθέτη κατά την υιοθέτηση της Οδηγίας 2019/790, αλλά αντ' αυτής επικεντρώθηκε στην αποτελεσματικότητα της ενημέρωσης, την οποία προσπάθησε με πολλαπλούς τρόπους να εξασφαλίσει. Είναι αμφίβολο κατά πόσο η επιλογή του ευρωπαϊού νομοθέτη θα είναι αρκετή για τον ευρωπαϊό δικαστή σε τυχόν μεταγενέστερη κρίση περί της επαρκούς ενημέρωσης δικαιούχου, του οποίου τα έργα τέθηκαν σε καθεστώς εκτός εμπορίου κατ' εφαρμογή του άρθρου 8 της Οδηγίας 2019/790 και ο ίδιος δεν έλαβε ποτέ ατομική ενημέρωση σχετικά με τον ως άνω χαρακτηρισμό του έργου του προκειμένου να μπορέσει να ασκήσει το προβλεπόμενο δικαίωμα εναντίωσης, υπό το πρίσμα πάντοτε της αποτελεσματικότητας της ενημέρωσής του. Μάλιστα στον ως άνω προβληματισμό συμβάλει και η αδυναμία του δικαστηρίου να αποφανθεί και να τοποθετηθεί σχετικά με την συστηματική ερμηνεία μεταξύ του γαλλικού νόμου, της αιτιολογικής σκέψης 18 της Οδηγίας InfoSoc, της Οδηγίας για τη Συλλογική Διαχείριση και της Οδηγίας για τα ορφανά έργα. Συνεπεία της αδυναμίας αυτής δεν γνωρίζουμε εάν οι βάσεις που τέθηκαν με την απόφαση *Soulier and Doke* πρέπει να εφαρμόζονται και στα συστήματα που εισήχθησαν μετά από την έναρξη ισχύος των εν λόγω νομοθετημάτων²⁸⁷ και αναλογικά και για τα συστήματα συλλογικής διαχείρισης που ετέθησαν με την Οδηγία 2019/790.

Σε συνέχεια των ως άνω το άρθρο 11 της Οδηγίας 2019/790 προβλέπει την θέσπιση διαβουλεύσεων ανάμεσα στους δικαιούχους, στους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Στόχος της πρωτοβουλίας αυτής είναι εκτός των άλλων και η εξασφάλιση της ορθής και αποτελεσματικής τήρησης των τιθέμενων στα προηγούμενα άρθρα διασφαλίσεων για την προστασία των δικαιούχων. Επιχειρεί συνεπώς στο σημείο αυτό ο ενωσιακός νομοθέτης να ενισχύσει περαιτέρω την θέση των δικαιούχων, ιδίως καθώς αποστερούνται της ατομικής ενημέρωσης που επιφύλασσε υπέρ τους η απόφαση *Soulier*.²⁸⁸

Εν συνόλω, επιχειρείται ο συγκερασμός των αντικρουόμενων συμφερόντων μέσω μιας λύσης η οποία να είναι συμφέρουσα για όλα τα μέρη, ήτοι για τους δικαιούχους, για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, για τους Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης και για τους χρήστες. Διατηρούνται έτσι τα περισσότερα, εάν όχι όλα, από τα οφέλη και τα πλεονεκτήματα του συστήματος της χορήγησης αδειών με διευρυμένη ισχύ, ενώ παράλληλα καταβάλλεται προσπάθεια για να διασφαλισθούν με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο τα συμφέροντα των δικαιούχων. Άλλωστε είναι απαραίτητο για την βιωσιμότητα του συστήματος, αυτό να είναι διαρθρωμένο με τρόπο που θέτει ως βάση του την ισορροπία μεταξύ των αναγκών των ιδιωτικών οντοτήτων, είτε αυτά είναι τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς είτε οι τελικοί χρήστες, των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας των δημιουργών των έργων και του δημόσιου συμφέροντος της διατήρησης και προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.²⁸⁹ Μέσω των λύσεων που δίνονται στην Οδηγία 2019/790 αναφορικά με το σύστημα των έργων εκτός εμπορίου η

²⁸⁶ D. Legeza, ο.π., σελ. 247

²⁸⁷ C. Sganga, *The Eloquent Silence of Soulier and Doke and Its Critical Implications for EU Copyright Law*, ο.π., σελ. 324

²⁸⁸ D. Legeza, ο.π., σελ. 244

²⁸⁹ K. Jerzyk, ο.π., σελ. 245

ισορροπία αυτή τίθεται στο προσκήνιο, ενώ προσπάθεια γίνεται από τον ενωσιακό νομοθέτη προκειμένου να φέρει το σύστημα της χορήγησης αδειών με διευρυμένη ισχύ όσο το δυνατόν πιο κοντά στις αρχές που τέθηκαν από το ΔΕΕ, διατηρώντας όμως παράλληλα τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματά του.

Γ. Αντί επιλόγου: μια κριτική επισκόπηση της ρύθμισης

Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν αναλύθηκε αρχικά η σημασία της νέας ρύθμισης αναφορικά με τα εκτός εμπορίου έργα, η οποία εντάχθηκε στο ενωσιακό αλλά και στο εθνικό δίκαιο με την Οδηγία 2019/790 και το άρθρο 13 του ν. 4996/2022 αντίστοιχα, σε συνδυασμό δε με τις προηγούμενες προσπάθειες ρύθμισης του ζητήματος στην ΕΕ. Εν συνεχεία επιχειρήθηκε η ανάλυση των ως άνω άρθρων και των κατ' ίδιαν στοιχείων του συστήματος ρύθμισης των έργων εκτός εμπορίου, όπως αυτά προκύπτουν έπειτα από την κοινού εξέτασή τους με τις αντίστοιχες αιτιολογικές σκέψεις της ως άνω Οδηγίας. Τέλος, εξετάστηκαν συγκεκριμένες προβληματικές, οι οποίες ανακύπτουν κατά την εφαρμογή της ως άνω ρύθμισης, και ιδίως αφενός η διάκριση των έργων εκτός εμπορίου με το ομοίως νέο σύστημα της διευρυμένης συλλογικής διαχείρισης, αλλά και με αυτό των ορφανών έργων και αφετέρου η συμβατότητα της νέας ρύθμισης με την προγενέστερη απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *Soulier and Doko*.

Δύο και πλέον έτη μετά την προθεσμία που είχε ταχθεί από τον ενωσιακό νομοθέτη για να μεταφερθεί η Οδηγία στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών τον Ιούνιο του 2021, τριάντα τρία ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς από εννέα κράτη μέλη έχουν αρχίσει να κάνουν χρήση της ενιαίας διαδικτυακής πύλης του EUIPO προκειμένου να δηλώσουν τα έργα που διαθέτουν στις συλλογές τους για να λάβουν αυτά τον χαρακτηρισμό των έργων εκτός εμπορίου και κατόπιν παρέλευσης έξι μηνών να μπορέσουν να κάνουν χρήση αυτών. Μέχρι την αρχή του τρέχοντος έτους 1.725.000 έργα πολιτιστικής κληρονομιάς είχαν δηλωθεί στην ως άνω ψηφιακή πύλη, με τα βιβλία να κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό από αυτά, ενώ ακολουθούν τα έργα εικαστικών τεχνών και τα οπτικοακουστικά έργα, ενώ το ποσοστό για τα φωνογραφήματα είναι αισθητά μειωμένο.²⁹⁰

Ως εκ των άνω στοιχείων προκύπτει η διστακτική ίσως προσέγγιση των κρατών μελών αλλά και των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς απέναντι στην ρύθμιση για τα έργα εκτός εμπορίου. Η στάση τους αυτή μπορεί να αποδοθεί σε ένα σύνολο παραγόντων. Αρχικά, λόγω της πρόσφατης θεσμοθέτησης των ρυθμίσεων και του νέου χαρακτήρα του συστήματος, τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν έχουν ακόμα εξοικειωθεί με την διαδικασία που απαιτείται να ακολουθηθεί προκειμένου να προχωρήσουν στην αξιοποίηση των έργων εκτός εμπορίου. Άλλωστε πολλά κράτη μέλη δεν είχαν μέχρι την ψήφιση της Οδηγίας θεσμούς αντίστοιχους είτε με αυτόν των έργων εκτός εμπορίου είτε με αυτόν την χορήγησης διευρυμένων συλλογικών αδειών από ΟΣΔ. Εν προκειμένω στην Ελλάδα αμφότεροι οι ως άνω θεσμοί εισήχθησαν για πρώτη φορά με τον ν. 4996/2022, κατά την μεταφορά δηλαδή των αντίστοιχων ενωσιακών ρυθμίσεων, οπότε απαιτείται να δοθεί ένα εύλογο χρονικό διάστημα τόσο στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και στους ίδιους τους Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης που δραστηριοποιούνται στους αντίστοιχους κλάδους προκειμένου να

²⁹⁰ *A. Matas, ο.π., σελ. 49-50*

προσαρμοστούν με τα νέα δεδομένα, και ιδίως με την δυνατότητα διαπραγμάτευσης και σύναψης συμφωνιών αδειοδότησης για εξωτικούς δικαιούχους.

Στο ίδιο πλαίσιο οι προβλεπόμενες από την Οδηγία διαβουλεύσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών δεν έχουν μέχρι σήμερα προχωρήσει σε αρκετά κράτη μέλη, οδηγώντας σε ανασφάλεια για την χρήση και την αποτελεσματικότητα του συστήματος, ιδίως ως προς την διασφάλιση των συμφερόντων των δημιουργών. Παράλληλα, καθώς ο διάλογος θα επιβοηθούσε στην επίλυση τυχών αποριών και προβλημάτων επί της διαδικασίας, αυτά εξακολουθούν να υφίστανται, αποθαρρύνοντας πολλά ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς από την χρήση του μηχανισμού για τα έργα εκτός εμπορίου. Επιπλέον, σε ορισμένα κράτη μέλη εξακολουθεί να μην έχει οριστικοποιηθεί ο τρόπος χρήσης του μηχανισμού, καθώς εξακολουθούν να βρίσκονται υπό επεξεργασία εθνικά νομοθετικά κείμενα με τα οποία θα ορίζονται περαιτέρω λεπτομέρειες και διασφαλίσεις τόσο για τους δικαιούχους όσο και για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς και τους χρήστες. Σε κάθε περίπτωση, τα περισσότερα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν θα προχωρήσουν στην εκτεταμένη χρήση του θεσμού των έργων εκτός εμπορίου στον βαθμό που εξακολουθούν να υπάρχει νομικές αβεβαιότητες και εκκρεμή ζητήματα.²⁹¹

Εκ της άνωθι ανάλυσης προέκυψαν ορισμένα προβληματικά σημεία του θεσμού των έργων εκτός εμπορίου, όπως αυτός είναι διαρθρωμένος στην Οδηγία 2019/790. Συγκεκριμένα, η ίδια η νομιμότητα του καθεστώτος των έργων εκτός εμπορίου έχει αμφισβητηθεί ως αντικρουόμενη με το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας, αφού εν τέλει στερεί τον δικαιούχο από δύο εκ των βασικών αποκλειστικών δικαιωμάτων του, αυτών της αναπαραγωγής και της διάθεσης του έργου του στο κοινό.²⁹² Η διάρθρωση δε του θεσμού των έργων εκτός εμπορίου στην Οδηγία 2019/790 ανοίγει τον δρόμο για μαζικές ψηφιοποιήσεις, στις οποίες ο εκάστοτε δημιουργός είναι δύσκολο να εναντιωθεί σε πρακτικό κυρίως επίπεδο.²⁹³ Η θέση αυτή ενισχύεται από την απόφαση *Soulier and Doke* του ΔΕΕ, η οποία τόνισε την σημασία της ατομικής και πραγματικής ενημέρωσης του δικαιούχου πριν την χρήση του έργου του προκειμένου να κριθεί η νομιμότητα ενός αντίστοιχου μορφώματος παροχής άδειας εκμετάλλευσης μη διαθέσιμων στο εμπόριο έργων. Ο ενωσιακός δε νομοθέτης με τις ρυθμίσεις της Οδηγίας 2019/790 απομακρύνεται από αυτές τις απαιτήσεις ενημέρωσης, αρκούμενος στην αποτελεσματικότητα αυτής, την οποία προσπαθεί να διασφαλίσει μέσω της δημιουργίας μιας ενιαίας διαδικτυακής πύλης όπου θα αναρτώνται τα σχετικά έργα και της πρόβλεψης ενός χρονικού διαστήματος έξι μηνών προτού χαρακτηριστεί εν τέλει το έργο ως εκτός εμπορίου. Αλληλοσυνδεδεμένο είναι άλλωστε και το ζήτημα σχετικά με την αποτελεσματική προστασία και την διασφάλιση των δικαιωμάτων του δικαιούχου, ιδίως δε σχετικά με την διασφάλιση του ηθικού του δικαιώματος, μέσω της άσκησης του δικαιώματος εναντίωσης (*opt-out*) κατόπιν του χαρακτηρισμού του έργου του ως εκτός εμπορίου, της παροχής σχετικής άδειας για την εκμετάλλευσή του από το ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς και της πρόσβασης αυτού από χρήστες στο σύνολο της ένωσης, ιδιαίτερα αφού είναι πιθανόν αυτός να μην έχει ενημερωθεί επαρκώς για τα ως άνω προτού τεθεί εν κινήσει η διαδικασία. Μένει να κριθεί από το ΔΕΕ κατά πόσον θα επαρκεί η προβλεπόμενη από την διάταξη ενημέρωση του δικαιούχου μέσω του συστήματος δημοσιότητας του EUIPO και κατά πόσον θα πληροί τις προϋποθέσεις της

²⁹¹ *idem*

²⁹² *P. Jougleux*, ο.π., σελ. 66

²⁹³ *Δ. Καλλινίκου*, ο.π., σελ. 807

αποτελεσματικότητας που απαιτούνται από το ΔΕΕ για τον νόμιμο περιορισμό των δικαιωμάτων των δικαιούχων. Τέλος, τα συμφέροντα των δικαιούχων τίθενται σε κίνδυνο και ενόψει του μέτρου επιμέλειας που πρέπει να καταβάλλεται προκειμένου να χαρακτηριστεί ένα έργο ως εκτός εμπορίου και το οποίο είναι μειωμένο σε σχέση με προγενέστερα νομοθετικά κείμενα, απομειώνοντας εν τέλει έτσι την εξασφάλιση των δικαιούχων και τα εχέγγυα προσδιορισμού της μη διαθεσιμότητας του έργου στο εμπόριο.²⁹⁴

Απαραίτητο όμως είναι να αναδειχθούν και τα οφέλη από τις σχετικές ρυθμίσεις, τα οποία ήδη έχουν αναλυθεί και είναι πολλαπλά για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη. Από την μία, όπως ήδη έχει καταδειχθεί, μέσω των σχετικών ρυθμίσεων διασφαλίζεται η διατήρηση και η προώθηση της ενωσιακής και της εκάστοτε εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, καθιστώντας μάλιστα τα εν λόγω έργα προσβάσιμα στο σύνολο της ένωσης και ξεπερνώντας τα εδαφικά όρια των κρατών μελών. Παρέχεται έτσι μια νέα προοπτική για την μαζική ψηφιοποίηση και την διάδοση πολύτιμων έργων μεγάλης πολιτιστικής αξίας που έως σήμερα έμεναν αναξιοποίητα λόγω των αυστηρών ρυθμίσεων του δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας, και ιδίως λόγω του απροσπέλαστου σκοπέλου των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δικαιούχων. Από την άλλη πλευρά όμως προωθούνται μέσω των ρυθμίσεων και τα συμφέροντα των δικαιούχων. Χαρακτηριστικό είναι ότι μέσω της διάδοσης ενός έργου, στο σύνολο μάλιστα της ένωσης, έργα που μέχρι πρότινος είχαν μικρή έως ελάχιστη εμπορική αξία, καθώς ήταν προσβάσιμα μόνο σε φυσική μορφή στα αρχεία των ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, μπορούν να αναβιώσουν, να διανεμηθούν ξανά στο εμπόριο, να τύχουν περαιτέρω εκμετάλλευσης και κυρίως να επιτελέσουν τον αρχικό σκοπό τους, ήτοι να φτάσουν στα χέρια των τελικών αποδεκτών τους, του κοινού.²⁹⁵

Εν κατακλείδι, το τοπικό μουσείο της μικρής επαρχιακής πόλης, που συναντήσαμε στην εισαγωγή της παρούσας, μπορεί πλέον με βάση τις νέες ρυθμίσεις να κάνει χρήση της αφίσας που είχε σχεδιάσει για την προώθηση της έκθεσής του χωρίς να αντιμετωπίζει δυσχερή ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας και δαπανηρές, χρονοβόρες διαδικασίες για την λήψη μεμονωμένων αδειών από τον εκάστοτε δικαιούχο. Προϋπόθεση αυτού αποτελεί το έργο που χρησιμοποιήθηκε για την αφίσα να χαρακτηριστεί ως έργο εκτός εμπορίου και να ακολουθηθεί η διαδικασία που αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια και προβλέπεται από το άρθρο 27B του ν. 2121/1993. Δίνεται συνεπώς στο μουσείο αυτό αλλά και σε όλα τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς μια νέα δυνατότητα αξιοποίησης των συλλογών τους, στο έργο αυτό αλλά και σε όλα τα έργα εκτός εμπορίου μια νέα σκοπιά για την διατήρηση και την προβολή τους, στο σύνολο του ευρωπαϊκού και εθνικού πολιτισμού μια νέα διάσταση για την ψηφιοποίηση και την διάδοσή του.

²⁹⁴ Χ. Τσίγκου, Το δικαίωμα υπαναχώρησης στην πνευματική ιδιοκτησία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σ. 342

²⁹⁵ Γ. Παραμυθιώτης, ο.π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία και Αρθρογραφία

Bulayenko, Oleksandr, Permissibility of Non-Voluntary Collective Management of Copyright Under EU Law: The Case of the French Law on Out-of-Commerce Books, JIPITEC, 2016, Τομ. 7(1), Centre for International Intellectual Property Studies (CEIPI) Research Paper No. 2016-06, Διαθέσιμο σε: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3009147>.

Europeana Foundation, Europeana copyright policy mandate (Dec 2016), Europeana, 2016.

Fontaine, Gilles/Simone, Patrizia, The Access to Film Works in the Collections of Film Heritage Institutions in the Context of Education and Research, Strasbourg, France: European Audiovisual Observatory, 2017.

Geiger, Christophe/Frosio, Giancarlo/Bulayenko, Oleksandr, Facilitating Access to Out-of-Commerce Works in the Digital Single Market – How to Make Pico della Mirandola’s Dream a Reality in the European Union, JIPITEC, 2018/3, σελ. 240-250.

Janssens, Marie-Christine/Tryggvadóttir, Ran, Facilitating Access to Orphan and Out of Commerce Works to Make Europe's Cultural Resources Available to the Broader Public, 2014, Διαθέσιμο σε: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2538097>.

Jerzyk, Karolina, Balance of Rights in Directive 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market – Is the Opt-out Clause Sufficient for the Protection of Author’s Moral Rights?, Santander Art and Culture Law Review, 2021, 2/2021 (7), σελ. 229-248.

Karapapa, Stavroula, «Digitization of cultural heritage under EU copyright: Digitizing the past to enable access and innovation for the future», σε I. Stamatoudi, Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage, Edward Elgar Publishing, 2022.

Legeza, Dénes, «New Possibilities with Out-of-Commerce Works in the EU», σε P. Mezei/H. Travis/A. Pogácsás, Harmonizing Intellectual Property Law for a Trans-Atlantic Knowledge Economy, Leiden, Brill | Nijhoff, 2024.

Macrez, Franck, The French Case: From Orphan Books to Out-of-Print Works (and Vice-Versa), Center for International Intellectual Property Studies (CEIPI) Research Paper No. 2017-14, 2017, Διαθέσιμο σε: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3116783>.

Matas, Ariadna/Zeinstra, Maarten/De Angelis, Deborah, The Orphan Works Directive is broken but the Commission won't fix it! Kluwer Copyright Blog, 2023, <<https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2023/03/21/the-orphan-works-directive-is-broken-but-the-commission-wont-fix-it/>>.

Matas, Ariadna, The out-of-commerce works system: a promise to unlock our heritage digitally, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(1), 2024, σελ. 44-53, διαθέσιμο σε: <https://doi.org/10.3311/celISR.37131>.

Riis, Thomas/Rognstad, Ole-Andreas, Comment of the European Copyright Society on the Implementation of the Extended Collective Licensing Rules (Arts. 8 and 12) of the Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market, *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, Vol. 11, No. 2, 2020.

Ringelhann, Alex Paul/Mimler, Marc, Digital exploitation of out-of-print books and copyright law: French licensing mechanism for out-of-print books under CJEU scrutiny, *EIPR*, 2017, Τομ. 39, α.α. 3, σελ. 193.

Rosati, Eleonora, *Copyright and the Court of Justice of the European Union*, First Edition, Oxford University Press, 2019.

Rosati, Eleonora, *Copyright and the Court of Justice of the European Union*, Second Edition, Oxford University Press, 2023.

The missing decades: the 20th century black hole in Europeana, *Europeana pro*, <<https://pro.europeana.eu/post/the-missing-decades-the-20th-century-black-hole-in-europeana>>.

Torremans, Paul, «The protection of cultural heritage by copyright and related rights» σε I. Stamatoudi, *Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage*, Edward Elgar Publishing, 2022.

Tryggvadóttir, Ran, *European Libraries and the Internet: Copyright and Extended Collective Licences*, Intersentia, 2018.

Sganga, Caterina, From Soulier to the EU Copyright Law Reform: What Future for Non-Voluntary Collective Management Schemes? *ERA Forum*, 1/2018, Forthcoming, Διαθέσιμο σε: <https://ssrn.com/abstract=3109001>.

Sganga, Caterina, The Eloquent Silence of Soulier and Doke and Its Critical Implications for EU Copyright Law, *Journal of Intellectual Property Law and Practice*, 2017, Τομ.12, α.α.4, σελ.321-330, Διαθέσιμο σε: <https://ssrn.com/abstract=2894547>.

Stamatoudi, Irini/Torremans, Paul, *EU COPYRIGHT LAW: A commentary*, Second Edition, Edward Elgar Publishing, 2021.

Stamatoudi, Irini, «Introduction to the Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage: Overview of the issues» σε I. Stamatoudi, *Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage*, Edward Elgar Publishing, 2022.

Stockton – Brown, Melanie Wednesday Rose, *Out-of-Commerce, Out of Mind: Widening Public Access to Out-of-Commerce Copyright Works in Film Archives through the DSM Directive*, Bournemouth University, 2020.

Ελληνική Βιβλιογραφία και Αρθρογραφία

Jougleux, Philippe, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020.

Παραμυθιώτης, Γιάννος, Πρόσφατες εξελίξεις στο δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας, Ερευνητικά Κείμενα 20/2020, Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων ΓΣΕΒΕΕ, Δεκέμβριος 2020, Διαθέσιμο στο: <https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2020/12/paramithiotis.pdf>.

Καλλινίκου Διονυσία, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΗΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΕΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 4^η Έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας, 2021.

Ευρωπαϊκή Επιτοπή, Memorandum of Understanding (MoU) on Key Principles on the Digitisation and Making Available of Out-of-Commerce Works – Frequently Asked Questions, 2017, Διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_619.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Report on the Use of Collective Licensing Mechanisms with an Extended Effect under Article 12(6) of Directive 2019/790/EU on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market, 2021, Διαθέσιμο στο: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/reports-collective-management-and-extended-licensing#Licensing>.

Κανελλοπούλου – Μπότη, Μαρία σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, άρθρο 21Α, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2024.

Κανελλοπούλου – Μπότη, Μαρία, Μουσεία και Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

Κοτσίρης, Λάμπρος, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Κοινοτικό Κεκτημένο, 7η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017.

Μαρίνος, Μιχαήλ-Θεόδωρος, Πνευματική Ιδιοκτησία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2004.

Παπαδοπούλου, Μαρία-Δάφνη σε Ε. Σταματούδη, Συλλογική Διαχείριση Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν 4481/2017, αρ. 3, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

Σταματούδη, Ειρήνη/Παπαδοπούλου, Μαρία-Δάφνη σε Ε. Σταματούδη, Συλλογική Διαχείριση Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν 4481/2017, Ιστορία Συλλογικής Διαχείρισης στην Ελλάδα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

Σταυρίδου, Σύλβια, Η Οδηγία 2019/790 για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά, ΕλλΔνη 3/2021, 774-796.

Σχετικά με την Europeana, Europeana <<https://www.europeana.eu/en/about-us>>.

Τσίγκου, Χάρις, Το δικαίωμα υπαναχώρησης στην πνευματική ιδιοκτησία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

Χριστοδούλου, Κωνσταντίνος, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 1^η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018.

Χριστοδούλου, Κωνσταντίνος, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2^η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.

Χριστοδούλου, Κωνσταντίνος σε Κ. Χριστοδούλου/Π. Τσίρη/Μ.-Δ. Παπαδοπούλου, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, άρθρο 27Β, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2024.

Νομοθεσία – Νομολογία

Απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπ' αριθ. C-301/15, *Soulier and Doke κατά Ministre de la Culture et de la Communication και Premier minister*, της 16^{ης} Νοεμβρίου 2016.

Απόφαση υπ' αριθμόν 2105/2021 της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II) (ΕΕ L 199 της 31.7.2007, σ. 40 έως 49).

Μνημόνιο Συμφωνίας του 2011 για τα Έργα Εκτός Εμπορίου.

Σύσταση Της Επιτροπής της 27ης Οκτωβρίου 2011 για την ψηφιοποίηση και την επιγραμμική προσβασιμότητα πολιτιστικού υλικού και για την ψηφιακή διαφύλαξη (2011/711/ΕΕ) (ΕΕ L 283 της 29.10.2011, σ. 39 έως 45).

Οδηγία 2012/28/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, σχετικά με ορισμένες επιτρεπόμενες χρήσεις ορφανών έργων (ΕΕ L 299 της 27.10.2012, σ. 5 έως 12).

Οδηγία (ΕΕ) 2019/790 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019, για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ (ΕΕ L 130 της 17.5.2019, σ. 92 έως 125).

N. 2121/1993, ΦΕΚ Α' 25/3.3.1993.

N. 4481/2017, ΦΕΚ Α' 100/20.07.2017.

N. 4996/2022, ΦΕΚ Α' 218/24.11.2022.